

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK EĞİTİM POLİTİKASININ
İZMİR'DEKİ YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mehmet TAŞKINOĞLU

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA

İstanbul 2012

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK EĞİTİM POLİTİKASININ
İZMİR'DEKİ YANSIMALARI

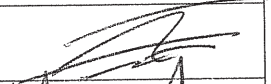
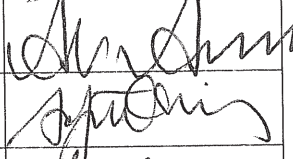
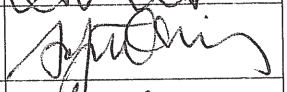

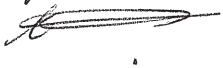
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mehmet TAŞKINOĞLU
Enstitü No:2901980017

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA

İstanbul 2012

TEZ ONAY SAYFASI

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında 2901980017 numaralı Mehmet TAŞKINOĞLU'nun hazırladığı "Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikasının İzmir'deki Yansımaları" konulu YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, LİSANSÜSTÜ Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 22.06.2012 Cuma günü saat:10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin Kabulüne ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANATI (2)	İMZA
Yrd.Doç.Dr.Savaş AÇIKKAYA (Danışman)	Kabulü	
Prof.Dr.Ali ARSLAN	Kabulü	
Doç.Dr.Ali Fuat ÖRENÇ	Kabulü	
Yrd.Doç.Dr.Akın ÇELİK	Kabulü	
Yrd.Doç.Dr.Hayrünisa ALP	Kabulü	

YEMİN METNİ

“Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikasının İzmir’deki Yansımaları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

22 / 06 / 2012

Mehmet TAŞKINOĞLU

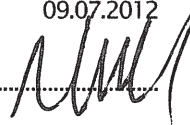
T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	436195
Yazar Adı / Soyadı	Mehmet TAŞKINOĞLU
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 18989817786
Telefon / Cep Telefonu	
e-Posta	mehmettaskinoglu@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikasının İzmir'deki Yansımaları
Tezin Tercümesi	The Reflections of Turkish Educational Politics in İzmir in Atatürk's Period.
Konu Başlıkları	Tarih Türk İnkılap Tarihi Eğitim ve Öğretim
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2012
Sayfa	122
Tez Danışmanları	Yrd. Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☐ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☒ Ertelemesini istiyorum [3 Yıl]

b. Tezimin Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından çoğaltılması veya yayımının 09.07.2015 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

NOT: (Ertelene süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.)

09.07.2012
imza:.....

Yazdır

ÖZET

Eğitim kurumlarının kendilerini yenileyememesi ve Avrupa'daki gelişmelere ayak uyduramaması Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde etkili olmuştur. Eğitimin temelini oluşturan medreseler; bozulmuş, eski önemini yitirmiş, çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelmişti.

Milli Mücadele'nin devam ettiği yıllarda dahi TBMM Hükümeti, eğitim sorunlarını ele alarak çözüm üretmeye çalışmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber mevcut eğitim kurumları Batı tarzında yenilenmeye çalışılmış, diğer taraftan Batılı anlamda yeni eğitim kurumları açılması yoluna gidilmiştir. Öncelikli hedef, halkın düşük olan okuma yazma oranının ve kültür seviyesinin yükseltilmesi idi. Bu bağlamda eğitim öğretim hayatında önemli bir aşama olarak Tevhidi Tedrisat ve Harf İnkılâbı Kanunları kabul edildi. Mustafa Kemal ve Cumhuriyetçi kadro milli ve laik bir eğitim sisteminin zorunluluğuna inanıyordu.

Genç Cumhuriyet'in hedefleri doğrultusunda İzmir ilinin gerek şehir merkezinde, gerekse kasabalarında ve köylerinde örgün öğretimi yaygınlaştırmak için okul binaları inşa edilerek yeni eğitim kurumları açıldı. Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun kabulünün ardından çeşitli propagandalar için uygun ortamın bulunduğu İzmir'deki yabancı ve azınlık okulları denetim altına alındı. Diğer taraftan il genelinde faaliyet gösteren Millet Mektepleri ve Halk Okuma odalarıyla İzmir halkının bilinçlendirilmesi ve okuma yazmanın en ücra yerlere kadar götürülmesi için yoğun çaba sarf edildi.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, köy eğitiminin geliştirilmesi siyasi otoritenin öncelikli konularından biri olmuştur. Köylerdeki okuma yazma oranının çok düşük olması, acil çözülmesi gereken eğitim sorunlardan biriydi. "Köy Enstitüleri Projesi" kapsamında İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsünün açılması, köy eğitimindeki en büyük eksiklik olan öğretmen ihtiyacını giderme konusunda önemli bir katkı sağladı. Ayrıca yaptığı organizasyonlarla eğitim seferberliğinde yer alan İzmir Halkevinin, İzmir köylüsünün aydınlatılmasındaki katkısını da anmadan geçmek olmaz.

ABSTRACT

That educational institutions could not comply with the developments in Europe and renew themselves affected the demolition of Ottoman Empire. Madrasahs which form the basis of education were spoiled, lost their previous importance and could not serve the needs of the public and the government.

Turkish Grand National Assembly government tried to solve educational problem even during the years of independence war. When Turkish Republic was founded, the available education structures were closed and educational institutions were modernized according to the west education style. The first target was to improve the literacy level of the public. The most important development was the unification of the Instruction and The Letter Revolution Laws in education and instruction. Mustafa Kemal and the other supporters of the Republic believed that powerful, active, constructive and helpful educational system was inevitable.

New educational institutions were opened in order to develop and make elementary, secondary and vocational education widespread in Izmir and in its counties and villages in terms of the aims of the New Republic especially in order to realize the dream of having a secular system. After the Letter Renovation was carried out, heavy struggle was consumed in order to make Izmir citizens conscious in National schools and make literacy reach to the most remote places. Following the Unification of the Instruction, foreign and minority schools were supervised in Izmir that was suitable for different kinds of propagandas.

After Turkish Republic was founded, the development of the education in villages took precedence for political authorities. Among the serious problems to be solved urgently was the literacy level of the public which was too low in some villages. The mostly regarded reason was that the number of the teachers was not enough. Village Institutions Project was put forward to meet teaching staff shortcoming and Izmir Kızılcıllu Village Institution contributed greatly to the Turkish Education by this project. Moreover, with its organizations for the development of literacy, Izmir Community house played an important role in increasing the literacy level of the villagers.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
ÖNSÖZ.....	X
TABLolar LİSTESİ.....	XII
RESİMLER LİSTESİ.....	XIII
ATATÜRK DÖNEMİ MAARİF VEKİLLERİ LİSTESİ	XIV
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

YENİ TÜRK DEVLETİNİN EĞİTİM POLİTİKALARI

1.1 TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM ALANINDAKİ ÖNCÜ	
ÇABALAR	8
1.1.1 İlk Maarif Teşkilatının Kurulması	8
1.1.2 Eğitimin Temel İlkelerinin Belirlenmesi	9
1.1.3 Yönetici Kadronun Eğitim Sorunlarını Tartışması	10
1.1.4 TBMM Hükümeti'nin İlk Eğitim Bütçeleri	11
1.1.5 Milli Mücadelede Eğitim Kadrosu ve Beklentiler	12
1.1.6 Mustafa Kemal ve Türk Eğitimcisi	13
1.1.7 Maarif Kongresi	14
1.1.8 Geçiş Devresinde Eğitim Kurumları ve İlk Düzenlemeler	15
1.2 CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ ŞEKİLLENME	
SÜRECİ	17
1.2.1 Heyet-i İlmiye Çalışmaları	17
1.2.2 Misak-ı Maarif (Eğitim Andı).....	18
1.2.3 Halk Eğitimini Geliştirme Çabaları	19
1.2.4 Yabancı ve Azınlık Okullarına Karşı Tutum	20
1.2.5 Karma Eğitim ve Kadınların Eğitimi	21
1.2.6 Merkezi Örgütün Yenilenmesi ve Güçlendirilmesi	23
1.2.7 Yabancı Eğitim Uzmanlarından Yararlanılması	24
1.2.8 Yabancı Uzmanların Türk Eğitimine Katkısı	28
1.2.9 Öğretmenlik Mesleği ile İlgili Yasal Düzenlemeler	28

2. BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM UYGULAMALARININ İZMİR'DEKİ EĞİTİM KURUMLARINA ETKİSİ

2.1 ATATÜRK'ÜN MİLLİ EĞİTİM ANLAYIŞI VE İZMİR	30
2.1.1 Tevhid-i Tedrisat'ın İzmir'deki Yansıması.....	32
2.1.2 Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması.....	33
2.1.3 Atatürk Döneminde İzmir'deki Yabancı ve Azınlık Okulları.....	34
2.2 İZMİR'DE CUMHURİYET EĞİTİMİNİN YAPILANDIRILMASI	37
2.2.1 İzmir Eğitim Kadrosuna Yönelik Düzenlemeler.....	41
2.2.2 İzmir Maarif Bütçesi Açısından Okullaşma Atılımları.....	42
2.2.3 Yabancı Eğitim Uzmanlarının İzmir'e Yönelik İncelemeleri.....	46
2.2.4 İzmir'de Eğitime Uygulamalı Destek	48
2.2.5 Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Uygulaması ve İzmir.....	52
2.2.6 İzmir İlköğretimindeki Gelişmeler.....	53
2.2.7 İzmir Ortaöğretimindeki Gelişmeler	57
2.2.8 İzmir Liselerindeki Gelişmeler	59
2.2.8.1 İzmir Erkek Lisesi	60
2.2.8.2 İzmir Kız Lisesi	61
2.2.9 İzmir Darülmuallimin Mektebi	62
2.2.10 İzmir Darülmuallimat Mektebi	65
2.2.11 Yüksek Öğretim	66
2.2.12 İzmir'de Mesleki ve Teknik Eğitim	67
2.2.12.1 İzmir Sanatlar Mektebi	68
2.2.12.2 İzmir Mıntıkası Ziraat Mektebi	71
2.2.12.3 Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü	73
2.2.12.4 İzmir Ticaret Lisan Mektebi.....	75
2.2.12.5 Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi.....	77
2.2.13 İzmir'de Özel Türk Okulları	78

3. BÖLÜM

İZMİR'DE EĞİTİMİN HALK TABANINDA YERLEŞMESİ

3.1 HARF İNKILÂBININ GERÇEKLEŞMESİ	80
3.1.1 Millet Mektepleri ve İzmir'de Uygulanması	82
3.1.1.1 Sabit, Seyyar ve Özel Millet Mektepleri.....	83
3.1.1.2 İzmir Merkezde Açılan Millet Mektepleri	84
3.1.1.3 İzmir'in İlçelerinde Açılan Millet Mektepleri.....	86
3.1.1.4 Millet Mekteplerinin İzmir Basınındaki Yankısı	88
3.1.2 Halk Okuma Odalarının Eğitime Katkısı.....	90
3.1.2.1 Halk Okuma Odalarının Açılması.....	90
3.1.2.2 İzmir'deki Halk Okuma Odaları.....	90

3.2 KÖYLÜYÜ EĞİTME UYGULAMALARININ İZMİR'DEKİ UZANTISI	92
3.2.1 Atatürk ve Türk Köylüsünün Eğitimi	92
3.2.2 Eğitimdeki Değişimin İzmir Köy Okullarına Yansıması.....	94
3.2.3 Köy Eğitmeni Yetiştirme Uygulamaları	97
3.2.4 Köy Enstitüleri ve İzmir.....	99
3.2.4.1 Köy Enstitülerine Ortam Hazırlayan Faktörler	99
3.2.4.2 İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün Kuruluşu	100
3.2.4.3 İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde Eğitim Öğretim	101
3.2.5 Köy Yatı Mektepleri	103
3.3 İZMİR HALKEVİNİN EĞİTİME KATKISI.....	104
3.3.1 Halkevlerinin Kısa Öyküsü	104
3.3.2 İzmir Halkevi	106
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	115

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında ikinci büyük şehir konumunda olan İzmir; Manisa (Saruhan), Aydın, Denizli ve Muğla (Menteşe) illerini de içine alan Aydın vilâyetinin merkeziydi. İzmir, bu bölgenin sadece ticaret merkezi değil aynı zamanda bir kültür ve sanat merkeziydi.

Mustafa Kemal, Türk siyasetine yön vermeye başladığı andan itibaren tüm kurumlarıyla Batılı bir devlet kurmayı hedeflemişti. Kuşkusuz yeni devletin dayandığı temel dinamikleri ve kuruluş felsefesini Türk toplumunun tüm katmanlarına yaymak en önemli hedefleri arasındaydı. Batılı ve milli bir devletin gerekliliğine inanan Atatürk, bunun gerçekleşmesindeki en önemli argümanlardan birinin Türk gençliğinin yeni bir eğitim anlayışıyla yetiştirilmesi olduğuna inanıyordu. Dolayısıyla devrimlerin ruhunun toplumun tüm kesimlerine yayılmasının eğitimle sağlanabileceği kanaatindeydi.

Atatürk, Cumhuriyet Döneminde çıktığı yurt gezilerinde İzmir'e çok sık ziyaretlerde bulunmuş ve kentteki eğitim kurumlarına uğrayarak bu konudaki duyarlılığını ve İzmir'e verdiği değeri ortaya koymuştu. İzmir, gerçekleştirilen inkılap hareketleriyle diğer yerlere de örnek oluşturmuştu.

Günümüzde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti eğitim tarihi ile ilgili çokça araştırma yapıldığını görmekteyiz. Bu çalışmamızda Atatürk Döneminde uygulanan Türk eğitim politikasının İzmir'in eğitim hayatında meydana getirdiği değişim, yeni sisteme göre açılan okullar ve harf inkılabının yansımaları gibi eğitimdeki atılımlar araştırılmış ve analiz edilmiştir.

Araştırmamızın Giriş Bölümünde Osmanlı Devleti'nin klasik eğitim sisteminden ve Batı tesirinin yaşandığı yenileşme dönemi eğitim uygulamalarından kısaca bahsedildi. Birinci Bölümde; yeni Türk Devleti'nin, TBMM Hükümeti dönemi dâhil eğitim alanında yapılan yeni düzenlemeler, uygulamalar anlatıldı. İkinci Bölümde ise Atatürk Dönemindeki eğitim uygulamalarının İzmir'deki eğitim kurumlarında meydana getirdiği değişim araştırıldı. Üçüncü Bölümde de Harf İnkılabı ve buna bağlı olarak başlatılan okuma yazma seferberliğinin İzmir ilindeki yansımaları mercek altına alındı.

Tez konumuzun temel kaynaklarını Atatürk Döneminde yayın yapan İzmir'in yerel basını ve İzmir maarifi hakkında o dönemde yayımlanmış kitaplar ve hazırlanmış broşürler oluşturdu. Ayrıca araştırmamızda ağırlıklı olarak İzmir Milli Kütüphanesi ve Gazete Arşivi ile Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi'nde ulaştığımız eserlerden, raporlardan, istatistiklerden, okul yıllıklarından ve sempozyum bildirilerinden yararlanıldı.

İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü arşivinin yeterince düzenli olmamasından dolayı burada araştırma yapmak için uygun ortam bulunamadı. İzmir Milli Kütüphanesi Gazete Arşivi'ndeki gazetelerin eksik sayı veya sayfalarının olması ayrıca üzüntü vericiydi. Ancak buradaki Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde yayın yapan İzmir gazetelerinin taranarak dijital ortama aktarılması araştırmalarımızı kolaylaştırdı. Bu çalışmayı yapanların takdiri hak ettiklerini düşünüyoruz.

Tez konumun araştırılmasında ve yazımında yaptığı yönlendirmelerle, desteğini daima hissettiğim danışmanım Yrd. Doç. Dr. Savaş AÇIKKAYA'ya, sevgili eşime, çocuklarıma ve nihayet yazım aşamasında teknik konularda bana yardımcı olan arkadaşlarım Yusuf Kayar ve Tahir Güngör beylere ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet TAŞKINOĞLU

İZMİR-2012

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1.: Atatürk Döneminde İzmir'de bulunan Türk ve yabancılara ait özel okullar.....	37
Tablo 2.2.: 1917 yılında İzmir'deki Türk ve azınlık okullarına ait veriler.....	38
Tablo 2.3.: 1927-1938 yılları arasında İzmir Vilayet bütçesinden eğitime ayrılan miktarlar ve oranları	45
Tablo 2.4.: Atatürk Döneminde İzmir'de eğitim veren resmi ve özel ilkokulların (Türk ve gayrimüslim) yıllara göre gelişimleri.....	57
Tablo 3.1.: 1928-1940 yılları arasında İzmir'de faaliyet gösteren Millet Mekteplerine ait istatistiki bilgiler.....	87
Tablo 3.2.: 1933-1934 ders yılında İzmir genelinde faaliyette bulunan Okuma Odalarına ait istatistiki bilgiler.....	91
Tablo 3.3.: İzmir'de okulları geliştirmeye yönelik 1937 yılında hazırlanan “Beş Yıllık Kalkınma Programı”.....	96

RESİMLER LİSTESİ

Resim 2.1.: Profesör Wiygand, aylık inceleme, araştırma gezi programı kapsamında İzmir Bergama Harabelerinde İzmir muallimlerine konferans verirken	50
Resim 2.2.: Bayraklı İlkokulu öğrencileri su içindeki canlıları incelerken (1938)	51
Resim 2.3.: İzmir Darülmualimin Mektebi binası	65
Resim 2.4.: İzmir Sanatlar Mektebi talebeleri İstanbul'a inceleme ve araştırma yapmak için gittikleri gezi sırasında	69
Resim 2.5.: İzmir Sanatlar Mektebi talebeleri uygulamalı ders sırasında	70
Resim 2.6.: Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü öğrencileri 1938 yılında çiçekçilik dersindeler	74
Resim 2.7.: İzmir Körler ve Sağırlar Mektebi talebeleri gösteri sırasında	78
Resim 3.1.: Millet Mekteplerinde okuyanlar için verilen mezuniyet belgesi.....	89
Resim 3.2.: Kızılcıllu Köy Enstitüsü öğrencileri tohum ekme makinesi başında uygulamalı ders yaparken	102
Resim 3.3.: Kızılcıllu Köy Enstitüsü Kız öğrencileri ziraat dersinde	103

ATATÜRK DÖNEMİ MAARİF VEKİLLERİ LİSTESİ*

Rıza Nur Bey:	10 Mayıs 1336 (1920)	-	27 Kanunu Evvel 1336 (1920)
Hamdullah S. Bey:	28 Kanunu E. 1336 (1920)	-	20 Teşrini Sani 1337 (1921)
Mehmet Vehbi Bey:	20 Teşrini Sani 1337 (1921)	-	5 Teşrini Sani 1338 (1922)
İsmail Safa Bey:	6 Teşrini Sani 1338 (1922)	-	7 Mart 1340 (1924)
Vasıf Çınar Bey:	8 Mart 1340 (1924)	-	21 Teşrini Sani 1340 (1924)
Şükrü Bey:	22 Teşrini Sani 1340 (1924)	-	3 Mart 1341 (1925)
Hamdullah S. Bey:	4 Mart 1341 (1925)	-	19 Kanunu evvel 1341 (1925)
Mustafa Necati Bey:	20 Kanunu Evvel 1341(1925)-	-	1 Kanunu Sani 1929
İsmet Paşa (Vek.):	1 Kanunu Sani 1929	-	8 Kanunu Sani 1929
İsmet Paşa :	9 Kanunu Sani 1929	-	26 Şubat 1929
Vasıf Çınar Bey:	27 Şubat 1929	-	7 Nisan 1929
Recep Bey (Vek.):	9 Nisan 1929	-	10 Nisan 1929
Cemal Hüsnü Bey:	11 Nisan 1929	-	16 Eylül 1930
Refik Bey (Vek.):	17 Eylül 1930	-	26 Eylül 1930
Esat Bey:	27 Eylül 1930	-	19 Eylül 1932
Reşit Galip Bey:	20 Eylül 1932	-	13 Ağustos 1933
Refik Bey (Vek.):	14 Ağustos 1933	-	19 Eylül 1933
Muhlis Bey (Vek.):	(Göreve Başlamamıştır)	-	-
Refik Bey (Vek.):	25 Eylül 1933	-	27 Teşrini Evvel 1933
Hikmet Bey:	28 Teşrini Evvel 1933	-	9 Temmuz 1934
Abidin Özmen:	9 Temmuz 1934	-	11 Haziran 1935
Saffet Arıkan:	11 Haziran 1935	-	28 Aralık 1938

* Hasan Ali Yücel, **Türkiye’de Orta Öğretim**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, s.45.

KISALTMALAR

A.e.	:	Aynı eser
a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.m.	:	Adı geçen makale
bs.	:	Basım
bsk	:	Baskı
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TBMMZC	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
v.d.	:	ve diğerleri
[t.y.]	:	Tarih yok
[y.y.]	:	Yayın yeri yok

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim öğretim sıbyan mekteplerinde yapılmaktaydı. Sıbyan mektepleri vakıf yoluyla kurulur, giderleri vakıf gelirleriyle sağlanırdı. Okulu bitirenlerden isteyenler medreseye gider, isteyenler de hafızlığa devam eder, bazıları da memurluk veya sanatkârlığa geçerlerdi. Kız ve erkek çocukları için ayrı sıbyan mektepleri olduğu gibi karma eğitim yapan okullar da vardı.¹ Osmanlı Devleti'nde teşkilatlı yüksek seviyede eğitimin yapıldığı kurum medreselerdi. 15 ve 16. yüzyıllarda en parlak dönemlerini yaşayan medreseler vakıf temeli üzerine kurulmuştu. Osmanlı medreselerinde dinî ilimlerin yanı sıra hesap, hendese, belagat, dil, edebiyat, hey'et ve hikmet dersleri ile alet ilimleri okutulmaktaydı. Derslerde takip edilen kitaplar Arapça, ancak eğitim dili Türkçe idi.² Medreseler, gerekli din, ilim ve eğitim hizmetlerini sunmasının yanında ihtiyaç duyulan idari ve adli personelin yetiştirilmesi faaliyetlerinde de bulunuyorlardı. 16. yüzyılın sonlarına doğru medreselerde bozulma görülmeye başlandı. İlme rağbetin azalması, talebelerin ders görmeden para ve rüşvetle müderris olmaları, telif eserlerinin azalması, müderrislik payelerinin verilmesi, talebe sayısının çokluğu medreselerin bozulma nedenleri arasında gösterilmekteydi. Medreselerde bu dönemden itibaren ilmî yeterlilik kalkmış, iltimas ve siyaset karışmaya başlamıştı. Artık müderris olabilmek için ilim üstünlüğü aranmıyordu.³ XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfı buradan yetişir; mezunlar kadılık, müftülük, müderrislik, cami hizmetleri, kâtiplik gibi sahalarda istihdam edilirdi.⁴ Bu eğitim kurumlarından başka Osmanlı Devleti'nin idari mekanizmasını yürütecek seçkin elemanların yetiştirildiği saray teşkilatı içerisinde yer alan Enderun Mektebi bulunmaktaydı. Okul bu yönüyle medreseden ayrı bir eğitim kurumuydu.⁵ Enderun Mektebi çeşitli becerilerin,

¹ Nâfi Atuf, **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, C.I, Ankara, 1.Baskı, Milliyet Matbaası, 1930, s.28,29.

² Mehmet İpşirli, “**Medrese**” maddesi, C.28, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003, s.328.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu v.d., **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C:I, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999, s.232-246.

⁴ Câhid Baltacı, **XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, İrfan Matbaası, 1976, s.19.

⁵ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C: I-II, İstanbul, Eser Matbaası, 1977, s.11.

sanatların, idari ve siyasi bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği ve kabiliyetlerin tespit edildiği bir eğitim kurumuydu. 19. yüzyıl başlarına kadar köklü bir değişikliğe uğramadan varlığını devam ettiren okul, yerini Batı tarzında eğitim yapan kurumlara bıraktı. 1 Temmuz 1909 tarihli bir kararnameyle tamamen kapatıldı.⁶

18. yüzyılda Osmanlı devlet adamları, savaşlardaki yenilgilerin artması üzerine Batı tarzında yenilikler yaparak başarısızlığın önüne geçmek istemişlerdi. Dolayısıyla bu dönemde ağırlıklı olarak askeri alanda ıslahatlar yapma yoluna gidildi. Batıdaki eğitimin az çok önemini kavrayan dönemin devlet adamları askeri okullar açmakla işe başladılar. Böylece Batı tarzında okullara yönelik ilk adım atılmış oldu. Osmanlı klasik eğitim kurumlarına dokunulmadan kurulan bu kurumlar yeni bir bilim ve eğitim anlayışının doğuşuna ortam hazırladı.⁷ Ordunun ıslahı konusunda ilk girişim, Humbaracı Ocağının kurulmasıydı. Ardından 1773'te ilk askeri deniz okulu olan Mühendishane-i Bahr-i Hümayunun ve 1793'te Kara Mühendishanesi olan Mühendishane-i Berri-i Hümayunun açılması Batı tarzında gerçekleştirilen askeri eğitim alanındaki yeniliklerin ilk örnekleriydi.

II. Mahmut döneminde askeri ıslahatlara devam edildi. Padişah, 1827'de çok sayıda kara ve deniz harp okulu öğrencilerinden oluşan seçkin bir grubu Avrupa'ya göndererek ülkenin değişmesinde önemli rol oynamalarını sağladı. Bunlar Batı'ya açılan öğrenci kitesinin ilk öncüleriydi. Aynı yıl yeni kurulan ordunun doktor ihtiyacını karşılamak için Mekteb-i Tıbbiye açıldı. Askeri eğitim alanındaki ıslahatları, 1831'de Muzıka-i Hümayun ve 1834'te açılan Mekteb-i Ulum-u Harbiye takip etti. II. Mahmut, askeri eğitimde yaptığı yeniliklerden başka sivil eğitim alanında ilk ve orta eğitim sorununu ele aldı. Rüştiye adını verdiği okulların açılmasını planladı. Ardından Mekteb-i Ulum-u Edebiye ve Mekteb-i Maarifi Adliye adıyla iki adet orta dereceli okul açtı. Bu okulların kuruluş amacı devlet memuru ve tercüman yetiştirmektir.⁸

1839 yılında ilan edilen Tazimat Fermanıyla başlayan dönem, öncelikle göre Batı kültürünü ve bilgisini almaya daha uygun bir ortam meydana getirmişti.⁹ 1846

⁶ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1987, s.16,29.

⁷ Enver Ziya Karal, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C:I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983, s.143,144.

⁸ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ankara, 4.bsk, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s.84,85.

⁹ İlhan Tekeli, **"Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler"**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s.466.

yılında eğitimde ıslahat yapmak üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat kuruldu. Meclis tarafından alınan kararlar arasında; sıbyan mekteplerinin ıslahı, rüştiyelerin çoğaltılıp düzenlenmesi ve yükseköğrenimin ilk basamağını oluşturacak bir Dârülfünun'un açılması bulunmaktaydı.¹⁰ Dârülfünun daha çok her türlü bilimin okutulacağı bir müessese olarak düşünülmüştü. Muvakkat Meclisinin hazırladığı rapora göre Dârülfünun'da okutulacak ilim ve fenne ait kitapların kurulacak kütüphanede toplanması teklif edilmiş ve tedris edilecek kitapların telif veya tercümesi için kırk kişiden oluşacak bir Encümen-i Dânişin kurulması kararlaştırılmıştı.¹¹ 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'na göre ise, Osmanlı toplumundaki tüm milletlere eğitim alanında geniş haklar tanınmasının yanı sıra askeri ve mülki okullar gayrimüslimlere de açılıyordu. Ülkedeki eğitim işlerinin, çok uluslu yapıdan oluşacak olan Meclis-i maarifin denetimine alınması şartı getirildi. 1857'de Maarif-i Umumiye Nezaretinin kurulmasıyla eğitim işleri ayrı olarak yürütülmeye başlandı.¹²

1869 yılında o döneme kadar yapılan eğitimle ilgili yapılan yenilikler Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bir bütün hâline getirildi. 198 maddeden oluşan Nizamname beş bölüm olarak düzenlendi. Birinci bölümde; umumi mektepler adı altında sıbyan, rüştiye, idadi, sultani ve yüksek mektepler, ikinci bölümde; Maarif-i Umumiye Teşkilatı, üçüncü bölümde; mekteplerin imtihan ve diploma usulleri, dördüncü bölümde; muallimler, beşinci bölümde ise Maarif Teşkilatının mali durumu ele alındı. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim kurumlarının Batılılaşması yolunda resmi devlet politikası olarak hazırlanmış ilk kapsamlı belgedir. Birinci bölümde yüksek mektepler arasında 51 madde ile en fazla Darülfünuna yer verilen Nizamnamede yüksek askeri mektepler ve medreselerden hiç söz edilmedi.¹³

Tanzimat Döneminde sıbyan mekteplerinin yanı sıra Batılı anlamda iptidai mektepler, rüştiyelerin daha üst kademesi olan ve devlet tarafından kurulan Galatasaray Sultanisi ile özel bir dernek tarafından kurulan Dârüşşafaka Sultanileri açıldı. Darüşşafaka'da eğitim görenlerin çoğu yetim talebelerdi.¹⁴ Ayrıca İstanbul'daki İdadi, Ameliyat Tatbik Mektebi, Mekteb-i Mülkiye, yeni açılan okulların öğretmen ihtiyaçlarını karşılamak için Darülmualimin, Darülmualimin-i

¹⁰ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1964, s.27.

¹¹ Ali Arslan, **Dârülfünun'dan Üniversite'ye**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık, 1995, s.24.

¹² Tekeli, **a.g.m.**, s.467.

¹³ İhsanoğlu v.d., **a.g.e.**, s.315.

¹⁴ Ergin, **a.g.e.**, C: I-II, s.488.

Sıbyan, kızların eğitimini geliştirme adına Darülmualimat, Ebe Mektebi, kız rüştiyeleri, kız sanayi mektepleri bu dönemde açılan okullardandı.¹⁵

II. Abdülhamit dönemi ilk ve orta öğretim alanında Tanzimat Döneminde yapılan kanunların uygulandığı, eksikliklerinin giderilmeye çalışıldığı ve Tanzimat düşüncesinin meyvelerini verdiği bir dönem olmuştur.¹⁶ II. Abdülhamit Döneminde zorunlu hale gelmiş olan ilköğretimin yaygınlaştırılması çalışmaları oldu. Eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği, kadro eksikliği, cehaletin yaygın ve ulaşımın sınırlı olması, köylerin çokluğu ve dağınıklığı göz önünde bulundurulduğunda yapılanları küçümsemek gerekir.¹⁷ Bu dönemde diğer bazı Müslüman topluluklarda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de Usulü Cedid* tarzı Batılı anlayışta eğitim uygulamaları yapılıyordu.

Bu dönemdeki en önemli gelişme, hem okul hem de öğrenci sayısının arttığı yükseköğretimde oldu. Sayısı 18'i bulan yeni yüksek ve mesleki okullar açıldı.¹⁸ Bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin temelini oluşturan kurum "Darülfünun-ı Şâhâne" adıyla 1 Eylül 1900'da bu dönemde resmen açıldı. Bu müessese Türkiye'deki bütün üniversitelerin temelini oluşturmuş böylece kesintisiz üniversite öğretimine başlanmıştı.¹⁹

II. Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde eğitimde izlenecek metot ve yöntemlerin siyasal gündemde tartışılan konular arasında olduğunu görmekteyiz. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra kamuoyunda eğitim konularına ilgi artmış ve yıkılmakta olan devleti "eğitim ve öğretmenlerin kurtaracağı" şeklindeki görüş yaygınlaşmıştı.²⁰ II. Meşrutiyet Döneminde öğretmen yetiştirmek amacıyla Selanik'te Hususi Muallim Mektebi adıyla bir okul açılması kararlaştırıldı ve toplum

¹⁵ Tekeli, **a.g.m.**, s.468.

¹⁶ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul, Ötiken Yayınları, 1980, s.251.

¹⁷ **A.e.**, s.118,119.

* **Usulü Cedid**: Usulü Cedid, İsmail Gaspıralı'nın XIX. yüzyılın sonlarına doğru mahalle mektepleri yerine Bahçeşarayı'da başlatıp, daha sonra Rusya'nın pek çok Müslüman şehrinde yaygınlaşan yeni eğitim öğretim yöntemlerine göre açılan mekteplere ve metoda verilen isim. Usulü Cedide göre; Arap alfabesinin öğrenim şekli değişecek, sınıf mevcudu 30 kişiyi geçmeyecek, günde dört haftada altı gün ders görülecek, talebelere teneffüs ve dinlenme saatleri konulacak, eğitim süresi iki yıl olacaktı. Bkz. Mehmet Saray, **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S: A.12, Ankara, 1987, s.45-52.

¹⁸ Lewis, **a.g.e.**, s.179-180.

¹⁹ Arslan, **a.g.e.**, s.50.

²⁰ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982, s.172-173.

hayatında gerekli olan ziraat, ticaret ve sanata ait bilgiler ders programlarına konuldu.²¹

1913 yılında eğitim açısından önemli gelişmeler yaşandı. Rüştîyelerin bir kısmı kaldırıldı yerine altı yıllık ilkokullar kuruldu. Bu altı yıllık ilköğretime dayalı idadi adı verilen okullar açıldı. İdadiler için yayımlanan programa göre ilk sınıfta hazırlayıcı temel dersleri bir arada görececek öğrencilerin son iki yılı ziraat, ticaret ve sanat şubelerine ayrıldı. İdadiler, Cumhuriyet Döneminde liseye dönüştürüldü.²²

1914 yılında Osmanlı medreselerinde yeni bir düzenleme yapıldı. Buna göre İstanbul Medreseleri Dârü'l Hilafetü'l Âliyye adıyla tek bir medrese kabul edildi ve 'Tâli kısımları evvel, Tâli kısımları Sanî ve Âli olarak dörder yıllık üç dereceye ayrıldı. Tâli kısımlarda, yani ilk 8 yıl dîni ilimlerin yanı sıra müspet ilimler ile Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rusça gibi yabancı diller de öğretiliyordu.²³

II. Meşrutiyetle beraber önceleri özel olarak açılan ancak daha sonra hükümet tarafından açılan kız okulları eğitimdeki yerini aldı. Türkiye'deki ilk kız lisesi "İstanbul İnas Sultanisi" adıyla eğitime başladı. Ancak bu dönemdeki kız liseleri İstanbul'la sınırlıydı. Cumhuriyet ilan edildiği yıllarda Anadolu'da Ankara, İzmir ve Bolu'da kız liseleri açılmıştı.²⁴

II. Meşrutiyet'le beraber Darülfünun-ı Şahane bırakılarak İstanbul Darülfünunu, Darülfünun-i Osmanî veya sadece Darülfünun adı kullanılmaya başlandı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kasım 1908'de Tıbbiye-i Mülkiye, Tıp Fakültesi, 1909'da ise Hukuk Mektebi, Hukuk Fakültesi olarak Darülfünuna bağlanarak beş fakülteli bir üniversite meydana geldi. 1911 yılında bir İstanbul Darülfünunu Talimatnamesi yürürlüğe kondu. Ayrıca Darülfünunun Edebiyat Fakültesi hocalarının girişimleriyle ilmi çalışmaların hür ortamda yapılabilmesi için özerk Darülfünun fikri benimsendi ve bu konuda çalışma başlatıldı. Ancak 1919'a kadar bir sonuç alınamadı.²⁵ Bundan başka kızların yüksek tahsil yapabilmeleri konusunda 1915 yılında Darülfünunun konferans salonunda derslere başlandı. İlk ders yılında haftada dört gün eğitim verilen İnas Darülfünununda edebiyat, riyaziyat ve tabiiyyat şubeleri vardı. Başlangıçta derslikleri ayrı olan kız öğrenciler 1919

²¹ Koçer, **a.g.e.**, s.220-221.

²² Unat, **a.g.e.**, s.46-48.

²³ Arslan, **a.g.e.**, s.21.

²⁴ Unat, **a.g.e.**, s.48.

²⁵ Ali Arslan, **Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul, Paraf Yayınları, 2011, s.48-65.

yılından itibaren erkeklerin sınıflarında ders görmeye başladılar. 1921’de ise Darülfünun karma şekilde devam etti.²⁶

Araştırmamızın esas konusunu teşkil eden “Atatürk Dönemi Türk eğitim politikasının İzmir’deki yansımalarına” geçmeden önce İzmir’deki Osmanlı eğitiminden kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. İzmir’de, 1869 Maarif Nizamnamesine göre sıbyan mekteplerini ıslah çalışmaları veya yeni usulde eğitim veren mekteplerin açılması için esas çalışmalara 1872 yılında başlandı. 1873 yılında bu doğrultuda Teshiliye İlkmektebi açıldı. Islah çalışmalarına başlanıldığı yıllarda İzmir’de 15’ten fazla sıbyan mektebi bulunmaktaydı. 1878 yılında ise 30 kadar iptidai mektepte 800 talebe eğitim görmekteydi.²⁷

İzmir’de Osmanlı medreselerinin kuruluş tarihi XVI. yüzyılın başlarına kadar dayanmaktaydı. Bu dönemden itibaren İzmir’de önemli medreselerin bulunduğu bilinmekteydi.²⁸ 1878 yılında İzmir’deki medrese sayısı 19 iken bu sayı 1891’de 15’e, 1898’de ise 11’e düşmüştü. II. Meşrutiyetin ilanından sonra İzmir’de medreselerin durumu kötüleşmeye başlamıştı. Binalarının bir kısmı harap olan medreselerin sadece beşinde 59 talebe eğitim görmekteydi. 1914 yılında İzmir genelinde 24 medresenin var olduğu biliniyordu. 7 Ocak 1912 yılında ilk kez Osmanlı Devleti’ndeki medrese eğitimi, tekkelerin kuruluşlarındaki dini gayelerin takip edilmesi ve bunların ıslahı için İzmir’de bir kongre toplandı. “Mütemer-i İlmi” olarak bilinen bu kongrede medresede görülen derslerin düzenlenmesi, yenilenmesi, medreselerin ıslahı ve talebelerin bir düzen altına alınması kararı alındı.²⁹

İzmir’de geleneksel eğitim anlayışından ayrı olarak yenileşme dönemine geçişle birlikte 1858’de rüştiyenin açılmasıyla ilk kez Batı tarzında eğitim verilmeye başlandı. Hamidiye Sanayi Mektebinin açılmasının ardından özellikle II. Abdülhamit döneminden itibaren İzmir’de bu tarz eğitim kurumlarında büyük artışlar olmuştur. 1878’de Darümuallimin Mektebi, 1878’de Kızılcıllu Amerikan Koleji, 1878’de Saint Joseph Koleji, 1886’da Mekteb-i İdad-i Mülki, 1886’da İnas Rüştiye Mektebi, 1890’da Jandarma Alay Mektebi, 1907’de Darümuallimat Mektebinin açılması Osmanlı Devleti’nin son döneminde uygulanmaya çalışılan eğitimde yenileşme

²⁶ Ali Arslan, *Dârülfunun’dan Üniversite’ye*, s.69.

²⁷ Sadiye Tutsak, *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara, Kültür Bakanlığı yayınları, 2002, s.28.

²⁸ Baltacı, *a.g.e.*, s.114-616.

²⁹ Tutsak, *a.g.e.*, s.34-45.

politikalarının İzmir'deki yansımalarına birer örnek teşkil etmişlerdi.³⁰ Yine 1908/09 (H. 1326) yılında bundan başka Türkler tarafından yürütülen Hadikay-ı İrfan, Darül İrfan, Darül Edep Mektebi, Menbay-ı Füyuzat Mektebi, Bürhanül Maarif Mektebi, Bedreka-i İrfan Mektebi, Ravzai İrfan, Daruttedris adıyla eğitim veren özel okulların yanı sıra Bahçelik Aşş Mektebi bulunmaktaydı. Aynı tarihte Musevilerin 42, Rumların 28, Ermenilerin 5, Fransızların 7, İngilizlerin 2, Amerikalıların 1, Almanların 1 adet kız, erkek, karma olarak ilk ve ortaöğretim okulları yer almaktaydı. İzmir'de bu dönemdeki medrese sayısı ise 13'tü.³¹

³⁰ Ömer Faruk Huyugüzel, “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte İzmir'de Kültür Kurumları”, 21.Yüzyıl Eşşğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001, s.64.

³¹ **Salname-i Vilayet-i Aydın**, Vilayet Matbaası, H. 1326, s.142-166.

1. BÖLÜM

YENİ TÜRK DEVLETİ'NİN EĞİTİM POLİTİKALARI

1.1 TBMM HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE EĞİTİM ALANINDAKİ ÖNCÜ ÇABALAR

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrıldı. Mütareke hükümlerine göre galip devletler Osmanlı Devleti'ni parçalayıp kendi aralarında paylaşma ve Türk milletini esaret altına alma girişimine başlamışlardı. Oysa tarihin akışına yön verebilmiş, her zaman hür ve bağımsız yaşamış ender milletlerden olan Türk milleti esareti kabul edemezdi. Bu nedenle Mustafa Kemal'in önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı başlatan Türk milleti bağımsızlığını ve hürriyetini korumasını bilmişti.

Gerek Balkan Savaşları'nın yenilgiyle sonuçlanması, gerek I. Dünya Savaşının ortaya çıkardığı kargaşa, gerekse Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleşmesiyle beraber peş peşe devam eden savaşlar sonucunda Türkiye, harap ve yıkık bir durumdaydı. Milli Mücadele'nin kazanılmasının ana etmenlerinden olan milli ruh, milli şuur, milli birlik ve beraberlik anlayışı, yeni Türk Devleti'nin eğitim politikalarının dayanağını oluşturmuştur.

1.1.1 İlk Maarif Teşkilatının Kurulması

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da, TBMM Hükümeti'nin Maarif Vekâleti, İstanbul'da ise Osmanlı Hükümeti'nin Maarif Nezareti eğitim işlerini idare ediyorlardı. Ankara'da 23 Nisan 1920'de BMM açıldıktan sonra yeni hükümet 3 Mayıs'ta kurulmuş ve bakanlıklara, Osmanlı Hükümetinden farklı ve daha anlamlı olarak "Vekâlet" adı verilmişti. Maarif Vekâletinin Merkez Teşkilatı, kurulduğu ilk zamanlarda bir iki oda içine yerleşmiş üç beş memurdan oluşuyordu.³²

³² Akyüz, a.g.e., s.201.

Milli Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti'nde sırasıyla; Dr. Rıza Nur (10 Mayıs 1920-27 Aralık 1920), Hamdullah Suphi Tanrıöver (28 Aralık 1920-20 Kasım 1921), Mehmet Vehbi Bey (21 Kasım 1921-5 Kasım 1922), İsmail Safa Bey (6 Kasım 1922-7 Mart 1924) Maarif Vekilliği görevinde bulunmuşlardı.³³

Milli Hükümetin kurulmasıyla birlikte eğitim işlerinin yürütülmesiyle ilgili olarak vilayetlerde Maarif Müdürlüğü ve ona bağlı Tedrisatı Taliye Müdürlüğü orta öğretim kurumlarının idaresi ile meşgul oluyordu. Bu kurumlar doğrudan vilayet maarif idarelerine bağlıydı. Ankara'daki Maarif Vekâleti, maarif müdürlükleri vasıtasıyla eğitim işlerini idare ediyordu.³⁴

İstiklal Savaşı bittikten sonra Maarif Vekâleti merkez örgütü genişletildi. Merkez makam ve idareleri şunlardı: Müsteşarlık, Yüksek Tedrisat Müdürlüğü, Orta Tedrisat Müdürlüğü, İlk Tedrisat Müdürlüğü, Vekâlet Müfettişlikleri Müdürlüğü, Sicil Müdürlüğü, İhsaiyat (İstatistik) Müdürlüğü, Hars Müdürlüğü, Hususi Kalem Müdürlüğü, Telif ve Tercüme Heyeti Müdürlüğü.³⁵

1.1.2 Eğitimin Temel İlkelerinin Belirlenmesi

Mustafa Kemal'le birlikte ilk yönetici kadro bir taraftan Milli Mücadeleyi devam ettirirken diğer taraftan da Türk milletinin eğitim sorunlarının ne şekilde çözüleceği, Türk gençlerinin hangi esaslara göre yetiştirileceği, Batılı eğitim düzeninin nasıl olması gerektiği konularında fikirler ortaya koymuşlar ve programlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardı.

Mustafa Kemal, eğitimle ilgili görüşlerini ilk defa Sivas Kongresi sırasında Amerikalı gazeteci Brown'la yaptığı bir görüşme sırasında ortaya koymuştu. Gazi, bu konudaki düşüncelerini *“Türk halkı iyi bir eğitim görmeli ve iyi bir hükümete sahip olmalıdır. Eğitim, okul demektir. Türk köylüsünün pek azı okuryazardır. Ama bu köylüler evrime isteklidir. Çocuklarının iyi eğitim almasını ve Müslümanlığın değerleri ile donanmasını ister”*³⁶ sözleriyle dile getirmişti.

TBMM'nin kuruluşundan itibaren değişik zamanlarda yeni okulların kurulması hakkında birçok önerge verildi ve bunlar komisyonlarda görüşüldü.

³³ Hasan Ali Yücel, **Türkiye'de Orta Öğretim**, İstanbul, İstanbul Devlet Basımevi, 1938, s.45.

³⁴ **A.e.**, s.37.

³⁵ Nevzad Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1948, s.120.

³⁶ Özcan Köknel, **“Atatürk ve Eğitim”**, IV. Bildiri, Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı (4-5-6 Kasım) 1981, s.333.

Dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi, eğitim öğretim sorunlarının kendi göreneklerimiz içinde halledilemeyeceğini, belirterek şöyle demişti: “*Maarifimizin ruhu milliyet, istikameti garp, hedefi milli iktisattır.*”³⁷

9 Mayıs 1920’de okunan İcra Heyeti Programı’nda, o zamana kadar pek rastlanmayan, alışlagelmiş hükümet programlarından farklı olarak milli şuuru geliştirme, gençlere öz güven aşılama, girişimci bir yapıya sahip olma gibi Batılı anlamda olması gereken hususlar ortaya konmuştu. Programda, eğitimle ilgili bundan başka şu önemli noktalar vurgulanmıştı: “*Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dini ve milli bir hale koymak ve onları cidali hayatta muvaffak kılacak, istinatgâhlarını kendi nefislerinde bulduracak kudreti teşebbüs ve itimadı nefis gibi seciyeler verecek, müstahsil bir fikir ve şuur uyandıracak bir derecei âliyyeye isal eylemek, tedrisatı resmîyeyi bütün mekteplerimizi en ilmî, en asri olan bu esasat ile kavaidi sıhhiye dairesinde yeniden tanzim ve programlarını ıslah etmek, mizacı millete ve şeraiti coğrafiye ve iklimiyemize, ananatu tarihiye ve içtimaiyemize muvafık ilmî ders kitapları meydana getirmek halk kütlesinden lûgatları toplayarak dilimizin kâmusunu yapmak, bizde ruhu milliyi nemalandırarak âsarı tarihiye, edebiye ve içtimaiyeyi erbabına yazdırmak, âsarı atikai milliyeyi tescil ve muhafaza eylemek, Garb ve Şarkın müellifatı ilmiye ve fenniyesini dilimize tercüme ettirmek. Hâsılı bir milletin hıfzı hayat ve mevcudiyeti için en mühim âmil olan maarif umuruna dikkat ve gayreti mahsusa ile çalışmaktır. Bu gün ise ilk işimiz mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir.*”³⁸

1.1.3 Yönetici Kadronun Eğitim Sorunlarını Tartışması

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu halkının sorunları aydınları karşı karşıya getirmişti. Büyük zorluklar karşısında bunalıp son dayanaklarının ancak Anadolu halkı olduğunu gören aydınlar, halkla aralarındaki ayrılığın farkına varmışlar ve şaşkınlığa düşmüşlerdi. Maarif Vekili Hamdullah Suphi şöyle demektedir: “*Efendiler, Anadolu bize yabancıdır. Anadolu bizim için yabancı bilinmeyen bir ülkedir.*” Yine Tokat milletvekili Mustafa Bey de, ülkenin eğitim durumunu belirtirken “*Benim livamın nüfusu 100 bin küsurdur. Burada aydın olarak iki kişi bile*

³⁷ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982, s.16,17.

³⁸ **TBMMZC**, Devre I, C.I, 9.5.1336, s.241,242.

yoktur. Neden okulların tümünü İstanbul'a, Bursa'ya yaptılar da bizi eğitimden yoksun bıraktılar? Bu derdi biz halletmeliyiz. Sen araba ile geziyorsun ben yayan. Eğitimde de böyle, bura eğitime başka gözle bakılıyor”³⁹ demişti.

Kuruluş Savaşı yıllarında askerlik alanında olduğu kadar eğitim alanında da düşünceleri ve çalışmalarıyla önemli katkıları bulunan Kazım Karabekir Paşa, yeni devletin eğitim programının bir hareket üssünde hazırlanarak çevreye yayılmasını, ilköğretimin kesin olarak her yere yayılmasının ve uygulanmasının gerekli olduğunu belirterek şöyle diyordu: “Yalnız yenilik değil birlik ve beraberlik lazımdır. Tıpkı bizim askerlerin yaptığı gibi. Her şeyden evvel bir “Hizaya gel!” kumandası lazımdır.”⁴⁰

1869 Maarif Nizamnamesine göre halen yürürlükte olan Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı uyarınca alınan vergiler zaten yoksul halk üzerinde ağır yük oluşturmaktaydı. Bu nedenle ilköğretim masraflarının halka yüklenmeden nasıl karşılanacağı TBMM Hükümetinin çözmek için uğraştığı önemli sorunlardandı. Bu konuda yasanın iptali için meclise kanun teklifleri dahi verilmişti. Kırşehir mebusu Yahya Galip Bey'in 22.2.1921 tarihinde yasanın iptali için verdiği kanun değişikliği teklifi buna örnektir.⁴¹

Gerek Mustafa Kemal'in gerekse Türk milletinin geleceğine yön verecek olan dönemin siyasetçi ve aydınlarının söylem ve demeçlerinde, Osmanlı eğitim kurumlarının işlevini yitirdiği, ihtiyaçlara cevap veremediği, Batıya uyum sağlayamadığı, ülke insanının tümünü kapsayamadığı vurgulanmıştı. Türk milletinin bağımsızlık mücadelesinin verildiği böyle bir ortamda eğitim sorunlarının konuşulması ve çözüm çarelerinin dile getirilmeye çalışılması önemli olsa gerek.

1.1.4 TBMM Hükümeti'nin İlk Eğitim Bütçeleri

İkinci Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey döneminde, ilk maarif bütçesi yapıldı. 57.128.833 liralık genel bütçeden maarif işlerine ayrılan para sadece 390.412

³⁹ Howard E. Wilson, İlhan Başgöz, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk**, Ankara, Dost Yayınları, 1968, s.58.

⁴⁰ Ergün, **a.g.e.**, s.17.

⁴¹ Işıl Çakan, “**Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması**”, İstanbul, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S.2, 1/2002, s.90.

liraydı. 1922’de ise 74.957.848 liralık bütçeden 1.136.046 lira, 1923’te de 105.929.911 liralık bütçeden 3.033.003 lira maarif için ayrılmıştı.⁴²

25 Nisan 1337 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 1336 (1920) yılı Muvazene-i Umumiye Kanununa göre; vekil, müsteşar ve müşavir maaşları için 600, Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı memurları maaşı için 4.000 ve illerdeki Maarif Müdürlüğüne ait idareci maaşı için 17.708 ve çeşitli masraflar için 3.000 lira tahsisat ayrılmıştı. Maarif Vekilliğine ayrılan tahsisatın toplamı ise 577.061 liraydı.⁴³

Bu verilerden yola çıkarak genel bütçeden eğitime ayrılan miktarın ne kadar az olduğu anlaşılmaktadır. Bunda ülkedeki mali yapının bozuk olması, İstiklal Mücadelesinin öncelikli ele alınması ve mevcut kaynakların yetersizliği başta gelen etkenlerdir.

1.1.5 Milli Mücadelede Eğitim Kadrosu ve Beklentiler

Milli Mücadele’nin devam ettiği yıllarda, özellikle ülkenin içinde bulunduğu mali zorluklardan eğitim kadrosu da olumsuz etkilenmiş ve mağdur duruma düşmüştü. Öğretmenler maaşlarını düşük ücretten aldıkları gibi düzenli de alamamaktaydılar. Bu durum esas itibariyle, zaten az olan il gelirlerinin savaş yüzünden azalmasından ileri gelmekteydi. Hatta bu sıkıntılardan dolayı birçok ilkokul öğretmeni mesleğini bırakmak zorunda kalmıştı.⁴⁴ Öğretmenlerin yaşadıkları zorluklar gazete sayfalarına da yansıyor. Bazı okulların kapatılmak zorunda kaldığını dönemin basınından öğreniyoruz. Buna karşılık yetkililerin duyarsızlığı da basında şikâyet konusu olmuştu.⁴⁵

Ülkenin içinde bulunduğu durum dolayısıyla Ankara’daki yeni hükümet öğretmenlerden ciddi fedakârlıklar istemişti. Onlardan özellikle halka okuma yazma öğretilmesi çalışmalarına katkıda bulunmaları bekleniyordu.

Maarif Vekili Rıza Nur imzasıyla 10 Mayıs 1920’de yayımlanan ilk genelgede öğretmenlere şöyle denmekteydi: “*Batı’nın köle etmeyi amaçlayan emperyalist saldırısına uğrayan ulusumuz bir buhran yaşıyor. Dinimiz ve ulusumuz*

⁴² Necdet Sakaoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s.160.

⁴³ **Ceride-i Resmîye**, 25 Nisan 1337, 111/21-111/24, No:103.

⁴⁴ Yahya Akyüz, **Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)**, Ankara, Doğan Basımevi, 1978, s.173.

⁴⁵ **Ahenk**, 20 Şubat 1336, s.2.

*tehdit altındadır. Eğitim ve öğretim görevlileri olan siz aydınlar, ulusumuzu uyarmakla yükümlüsünüz.*⁴⁶

Zaferi takip eden haftalarda TBMM Hükümeti'nin son Maarif Vekili olan İsmail Safa, bu geçiş döneminde maarif müdürlüklerine gönderdiği genelgede devletin ve toplumun öğretmenlerden beklentilerini şu cümlelerle aktarmıştı: “*Ahali ile mektepleri ve muallimleri temasa geçirecek münasip ve nezih vesileler ihzar eylemek. Mecburiyeti tahsiliyeyi tahsilde bulunan çocuklara tamamen tatbik ederek teşkilat-ı mahalliye vücuda getirmekle beraber maarifi her şeyde ve her sınıfta halkın ihtiyacı hâline sokmak. Tetkik ve tettebbu heveslerini uyandırmak üzere büyük merkezlerden başlayarak tedricen kütüphaneleri tezyit etmek; içtimai, iktisadi, fenni meseleler etrafında muallimler ile ahaliden heyetler vücuda getirerek bunların faaliyetlerini sık sık yoklamak. Mahalli neşriyata ehemmiyet vermek, kütüphanelerle birlikte konferans mahallerinin teksiriyle muallimlerden ve ahaliden müntehip bir heyet vesatetiyle milli, asri, dini tealimiz esbabına dair irşat ve ikazlarda bulunmak*”.⁴⁷

1.1.6 Mustafa Kemal ve Türk Eğitimcisi

Mustafa Kemal, 1921’de yapılan Maarif Kongresinde gelecekte inşa edilecek medeni Türk toplumu için, Türk öğretmeninin yüklendiği misyonu, ülkemizin eğitim öğretim sorunlarının çözümünde üzerine düşen sorumlulukları şu sözlerle belirtmişti: “*Silah ile olduğu gibi dimağı ile de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur. Milletimizin saf seciyesi istidat ile mâlîdir (doludur). Ancak bu tabii istidadı inkişaf ettirebilecek usullerle mücehhez vatandaşlar lazımdır. Bu vazife de sizlere tevaccüh ediyor. Hükümeti Milliyemizin kemali ciddiyetle ve samimiyetle arzu ettiği derecede Türkiye muallime ve muallimlerinin hayat ve refahını henüz temin edememekte olduğunu bilirim. Fakat milletimizi yetiştirmek gibi mukaddes bir vazifeyi deruhte eden heyeti mübeccelenizin bugünüün vaziyetini nazarı itibara alacağından ve her müşkülü iktiham ile bu yolda gayet metinane yürüyeceğinden şüphem yoktur.*⁴⁸

⁴⁶ Sakaoğlu, a.g.e., s.158.

⁴⁷ Akyüz, a.g.e., s.189.

⁴⁸ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939, s.4-5.

Zaferden sonra Ekim 1922’de, kendisiyle görüşmek için dört yüz kişilik bir grupla İstanbul’dan Bursa’ya gelen öğretmenlere hitaben duyduğu en samimi hisleri şu duygularla dile getirmişti: “İsterdim ki çocuk olayım ve sizin nur saçan dairei tedrisinizde bulunayım, sizden feyiz alayım, siz beni yetiştiresiniz. O zaman milletim için daha nâfi olurum. Fakat maalesef, gayrikabili istihlal bir arzu karşısında bulunuyoruz. Bu arzunun yerine başka bir talepte bulunacağım: Bugünün evlatlarını yetiştiriniz. Onları memlekete, millete nâfi uzuvlar yapınız.”⁴⁹ Konuşmasının sonlarına doğru öğretmenleri orduya benzetir ve şöyle devam eder: “Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız zemin hazırladı. Hakiki zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehâl muvaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım sizi takip edeceğiz ve sizin tesadüf edeceğiniz mevani kıracağız.”⁵⁰

1.1.7 Maarif Kongresi

Mustafa Kemal, Cumhuriyet’in ilan edilmesini beklemeden İstiklal Savaşı’nın devam ettiği hararetli dönemde dahi eğitim konusundaki düşüncelerini gerek söylev ve demeçleriyle gerekse katıldığı kongre ve toplantılarda yaptığı konuşmalarla dile getirmişti. Bu konuşmalarında Türk toplumunun ihtiyaç duyduğu Batı tarzı eğitim için izlenmesi gereken metotlardan bahsetmişti.

15 Temmuz 1921’de Ankara’da 250 kadar bay ve bayan öğretmenin katılımıyla Milli Eğitim programının temel esaslarını belirlemek amacıyla Maarif Vekili Hamdullah Suphi başkanlığında önemli bir kongre toplanmıştı. Mustafa Kemal, Eskişehir-Kütahya savaşlarının devam ettiği kritik bir ortamda cepheden gelerek kongreye damgasını vurmuştu.⁵¹

Mustafa Kemal Paşa, Maarif Kongresinin açılış konuşmasında “Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için milli bir eğitim programından bahsederken eski devrin hurufatından ve evsafi fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlere, Şarktan ve Garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür kastediyorum.

⁴⁹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), C:II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952, s.42.

⁵⁰ A.e., s.46.

⁵¹ Hâkimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1921, s.2.

Çünkü dehayı milliyemizin inkişafı tam ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (hasareti fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin milletin seciyesidir”⁵² diyerek Osmanlı eğitim sisteminin eksik yanlarını belirtmiş, milli olmadığını eleştirerek Türk toplumunun geri kalış nedenlerini dile getirmişti. Aynı konuşmasında, bizim için gerekli eğitimin milli bir politikayla olabileceğini dile getirdi. Konuşmasının devamında da öğretmenlerden yeni bir sanat ve beceri yolu bulmalarını ve millete göstermelerini, o yolda yeni nesli yürütmek için yol gösterici olmaları gerektiğini söyledi.⁵³

Maarif Kongresi’nin çalışma konuları; ilköğretimin dört yıldan beş yıla çıkarılması, halk mektepleri projesi, ortaöğretim basamağındaki okulların programları ve dersleri idi. Ayrıca köylüye halk eğitiminin ileri programı değil, köylünün ihtiyaç duyduğu dil, din ve hesap konularının uygulanması gerektiği hususları da tartışılmıştı. Kongrenin daha sonraki günlerinde öğretimin sadeleştirilmesi, uygulamalı hale getirilmesi ve yörelere göre çeşitlendirilmesi istendi. Kongrede bir konuşma yapan Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey ise bu doğrultuda şunları söylemişti: “*Maarif siyasetimiz, milletin kitle-i esasiyesini teşkil eden çiftçi ve işçi sınıfının her şeyden evvel nazar-ı dikkat önünde tutulmasına ve yeni istikamet in bu umdeye dayanmasına bağlıdır. Anadolu, gene bir sanat merkezi olacaktır. Halkın geçimini yükseltecek ve ıslah edecek nazari ve ameli bilgiyi vermek hedeftir.*”⁵⁴

Kongre, savaş dolayısıyla tam bir sonuca varamadan sona erse de böyle bir zamanda toplanmış olması yeni Türk Devleti’nin eğitime verdiği büyük önemi göstermesi açısından tarihî öneme sahiptir.

1.1.8 Geçiş Devresinde Eğitim Kurumları ve İlk Düzenlemeler

İstanbul ve çevresi ile Yunan işgali altındaki iller dışında kalan, doğrudan Ankara Hükümeti’ne bağlı yerlerde 1920’de ilk, orta ve lise düzeyinde ne kadar okul ve öğretmen bulunduğu ilişkin kesin sayılar mevcut değildir. Bu dönemdeki mevcut okul ve öğretmen sayısının şöyle olduğu bilinmekteydi: 3.495 ilkokul (682’si

⁵² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), s.16-17.

⁵³ A.e., s.17.

⁵⁴ Sakaoğlu, a.g.e., s.161-162.

kapalı), 3.316 öğretmen (1805'i muallim mektebi çıkışlı), 5 sultani, 32 idadi, 13 muallim mektebi olarak biliniyorsa da bazı kaynaklarda bu sayıların daha farklı yer aldığı da görülmektedir (örneğin, açık ilkokul sayısı 1764, kapalı ilkokul sayısı 281 ve öğretmen okulu çıkışlı 1550, medrese okumuş veya alaylı 1511 öğretmen gibi).⁵⁵ Maarif Vekâleti tarafından 1923'te düzenlenen bir genel rapordaki rakamlara göre ise; düşman işgali altında bulunmayan yerlerde 4'ü yatılı, 17'si gündüzlü olmak üzere 21 sultani ve hepsi gündüzlü olan 30 idadimiz vardı.⁵⁶

TBMM'de okunan ilk hükümet programında, Milli Eğitim işlerinden “*Bugün ise ilk işimiz mekâtibi mevcudeyi hüsnü idare etmektir*”⁵⁷ ifadesiyle söz edilmekteydi. Bu dönemde maarifi ilgilendiren konularda yeni düzenlemeler yapılmıştı. TBMM Hükümeti'nin, ilk olarak ilköğretim alanında düzenlemeye gitmiş olmasını, İl Özel İdareleri tarafından karşılanan ilkokul öğretmenleri maaşlarının düzenli ödenememesi sorunuyla karşılaşıldığından anlaşılmaktaydı. Okullar teşkilatı üzerinde çalışılırken Maarif Vekâletince ilköğretim süresinin altı yıldan dörde indirilmesi ve buna “ihtiyari ve mütemmim” bir sınıfın da eklenmesi tasarlanmıştı.⁵⁸

Mustafa Kemal'in Milli Hükümeti kurduğu sıralarda memleketteki orta öğretim kurumları; tahsisatı umumi bütçeden sağlanan bir ve iki devreli sultanilerle, tahsisatı vilayet hususi bütçesinden sağlanan idadilerden ibaret bulunuyordu. 1923 tarihli Sultani Mektepleri Talimatnamesi ile ceza ve mükâfat sistemi değiştirilmişti. Ayrıca 326 numaralı kanunun 10'uncu maddesi ile o zamana kadar hususi idareler elinde gelişemediği görülen kız ve erkek muallim mektepleri ile idadiler 1 Eylül 1923 tarihinde umumi bütçeye alınmış ve Maarif Vekâletine bağlanmıştı.⁵⁹

TBMM Hükümeti, İstanbul işgal altında bulunduğu için Darülfünunla uğraşamadı. Ancak tamamen de ilgisiz kalmadı. Anadolu'da, yükseköğretim düzeyinde eğitimin temeli sayılabilecek bir girişime ilk kez 1921 Kasımında rastlanır. Maarif Vekâleti, 3 Aralık 1921'de başlanmasını planladığı Ankara Sultanisindeki “Âli Dersler” programının dinleyici kayıtlarını Vekâlet Özel Kaleminde yapmıştı. Kasım sonlarında da kayıtlar dolmuştu. Tasarıya göre, her gün

⁵⁵ Sakaoğlu, a.g.e., s.158.

⁵⁶ Yücel, a.g.e., s.20.

⁵⁷ TBMMZC, Devre I, C.I, 9 Mayıs 1336, s.242.

⁵⁸ Ayas, a.g.e., s.190,191.

⁵⁹ Yücel, a.g.e., s.19,20.

bir saatlik ders olacaktı ve ders programları da haftalık yayımlanacaktı. Başlangıçta kaydolmayanlar izin alarak bu derslere girebileceklerdi.⁶⁰

1.2 CUMHURİYET DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARININ ŞEKİLLENME SÜRECİ

Toplumsal değişmeyi devrimler yoluyla hızlandırma kararında olan Gazi Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ardından 29 Ekim 1923'te Türk devriminin köklü inkılâplarından olan Cumhuriyet'i ilan etmiş, sıra eğitim sisteminin modern dünyanın gereklerine uygun bir şekilde yapılandırılmasına gelmişti. Mustafa Kemal, kuşkusuz yürürlükte olan eğitim sisteminde de köklü değişiklikler yapacak, yeni ve inkılâpçı yöntemler uygulayacaktı. O, bu alandaki düşüncelerini savaş yıllarından başlayarak farklı zamanlarda açıklamış, gerekli direktifleri vermişti.

1.2.1 Heyet-i İlmiye Çalışmaları

Maarif Vekili İsmail Safa'nın başkanlığında dönemin önde gelen aydın ve eğitimcilerinin yanı sıra birçok resmi kurumun başkanlarının da katılımıyla 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında I. Heyeti İlmiye toplantısı yapılmıştı. Bu toplantılarda milli eğitimle ilgili önemli kararlar alınmış ve alınan bu kararlar, büyük ölçüde seçimlerden sonra kurulan yeni hükümet programına geçmişti.⁶¹

Kurul çalışmalarında; ilköğretim ve orta öğretim programları, yükseköğretim, okulların durumu ve ders araç gereçleri, halk eğitimi, öğretimin birleştirilmesi, teftiş kurulu, öğretmenlerin hukuku, din öğretimi, izcilik ve okul müzeleri başta olmak üzere yaklaşık 25 maddelik eğitimle ilgili konular görüşüldü.⁶²

23 Nisan 1924 tarihinde Türk eğitim sistemini yeni devlet düzenine uydurmak, eğitim binasını yeniden kurmak, Maarif işleri ve kültür sorunlarını görüşmek üzere Maarif Vekili Vasıf Bey başkanlığında II. Heyet-i İlmiye Ankara'da toplandı ve bazı kararlar aldı. Kurulun aldığı kararlar arasında; ilköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi, ortaokul ile lisenin üçer yıllık iki aşamalı sayılmasıyla

⁶⁰ Ergün, a.g.e., s.17., Koçer, a.g.e., s.203.

⁶¹ Cavit Binbaşoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2009, s. 429.

⁶² Ergün, a.g.e., s.29,30.

orta öğretimin yedi yıldan altı yıla çekilmesi, dört yıllık muallim mektebi programlarının değiştirilmesi ve beş yıla çıkarılması, bu okullara içtimaiyat dersinin konması, ilk mektep müfredat programlarının hazırlanması ve ders kitaplarının yazdırılması vardı.⁶³ Bundan başka kurulda; liselerin haftalık ders saatlerinin 30 saat olarak belirlenmesi, programlarının mesleki hayata hazırlayıcı bilgiler içermesi, öğretimin parasız olması ama zenginlerden şimdilik bir miktar para alınması, kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı olarak teşkili gibi konular da görüşüldü.⁶⁴

II. Heyeti İlmîyenin ardından Maarif Vekili Mustafa Necati Bey başkanlığında, bürokrat ve eğitimde söz sahibi önde gelen 19 kişilik bir heyet 26 Aralık 1925- Ocak 1926 tarihleri arasında üçüncü kez bir araya gelerek maarifin sorunlarını tartışmışlar ve bazı önemli kararlar almışlardı. III. Heyeti İlmîyede görüşülen konulardan bazıları; devlet ve vilayet bütçelerinden maarife ayrılan paraların en verimli şekilde kullanılması, müracaat eden her öğrenciyi alacak şekilde okulların genişletilmesi, öğrenci sayıları az olan liselerin kapatılması ve öğrencilerin belli merkezlere yönlendirilmesi, öğretmen okulları ve meslek okullarının belli merkezlerde toplanması ve yatırımlarla güçlendirilmesi, gündüzlü okullarda karma eğitim yaptırılması, eğitim öğretim işleriyle meşgul olacak bir “Milli Talim ve Terbiye Dairesi”nin kurulmasıydı.⁶⁵

Üye sayıları gittikçe azalan ve üç ayrı dönemde toplanan Heyet-i İlmîyeler fonksiyonlarını 22 Mart 1926’da çıkarılan Maarif Teşkilatı Kanunu’nca kurulan Talim ve Terbiye Dairesine bırakmışlar ve bir daha toplanmamışlardı. Çünkü onların bu görevlerini bu yeni kurum üstlenmişti. Bundan böyle eğitim öğretim işlerine dair yönetmeliklerin yapılması, eğitimle ilgili yasalarının hazırlanması, okul kitaplarının seçimi ve yazdırılması Talim ve Terbiye Dairesince yapılması kararlaştırılmıştı. Daha sonra da aynı görev Eğitim Şuralarına bırakılmıştı.⁶⁶

1.2.2 Misak-ı Maarif (Eğitim Andı)

Maarif Vekili İsmail Safa döneminde eğitimin demokratik olması kız erkek ya da zengin fakir ayırımı yapılmaksızın ve dini etkilerden uzak olabilmesi için çaba harcadı. İsmail Safa eğitimle ilgili düşüncelerini 8 Mart 1923 yılında yayımladığı

⁶³ Sakaoğlu, a.g.e., s.176.

⁶⁴ Ergün, a.g.e., s.62,63.

⁶⁵ A.e., s.65.

⁶⁶ A.e.

genelgeyle ortaya koydu. Bu genelgeyle Misak-ı Millide olduğu gibi eğitimde de Misak-ı Maarif adıyla milli devletin ulaşmayı hedeflediği amaçlar saptandı.⁶⁷ Misak-ı Maarifin özünü bu genelge oluşturmaktaydı. I. Heyet-i İlmiye görüşmelerinden hemen sonra yayımlanan bu genelgede milli eğitimin amaçları şöyle saptanmaktaydı: *“İlköğretimi fiilen genelleştirmek. Yeni kuşakları bütün öğrenim derecesinde bilimsel ve özellikle ekonomik yaşamda etkin ve başarılı kılacak bilgilerle donatmak. Toplum yaşamında, dünya ve âhîret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine hürriyet ve düzenin uzlaşmasına dayanan gerçek ahlak ve erdemi egemen kılmak. Milli eğitimimizin genel amacı, Türk milletini uygarlıkta en ileriye götürmek ve yeni kuşakları Türk olmak onurunun gerektirdiği aşk, irade ve güçte yetiştirmek.”*⁶⁸

Misak-ı Maarif, 1 Mart 1925 tarihli Maarif Vekâleti Mecmuası'nın birinci sayısında da yayımlandı. Misak-ı Maarif (Eğitim Andı) olarak bilinen bu genelgeden Mustafa Kemal'in bilgisi olduğu ve oturduğu evin karşısındaki istasyon vagonunda hazırlandığı bilinmekteydi.⁶⁹

1.2.3 Halk Eğitimi Geliştirme Çabaları

Ankara Hükümeti, eğitim çalışmalarının en büyüğünü halk eğitimine ayırmıştı. Halk eğitimi her şeyden önce pratik bir zorunluluktan ibaretti. Bir yandan işgal kuvvetleri, bir yandan Hilafet ordusu, halkı Milli Mücadele'den vazgeçirmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Gizli İngiliz derneklerinin Hilafet ordusuna asker yazılanlara ödediği aylık, Ankara Hükümeti bakanlarının maaşını geçiyordu. Bunun için, halkı Milli Mücadele'ye inandırmak başarısının ilk şartı halini almıştı.⁷⁰

Ankara okullarından birinin salonunda devrin tanınmış aydınları halk için serbest dersler veriyorlardı. Millet bahçesinde bir açık hava sahnesi kurulmuştu. Basit tahtalarla yapılan bu sahnede, zafer ve yenilgi günlerinde heyecanlı toplantılar yapılıyor, temsiller veriliyordu. Meclisin bahçesine halka konserler vermek için küçük bir köşk eklenmişti. Meclis bandosu, İsmail Zühtü Bey'in idaresinde her

⁶⁷ Hayrünisa Alp, “Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve İlköğretime Genel Bir bakış (1923-1924)”, *Türkoloji Kültürü*, C:IV, No:7, Erzurum Kış 2011, s.99.

⁶⁸ Gedikoğlu, a.g.e., s.37.

⁶⁹ Binbaşoğlu, a.g.e., s.376-428.

⁷⁰ Wilson, Başgöz, a.g.e., s.63,64.

akşam burada halka konserler veriyor ve bu konserler ilgi görüyordu. Şiir ve müzik, halk eğitiminde kullanılıyordu.⁷¹

10 Aralık 1923'ten itibaren Ankara Muallime ve Muallimler Derneğinin girişimiyle, Nakşibendi Erkek Mektebinde halk ve esnaf kesiminden herkesin istifadesine açık gece dershanesi açılması kararlaştırıldı. Aynı mektep muallimleri tarafından “Türkçe, hesap ve usul defteri” derslerinin ücretsiz olarak verilmesi düşünüldü. En önemli şart, her ders için en az on kişinin kayıt olmasıydı.⁷²

Maarif Vekili İsmail Safa Bey, 25 Kasım 1923 tarih ve 797/3655 sayılı genelge ile valilerden ve Milli Eğitim görevlilerinden halk eğitimi çalışmalarının başlatılmasını istemişti. Genelgede, “halk ile okullar ve öğretmenler arasında yakın ilişkiler kurulması, eğitimin her yaştaki ve sınıftaki halkın ihtiyacı durumuna getirilmesi” istenmişti.⁷³

İsmail Safa Bey, Türkiye'nin yenileşmesinde idare amirleri ve maarifçilere düşen ağır yükü hatırlatarak, 25 gün mihletle girişilen faaliyetlerin bildirilmesini rica etmişti. Bunun dışında Sarıkamış'ta çıkan Varlık gazetesinde yayımlanan halk eğitimine ilişkin yazılar “Halk Maarif Projesi” adıyla ilgilileri bilgilendirmek amacıyla broşür hâlinde toplanmıştı. Bu projede halk eğitiminin değeri ve faydası tartışılmakta ve Maarif Vekâletine bağlı bir “Halkı Tenvir Müdüriyet-i Umumiyesi” teklif edilmekteydi.⁷⁴

1.2.4 Yabancı ve Azınlık Okullarına Karşı Tutum

ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Avusturya başta olmak üzere birçok devletle irtibatlı okullar Osmanlı topraklarında misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Mondros Mütarekesi'nden sonra yeniden açılan yabancı okullardan bazıları da fırsattan yararlanma yoluna gidip eski alışkanlıklarını sürdürerek sorun olmaya başlamışlardı. Bu okullardan bazıları bağlı oldukları devletler lehine hareket edecek işbirlikçi yetiştiriyorlardı.⁷⁵ Ancak Milli Hükümet, okullarda yaptığı incelemeler sonucunda gerekli önlemleri almaya çalıştı.

⁷¹ A.e., s.64.

⁷² Hâkimiyet-i Milliye, 25 Teşrin Sani 1923, s.2.

⁷³ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Teşrin Sani 1923, s.2.

⁷⁴ Turhan Oğuzkan, Türkiye Cumhuriyetinde Halk Eğitimi, Ankara, 1956, Maarif Basımevi, s.18.

⁷⁵ Özkan İzgi, “Atatürk'ün Eğitim Politikası ve Yabancı Okullar Sorunu,” [y.y.], Ankara, III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, 1998, s.559,560.

Avrupalı büyük devletlerden başka Yunanlılar da o yıllarda Anadolu'daki tüm okullarının sayısını 2.238, öğrenci sayısını 187.577 ve öğretmen sayısını da 4.930 olarak gösteriyordu. Bunlar kuşkusuz, Avrupa kamuoyunu Anadolu'daki Yunan kültür ve etkisinin önemine inandırma amacıyla abartılmış rakamlardı. Fakat şu da bir gerçek ki, o yıllarda Anadolu'da çok sayıda Rum okulu ve öğretmeni bulunuyordu.⁷⁶

Anadolu'daki birçok yabancı veya azınlık okulunun, haince tutumları yüzünden kapatıldığı, işgal altındaki kent ve kasabalarda Yunan güçlerinin ve Rum papazların propagandalara giriştikleri ve okullarda Yunanca öğretilmesine çaba gösterdikleri bilinmekteydi. Merzifon'daki Amerikan Kolejinin bir Türk öğretmeni, Milli Hükümete birtakım ihbarlarda bulunduğu gerekçesiyle okulun yabancı öğretmenleri ve azınlık öğrencilerince şehit edildi.⁷⁷

Tam bağımsızlık ilkesini benimseyen TBMM Hükümeti her alanda olduğu gibi eğitimde de milli bir politika takip etmişti. Uygulanan bu politika, yabancı ve azınlık okullarında da etkisini göstermişti. Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Şubat 1921'de TBMM'deki konuşmasında şöyle der: *“Bazı mahsurları olmasa Türkiye dâhilinde bir tek ecnebi mektep bırakmam. Fakat bu dâhili olduğu kadar harici bir meseledir. Amerika mekteplerini kapattığımız gün, Amerika üzerinde bunun akisleri ne olacaktır, mütalaa etmeliyiz. İtalyan mekteplerini kapattığımız zaman keza hâsıl olacak tesirâtı nazar-ı dikkate almamız. Demek ki elimizde bir çare vardır, o da mekteplerimizi, ailemizi, ecnebi mekteplerden müstağni bırakacak bir surette yükseltmektir. Kendi mekteplerimiz, lazım gelen irfan ve terbiyeyi temin etti mi emin olunuz bir tek aile, çocuklarını ecnebi mekteplere yollamaz.”*⁷⁸

1.2.5 Karma Eğitim ve Kadınların Eğitimi

Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı Devleti'nde kızlar, yalnızca ilk eğitim alabildiği için karma eğitim bir sorun olmamıştı. Tanzimat ile beraber orta dereceli okullarda kızların eğitimlerinin devamına izin verilince, kız öğrenciler daima erkeklerden ayrı okullarda okutulmuşlardı.⁷⁹

⁷⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s.203.

⁷⁷ Sakaoğlu, **a.g.e.**, s.162.

⁷⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s.204.

⁷⁹ Wilson, Başgöz, **a.g.e.**, s.103.

Mustafa Kemal, ilke olarak kadın erkek eşitliğinden yanaydı. Ona göre toplum düzeninde görev ve haklar bakımından, eğitimde erkek kadın ayrımı yoktu. O, toplumu ilgilendiren başka alanlarda cinsler arasında ayırım gözetmediği gibi eğitimin her kademesinde de kızların ve kadınların katılımcı olmalarını ve etkin rol almalarını teşvik etmişti. Gazi'ye göre kadın da erkek gibi toplumun güçlü ve gerekli bir unsuruydu.

Mustafa Kemal 1923'te İzmir'de halkla yapmış olduğu bir toplantıda kadınlara verilmesi gereken değeri şu sözlerle ortaya koymuştu: *“Bir heyet-i içtimaiye, cinsinden yalnız birinin icabatı asriyeyi iktisap etmesiyle iktifa ederse o heyeti içtimaiye yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir millet terakki ve temeddün etmek isterse, bilhassa bu noktayı esas olarak kabul etmek mecburiyetindedir. Bizim heyeti içtimaiyemizin ademi muvaffakiyetinin sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz tekâsül ve kusurdan neşet etmektedir. ... Binaenaleyh bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lazım ise, bunları aynı derecede hem erkek hem de kadınlarımızın iktisap etmeleri lazımdır. ... Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütüin derecâtı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkekle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”*⁸⁰

25 Ağustos 1924'te Muallimler Birliği Kongresi'nde öğretmenlere hitaben yapmış olduğu konuşmasında da *“Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evladı, her tahsil derecesinde iktisadi hayatta amil, müessir ve muvaffak olacak surette teşhiz olunmalıdır. Milli ahlakımız, medeni esaslarla ve hür fikirlerle tenmiye ve takviye olunmalıdır. Bu çok mühimdir, bilhassa nazarı dikkatinizi celp ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk, bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir”*⁸¹ diyerek kadın eğitiminin Türk eğitim sistemindeki yerine dikkat çekmiştir.

Kadının, Türk toplumunun Batılılaşmasında ve ekonomik hayata katkısı konusunda İzmir'in yerel gazetelerinden Anadolu'ya verdiği mülâkatta muhabirin, Kazım Karabekir Paşa'ya yönelttiği *“Erkeklerle kızlarımızın liselerde müşterek tahsili hakkında neler düşünüyorsunuz?”* sorusuna Paşa, *“...Fikrimizce*

⁸⁰ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), s.84,85.

⁸¹ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, s.17.

*kadınlarımıza göstereceğimiz ilk yol, onları bütün müterakki memleketlerde olduğu gibi, iktisadiyat sahasına isal edecek çığır olmalıdır. Gerçi kadın-erkek mesaisi müşterekesi bizde de mevcut ise de bu henüz köylerimizde tecelli edebiliyor. Köylerde ihtiyacın sevkiyle kadın, erkeğin yanı başında çalışmakla beraber yine kahveye gitmez. Şehir hayatımızda ise kadının iktisadi sahada erkekle teşrik-i mesaiye başlamasından evvel, balolara, barlara gitmesi terakkiye ve iktisadi mefkûreye müfit olmasa gerektir*⁸² cevabını vermişti.

Cumhuriyet Hükümeti, 1924 Ağustos ayında ilkokulların karma olması kararını aldı. Kızların erkek ortaokullarına devamı serbest oldu. Ortaokullarda ise 1927 yılında karma eğitime geçildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında 1923-1924 ders yılında ilkokullu 62.954 kıza karşılık 1940-1941 ders yılında 294.468 kız öğrenci, 1923-1924 ders yılında ortaokullu 1.182 kıza karşılık 1937-1938 ders yılında 18.450 kız öğrenci, aynı ders yıllarındaki liseli 311 kıza karşılık da 3.992 kız öğrenci eğitim görmüştü.⁸³ Kızların eğitiminde ilkokulda 5, ortaokulda 15, lisede 12 kat artış sağlanmıştı. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi milli devletin eğitim politikalarının bir sonucu olarak kızların eğitime kazandırılmasında çok ciddi ilerlemenin olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.6 Merkezi Örgütün Yenilenmesi ve Güçlendirilmesi

Maarif Vekilliği, TBMM Hükümeti döneminde kurulmuştu. Cumhuriyet'in ilanı sırasında öteki vekilliklerde olduğu gibi Maarif Vekâletinin de Merkez Teşkilatı yalındı. 1924'te iş yükünün çoğalmasıyla beraber Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatının, Teftiş ve Tercüme heyetlerinin ve diğer dairelerin kadroları biraz daha genişletildi.⁸⁴

20 Mart 1926'da çıkan bir yasayla Maarif Vekâleti bünyesinde iki bilimsel kurul oluşturulmasına karar verildi. Bunlardan biri dil ve diğer bilimsel sorunlarla uğraşacak "Dil Heyeti", diğeri de Telif ve Tercüme Heyetinin kaldırılıp yerine eğitim öğretim işleriyle uğraşacak "Milli Talim ve Terbiye Dairesi"nin kurulmasıydı. Ayrıca Türkiye, 1926'dan itibaren eğitim örgütü bakımından mntıkalara ayrılmıştı. Bir veya birkaç ilden meydana gelen her maarif mntikasında bir "Maarif Emini"

⁸² Anadolu, 4 Temmuz 1340, s.1.

⁸³ Sakaoğlu, a.g.e., s.177-209.

⁸⁴ Fikirler Dergisi, 29 Teşrin Evvel 1933, C:V, S.100, s.4.

görev yapıyordu. Maarif Emini, mıntikasındaki ilkokul öğretmenlerini, ilköğretim müfettişlerini ve diğer eğitim dairelerinde çalışan memur ve görevlileri atayabiliyor, Maarif emrine alabiliyor, mıntikalarındaki ortaöğretim kurumlarını denetleyebiliyordu.⁸⁵ Başlangıçta 13 olan daha sonra sayıları 12'ye düşürülen Maarif Eminlikleri 26.06.1931 tarih ve 1834 sayılı yasayla kaldırıldı.⁸⁶ İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla, Balıkesir vilayetleri İzmir Maarif Eminliği Mıntikasına bağlı bulunmaktaydı. Vilayetlerde maarif müdürü, ilçelerde de maarif memuru eğitimle ilgili işleri yürütüyorlardı.⁸⁷

Tedrisat daireleri, işlerinin çeşidi ve mahiyetine göre Hars Müdürlüğü, Güzel Sanatlar Müdürlüğü, Kütüphaneler Müdürlüğü ile Müzeler ve Eski Eserler Müdürlüğü bölümlerine ayrılmıştı. Bundan başka Mektep Hıfzıssıhhası Müdürlüğü, Mektep İnşaatı Müdürlüğü, Mektep Müzesi Müdürlüğü, Ders Aletleri Müdürlüğü ile Talim ve Terbiye Dairesine bağlı Neşriyat Müdürlüğü de yeni kurulan Merkez Teşkilatı müdürlüklerindendi. Ayrıca Teftiş Heyeti kadrosu da genişletildi.⁸⁸

10.06.1933 tarih ve 2287 sayılı kanunla Merkez Teşkilatı maarifin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde genişletildi. Belirli dönemlerde Maarif Şuralarının toplanması, Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğünün kurulması, Teftiş Kurulu Başkanlığının kurulması Cumhuriyet Döneminde ilerleyen zamanlarda yapılan yeniliklerden bazılarıydı.⁸⁹

1.2.7 Yabancı Eğitim Uzmanlarından Yararlanılması

Mustafa Kemal, bilim ve teknik için kayıt ve şartın bulunmadığını, bu konuda herkesten yararlanılabileceğini belirtmiş ve alanında uzman kişilerden yararlanmayı yerinde bulmuştu. Bu konudaki düşüncesini “*Genellikle milli eğitim kurumlarında uzmanlardan yararlanma hakkında gelecek yıllar dahi, daha geniş ölçüde devam olunmak uygun olur*”⁹⁰ sözleriyle ortaya koymuştu.

Gazi, makro düzeydeki bütün kararların için uzmanlarınca verilmesine özen gösterir ve saygı duyardı. Bu yönde Batıdan yararlanma her zaman için en önemli

⁸⁵ Ergün, a.g.e., s.41.

⁸⁶ Yücel, a.g.e., s.38.

⁸⁷ **Fikirler Dergisi**, 15 Eylül 1934, C:V, S.113, s.10.

⁸⁸ **Fikirler Dergisi**, 31 Kanuni Evvel 1933, C:V, S.101, s.18.

⁸⁹ **Fikirler Dergisi**, 29 Teşrin Evvel 1933, C:V, S.100, s.4.

⁹⁰ Gedikoğlu, a.g.e., s.40.

politikasıydı. Çünkü ona göre bilimin milliyeti olmazdı. Ancak Türk bilim adamlarının salt Batıdan aldıklarını ülkemize nakletmelerini ve sanki başka seçenekleri yokmuş gibi bunları aynen ülkemize uygulamaya kalkmalarını da hiçbir zaman uygun görmemişti. “İlim, tercüme ile olmaz, tetkikle olur”⁹¹ sözüyle bu konudaki düşüncelerini ortaya koymuştu.

Daha ilk yıllarından itibaren Batılı anlamda bir eğitim sistemini kurmayı amaçlayan Türkiye Cumhuriyeti, Maarif Vekâletinin davetiyle Avrupa’dan ve Amerika’dan uzmanlar çağırılmış ve onlardan raporlar hazırlamaları istenmişti. Uzmanların görüşlerini dikkate alan hükümet onlardan yararlanma yoluna gitmişti. John Dewey, Kühne ve Albert Malche bu amaçla ülkemize davet edilen uzmanlardan bazılarıydı. Bu uzmanların Türk Maarifi hakkındaki görüş ve önerileri sırayla belirtilmiştir.

1.2.7.1 John Dewey’in Eğitim Raporu

Maarif Vekâletinin daveti üzerine 1924 yılında ülkemize gelen Kolombiya Üniversitesi eğitim filozoflarından olan John Dewey, araştırma ve incelemeleri sonucunda Maarife iki ayrı rapor sunmuştu. Bunlardan biri, bütçeye acilen konulması gereken bazı tahsisat ve bunların nerede kullanılacağını gösteren sekiz maddelik muhtıra mahiyetindeki rapordur. Profesör, bu bölümü Türkiye’de iken Maarif Vekâletine sunmuştu. Diğeri de Amerika’ya dönüşünden sonra yazarak Maarif Vekâletine gönderdiği otuz sayfadan oluşan rapordur.⁹²

Onun raporunun diğer uzmanların raporlarından ayrılan en dikkate değer yanı, Türk eğitim sorunlarının çözümünün bakanlığın uygulayacağı uzun vadeli bir planlama ile mümkün olabileceğiydi. Yine Dewey’e göre Maarif Vekâleti, Türk eğitiminin en önemli meseleleri üzerinde kararlar almak ve planlar hazırlamak üzere öncelikli olarak uzman bir kadro yetiştirmeliydi ve seçilen bu uzmanlardan çeşitli komisyonlar oluşturulmalıydı.⁹³

Dewey’e göre oluşturulacak komisyonlarda “okul binalarının iyileştirilmesi, mesleki eğitimin teşvik edilmesi, öğretmen, müdür ve müfettişlerin yetiştirilmesi, eğitimle ilgili yayınların gözden geçirilmesi, seyyar ve sabit kitaplıkların

⁹¹ Şefik Uysal, “Atatürk ve Çağdaş Eğitim”, Türk Eğitim Derneği V.Eğitim Toplantısı, [y.y.], (4.5.6) Kasım 1981, s.302.

⁹² John Dewey, **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939, s.1.

⁹³ A.e., s.2.

oluşturulması ve Türkiye’de ziraatın geliştirilmesinde eğitimin rolü” konuları incelenmeliydi. Profesör esas raporunda ise eğitim programı, Maarif Vekilliği kuruluşları, öğretmenlerin refaha kavuşturulması, okul sistemi, sağlık ve sağlıklı yaşam ile okul disiplini konuları üzerinde durmuş, il genel kurulu üyelerinin de Avrupa’ya seyahatler düzenlemelerini tavsiye etmişti.⁹⁴

Dewey, özellikle vekillere göre değişen bir eğitim sistemi olmaması konusuna önem veriyordu. Öğretmenlerin Avrupa ve Amerika’ya gönderilmesi gerektiğini vurguladı. Dewey, kendisinin fikrî bir merkezîyet taraftarı olduğunu, fakat eğitimde ortak gayeyi takip ederek, mahalli idareleri serbest bırakmak, mali işleri merkezden yönetmek gerektiğini ileri sürdü. Şehir çocuğu ile köylü çocuğunun farklı olduğunu ortaya koymaya çalıştı.⁹⁵

Maarif vekillerinden Mustafa Necati Bey, İnşaat ile Talim ve Terbiye Dairelerinin kurulmasında, okullarda doktor bulundurulması konusunda ve Maarif Eminliklerinin kurulmasında J. Dewey’in raporundan büyük ölçüde yararlanmıştı.⁹⁶

Dewey’in, Çocuk ve Mektep, Mektep ve Cemiyet, Terbiye ve Demokrasi, Nasıl Düşünüyorsunuz? isimli bazı kitapları Türkçeye çevrilerek Türk öğretmenlerinin istifadesine sunulmuştu.⁹⁷

1.2.7.2 Kühne’nin Eğitim Raporu

1925 yılında hükümet, meslek okulları hakkında incelemelerde bulunmak üzere Alman pedagoğ Kerschensteiner’i Türkiye’ye davet etmiş ancak kendisi, rahatsızlığını ileri sürerek yerine yardımcısı aynı zamanda Alman Ticaret ve Sanayi Bakanlığı Müşaviri Profesör Dr. Kühne’yi göndermişti.

Kühne, yapmış olduğu incelemelerden sonra hazırladığı raporunda öğretmen sorunları üzerinde durmuştu. Maaşlarının azlığından ve çok sık yer değiştirmelerinden dolayı öğretmenlerin veriminin düştüğünü vurgulamış buna bağlı olarak öğretmen maaşlarının artırılması üzerinde durmuştu. Bundan başka Türkiye’de okul masrafları ve öğrenciye harcanan paranın yüksek olması dolayısıyla parasız yatılı sistemden vazgeçilmesi, buna karşılık velilere külfet yüklenmesini

⁹⁴ A.e., s.1-19.

⁹⁵ Bahri Ata, “1924 Türk Basını Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’in Türkiye Seyehati”, Dazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.21, S.3, 2001, s.203.

⁹⁶ Ergün, a.g.e., s.42.

⁹⁷ Muallimler Mecmuası, 15 Nisan 1931, C:8, S.18, s.225.

önermişti. Diğer taraftan öğretmen okullarının bir deneme bahçesine sahip olması gerektiğini ve buralarda öğretmenlerin uygulamalı olarak yetiştirilmesinin faydalı olacağını belirtmişti.⁹⁸

Kühne'ye göre yakın gelecekte Türkiye'nin çırağa ve uzman işçiye ihtiyacı olacağı için çırak okullarının genişletilmesi, teknisyen yetiştirmek için yeni okullar açılması, makine mühendisi, mimar ve mühendis okullarının açılması önem arz etmekteydi. Kühne, kadınların meslek eğitimi üzerinde de durmuş, onlar için açılacak okullarda ev idaresi, çocuk bakımı, biçki ve dikiş derslerinin konulmasını istemiştir. Kühne, genel eğitim veren okulların Maarif Vekâletine bağlanmasını, sanat okullarının yerli idarelere bırakılmasını tavsiye etmişti. Profesör, okullarda yabancı dil olarak Almancanın öğretilmesini ve Latin alfabesine benzer bir alfabenin kullanılmasını da önermişti.⁹⁹

1.2.7.3 Albert Malche'in Eğitim Raporu

CHF'nin 1931 yılındaki parti kongresinde Darülfünunun ıslahı konusunda alınan karar üzerine incelemelerde bulunmak üzere İsviçreli Profesör Albert Malche Türkiye'ye çağrılmıştı. Ancak A. Malche'nin davet edilmesi Türk aydın ve bilim adamları arasında tartışma meydana getirdi. Ayrıca uzmanın önerileri arasında Tıp Fakültesinin Haydarpaşa'dan şehir merkezine taşınması fikri de tartışmalara neden olan bir başka konuydu.¹⁰⁰

Profesör hazırladığı raporunda; fakülteler arasında bilimsel bir işbirliğinin bulunmadığı, bilimsel araştırmaların yapılmadığı, öğrenci ve öğretici ilişkilerinin yetersiz olduğu, öğretimin derslere ve ders notlarına bağlı kaldığı, laboratuvarlarda öğrencinin deney ve araştırmaları gereği gibi yapamadığı tespitinde bulunmuştu. Ayrıca raporda; yazma ve çeviri kitapların çok az olduğu, öğreticilerin Darülfünundaki görevlerini tâli bir iş saydıkları, bilgi ve işlerinin daha çok dışarıya bağımlı olduğu, öğretimin yurdun yaşamıyla uyumlu bulunmayıp ve teorik yapıldığının yanı sıra, eğitim kadrosunda anlaşmazlıkların, çekişmelerin bulunduğu da belirtilmişti.¹⁰¹

⁹⁸ Dr.Kühne, **Mesleki Terbiyenin İnkışafına Dair Rapor**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939, s.1-6.

⁹⁹ **A.e.**, s.7-14.

¹⁰⁰ Arslan, **a.g.e.**, s.443,444.

¹⁰¹ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.44.

1.2.8 Yabancı Uzmanların Türk Eğitime Katkısı

Cumhuriyet Döneminde tecrübelerinden ve fikirlerinden faydalanmak için değişik zamanlarda pek çok sayıda eğitimci ve bilim adamı Türkiye'ye çağrılmaya devam edilmişti. Her uzmandan sonra bir yenisinin çağrılmasından anlaşılıyor ki hazırlanan raporlar Türkiye'nin eğitim sorunlarını çözmede pek az etkili olmuştu. Her öğüt bir öncekini ya değiştirmiş ya da aksi fikirler ileri sürmüştü. Bunun sebebi gelen eğitimcilerin Türkiye'nin sorunları üzerinde daha önceden çalışmamış olmalarıydı.¹⁰²

Bununla beraber yabancı uzmanların raporlarında, Türk eğitimi için bazı faydalı görüşler de yer almıştı. Dewey'in, orta öğretimi nazarilikten kurtarmak için öğrencilerin atölyelerde çalıştırılmalarını önermesi, Kühne'nin ziraat okullarına arazi ve çiftlik eklenmesini tavsiye etmeleri, sanat eğitiminin planlanması, vakıf gelirlerinin eğitime bağlanması gibi öneriler bunlardan bazılarıydı.¹⁰³

Dewey ve Kühne'nin köye göre eğitim üzerindeki görüşleri, 1927'lerden itibaren başlatılan köy öğretmeni yetiştirme çabalarını etkilemiş olabilir. Yine bu uzmanların öğretmenlerin ekonomik sorunları üzerinde durmaları ve maaşlarının az olmasının doğuracağı tehlikelerden bahsetmeleri, hemen ardından Vekâletin öğretmen maaşlarını artırması bu yöndeki görüşlerin sonucu olabilir.¹⁰⁴ Bakanlık Teşkilatının oluşturulmasında Dewey'in bazı görüşleri dikkate alınmıştı.

1.2.9 Öğretmenlik Mesleği ile İlgili Yasal Düzenlemeler

Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren üzerinde durduğu önemli eğitim sorunlarından biri de öğretmenliğin meslek hâline getirilmesi olmuştu. Bu alandaki en önemli düzenleme; 13 Mart 1924'te yasalaşan Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu'nda yapılmıştı. Kanunun birinci maddesinde "Muallimlik, devletin umumi hizmetlerinden talim ve terbiye vazifesini üzerine alan, müstakil sınıf ve derecelere (yükseköğretim, ortaöğretim ve ilköğretim) ayrılan bir meslektir" şeklinde bir hüküm yer almaktaydı. 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı Maarif Teşkilatı'na dair kanunun on ikinci maddesinde "Maarif hizmetlerinde asıl olan

¹⁰² Wilson, Başgöz, a.g.e., s.241,142.

¹⁰³ A.e., s.142.

¹⁰⁴ Akyüz, a.g.e., s.265.

muallimliktir” denilmekteydi.¹⁰⁵ Kanun koyucu, muallimliği bir meslek olarak görmekte ve eğitim hizmetlerinde bu meslek mensuplarının önde gelmesi gerektiğini söylemekteydi. Ayrıca adaylara, ğretmen okulunu bitirdikten sonra en az bir yıllık başarılı bir stajdan geçme koşulu da getirilmişti. Dört, beş ve altı sınıflı İlkokul ğretmen Okulu mezunları, bakanlığın açtığı yazılı ve sözlü sınavlarda başarılı olmaları durumunda ortaokul ğretmeni olabilme hakkına sahiptiler.

1924 tarih ve 326 sayılı kanunla, orta dereceli okullarda çalışan öğretmenlerin maaşları ve diğer giderlerinin Maarif Vekâleti bütçesinden karşılanmasının yasalaşmasıyla önemli bir sorun çözülmüş oluyordu. Ancak, devlet bütçesinin yetersizliği nedeniyle ilkokul ğretmenlerinin maaş ve diğer giderlerinin Vekâlet yerine Vilayet zel İdarelerince karşılanmasına bir müddet daha devam edildi.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Akyüz, **Türkiye’de ğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, s.226.

¹⁰⁶ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.48.

2.BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİ EĞİTİM UYGULAMALARININ İZMİR'DEKİ EĞİTİM KURUMLARINA ETKİSİ

2.1 ATATÜRK'ÜN MİLLİ EĞİTİM ANLAYIŞI VE İZMİR

Eğitimin milli birlik, beraberlik ve ülke bütünlüğünü sağlamada önemli bir faktör olduğuna inanan Atatürk, Osmanlı Devleti'nden kalma yarı geleneksel yarı Batılı eğitim sisteminin terk edilerek tam anlamıyla Batılı bir sistemin kurulmasını amaç edinmişti. Bu sistem, yabancı fikirlerden ve etkilerden uzak, milli değerlerimize uygun olmalıydı. Daha önce de değinildiği gibi bu düşüncelerini 1921'de toplanan Maarif Kongresi'nde ortaya koymuştu.

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de TBMM'de yaptığı konuşmasında; yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize görecekları eğitimin sınırları ne olursa olsun öncelikli olarak Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine ve milli geleneklerine düşman olan bütün unsurlara karşı mücadele etme bilincinin kazandırılmasının gereğini vurgulamıştı. Uluslararası rekabette de böyle bir mücadelenin gerektirdiği manevi unsurlar ile donatılmayan fertlere ve cemiyetlere hayat hakkının tanınmayacağını da bilinmesini istemişti.¹⁰⁷

Mustafa Kemal, 22 Ağustos 1924'te Samsun'da öğretmenlere yaptığı konuşmasında; *“Yeryüzünde üç yüz milyonu müteceviz İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat maalesef hakikatı hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya bunun esaret ve zillet zincirleri altındadır. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek meziyeti insanıyeyi vermemiştir, veremiyor. Çünkü hedefi terbiyeleri milli değildir”*¹⁰⁸ diyerek Türk toplumu için eğitimde milli bir politika uygulanmasının aynı zamanda tam bağımsızlık demek olduğunu belirtmişti. Bu nedenle eğitimimizin tam anlamıyla milli olabilmesi için, kullanılacak dili de, yöntemi de, eğitim araçlarını da millileştirmek şarttı. 3 Mart 1924'te uygulamaya

¹⁰⁷ Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri, s.7.

¹⁰⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), s.200,201.

konulan Tevhid-i Tedrisat Yasasıyla eğitim sistemimizin Batılılaşması yolunda çok önemli bir adım atılmış oldu.

Mart 1922’de Sovyet elçisi Aralov, Atatürk’le Konya’da bir medreseyi gezdiklerinde, onun medrese hocalarını azarladığını ve kendisine “*Savaş sona erince onlarla ciddi olarak konuşacağım. Her şeyden önce onları mali dayanaklarından yoksun edeceğim!*” dediğini öğrenmekteyiz.¹⁰⁹

3 Mart 1924’te 429 sayılı kanunla Şer’iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılmasının ardından 430 sayılı kanunla da Tevhidi Tedrisat Yasası kabul edildi. Böylece eğitimdeki “mektep medrese ikiliği” ortadan kaldırıldı ve Türk eğitim sistemi Maarif Vekâletinin denetimine alınmış oldu. Aynı gün, 431 sayılı kanunla Halifelik kaldırıldı. Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun kabulünün ardından medreseler kapatılmış ve eğitim kurumları yeniden düzenlenmişti. Diğer taraftan ülkemizdeki yabancı okullardaki dinsel sembol ve işaretler kaldırılarak bu okulların Türk eğitim sisteminin amaç ve hedeflerine uygun öğretim yapmaları sağlandı.¹¹⁰

Türkiye’de, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla kapatılan 479 medrese ve buralarda okuyan 16.245 öğrenci vardı. Bu medreseler, Şer’iye ve Evkaf Vekâletine bağlı çalışıyorlardı. Medreseler kapatılınca öğrencileri, buldukları yerlerdeki ilkokullara aktarıldı.¹¹¹

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabul edilmesiyle aynı zamanda eğitimde laikleşmenin önündeki engeller de ortadan kalkmış oluyordu. Atatürk’e göre eğitimde laiklik ilkesi; eğitimin bir yandan dini makamların etkisinden kurtarılarak devletin denetimi altına alınması, diğer yandan eğitim öğretimin amaçları ile içeriğinin dünyevi gereklere uygun olarak yeni baştan düzenlenmesi anlamı taşımaktaydı.¹¹²

Tevhid-i Tedrisat’la başlayan eğitimdeki laikleşme hareketi zamanla okul programlarına da yansdı. Hurafe ve batıl inanışlara zemin hazırlayan ders konuları okul programlarından çıkarıldı. Medrese hocalarının görevlerine son verildi. 1928’de Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabul edilmesi, tekke, zaviye ve türbelerin

¹⁰⁹ Akyüz, **Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri**, s.193.

¹¹⁰ Galip Karagözoğlu, **Atatürk’ün Eğitim Savaşı**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C:II, Kasım 1985, s.198.

¹¹¹ Ergün, **a.g.e.**, s.51.

¹¹² Kemal Aytaç, **“Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar”**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984, s.16.

kapatılmasıyla laiklik uygulamalarına devam edildi. Özgür düşünebilme, akıl ve bilimi hâkim kılma düşüncesinin bir sonucu olarak 1927'de aşamalı olarak din dersleri, 1929 yılında Arapça ve Farsça okul programlarından çıkarıldı.¹¹³

2.1.1 Tevhid-i Tedrisat'ın İzmir'deki Yansıması

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından hazırlık kısımları kapatılan Darülhilafe Medreseleri yerine imam-hatip okullarının kurulması kararlaştırıldı. İstanbul'daki Medrese-i Süleymaniye yerine Darülfünunda İlahiyat Fakültesi kuruldu. İlk kurulduğu yıllarda Türkiye genelinde 29 olan ve her ders yılı sayıları giderek azalan imam ve hatip mektepleri, 1929-1930 öğretim yılında tamamen kapatıldı.¹¹⁴ İzmir'de ilk olarak, Tire ve Ödemiş ilçelerinde açılan imam ve hatip mektepleri 1 Eylül 1924'te kapatılarak İzmir merkezde kurulması kararlaştırıldı.¹¹⁵

İzmir'de açılan İmam ve Hatip Mektebi ortaokul düzeyinde eğitim veriyordu. Okulun eğitim süresi dört yıldır. İlköğretim okullarından mezun olan talebeler okula imtihanla alınıyordu. Okula, yaşları 12-15 arasında olan çocuklar müracaat edebiliyordu. Gündüzlü ve ücretsiz olarak eğitim veren İzmir İmam ve Hatip Mektebinde Kur'an-ı Kerim, tefsir, hadis, ilm-i tevhid, din, ruhiyat, Türkçe, Türk edebiyatı, Arapça, ulum-u tabiiye, riyaziye, tarih, coğrafya dersleri okutuluyordu.¹¹⁶ Öğrenci sayısı azalan İzmir İmam-Hatip Mektebi 1925-1926 öğretim yılında kapatıldı.¹¹⁷

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra kapatılan medreselerin, tekke ve zaviye binalarının Vilayet Hususi İdaresine devredilmesi için İzmir'de bir komisyon kuruldu. 30 Ağustos 1925 tarihinde Vali İhsan Paşa'nın başkanlığında toplanan komisyon, İzmir'deki 12 medreseden sadece Namazgâh Mahallesi'ndeki medrese binasının Namazgâh Mektebine bırakılmasına, diğerlerinin satışına karar verdi. Bu binalar satılıncaya kadar Vilayet Hususi İdaresi'ne bağlı kaldı. Daha sonra aynı komisyon, Karataş'taki Yalıpınar Bektaşî Tekkesi'nin okula dönüştürülmesine izin

¹¹³ Ayten Sezer, **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.37.

¹¹⁴ Ergün, **a.g.e.**, s.51.

¹¹⁵ Tutsak, **a.g.e.**, s.337.

¹¹⁶ **A.e.**

¹¹⁷ Yücel, **a.g.e.**, s.53.

verdi. Satılmayan vakıf binaları sonraki yıllarda Evkaf İdaresine bırakıldı. Her sene masraf isteyen vakıf binalarının 1937 yılında satışına karar verildi.¹¹⁸

2.1.2 Yabancı ve Azınlık Okullarının Denetim Altına Alınması

Lozan Barış Konferansı'nda tartışılan konulardan biri de Türkiye'deki yabancı okullar sorunuydu. Ancak Türkiye, sözü edilen kurumların Türkiye aleyhinde zararlı düşünce üretmelerinden ve dinî propaganda yapmalarından rahatsızdı. Uzun görüşmeler sonunda Türkiye, kanunlara uymaları ve dinî telkinde bulunmamaları şartıyla bu okulların varlığını tanıyabileceğini belirtti. Antlaşmadan sonra İsmet Paşa; İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerine 24 Temmuz 1923'te birer mektup göndererek bu durumu bildirdi.¹¹⁹ Türkiye'deki azınlıkların eğitim hakları Lozan Antlaşması'nın 40. ve 41. maddeleriyle teminat altına alındı. İlgili maddeler şöyleydi:

Madde 40: “Gayrimüslim ekalliyetlere mensup olan Türk tebaası, hukuken ve fiilen diğer Türk tebaaya tatbik edilen aynı muamele ve aynı teminattan müstefit olacaklar ve bilhassa, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü mektep müessesatı hayriye, diniye veya ictimaiyeyeyi, her türlü mektep ve sair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakebe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal, ayini diniyelerini serbestçe icra etmek hususlarında müsavi bir hakka malik bulunacaklardır.”¹²⁰

Madde 41: “Tedrisatı umumiye hususunda, Türkiye Hükümeti gayrimüslim tebaanın mühim bir nispet dâhilinde mütemekkin oldukları şehirler ve kazalarda bu Türk tebaasının çocuklarının iptidaî mekteplerde kendi lisanlarıyla tahsil etmelerini temin zımnında teshilatı münasibe ibraz edecektir. Bu hüküm, Türkiye Hükümetinin mezkûr mekteplerde Türk lisanının tedrisini mecburi kılmasına mani olmayacaktır.”¹²¹

Cumhuriyet Döneminde yabancı okullara yönelik yapılan düzenlemelerle, diğer devletler yerine Türkiye Cumhuriyetine hizmet edecek gençler yetiştirilmesi amaçlanmıştı. Türk milletinin birlik, beraberlik, milliyetçilik ve ilericilik duygularına ihtiyaç duyduğu böyle bir dönemde gerçekleştirilen bu tür düzenlemeler devlet

¹¹⁸ Tutsak, a.g.e., s. 36.

¹¹⁹ Sezer, a.g.e., s.16.

¹²⁰ Ayas, a.g.e., s.668.

¹²¹ A.e., s.668.

işlerinin sağlıklı yürümesi ve eğitimde farklılığın ortadan kaldırılması için gerekiyordu.¹²²

Türk Devleti, sıbyan mektepleri ve medreseleri kapattıktan sonra yabancı okullar konusunu ele aldı. Türkiye kendi sınırları içinde hiçbir dinin ve mezhebin propagandasının yapılmasını istemiyordu. Bunun için kendi medreselerini kapatmayı göze alan hükümet, bu uygulamadan Hıristiyan okullarını hariç tutmayı istemiyordu. Üstelik bunu bir iç sorun kabul ederek yabancı devletlerin müdahalesini istemedi.¹²³ Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan sonra azınlıkların mektep ve kilise binaları da Maarif Vekâletine devredildi.¹²⁴

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uyguladığı milli eğitim ilkesi kapsamında yapılan düzenlemelere bazı yabancı okulların uymadığı görülüyordu. Bunun nedeni eski alışkanlıklarını devam ettirmek istemeleriydi. Azınlık ve yabancı okullar, Cumhuriyet'ten sonra eski serbestliklerini yitirdiler. Disiplinli, kontrollü çalışma zorunluluğu ile karşılaştılar. Bu nedenle bir kısmının kapanmasıyla bu okulların sayısı da azaldı.¹²⁵ Bu okullar, eğitim faaliyetlerini Özel Okullar Yönetmeliğine göre yürütüyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı okullarla İlköğretim Dairesi ilgileniyordu. Denetimlerini ise İl Maarif Müdürlükleri yapıyordu.

Yabancı okullar, Türk öğrencilere ilköğretim kısımlarında istenilen eğitimi veremiyordu. Bunun üzerine 1931 yılında Türk öğrencilerin ilköğrenimlerini Türk okullarında yapmaları hakkındaki kanun çıkarıldı. Bu kararın alınmasında yabancı okullarda eğitim gören Türklerin, devam ettikleri ortaokullarda başarılı olamamaları ve Türk dilini iyi öğrenememeleri etkili oldu.¹²⁶

2.1.3 Atatürk Döneminde İzmir'deki Yabancı ve Azınlık Okulları

Hıristiyan din adamları, Tanzimat'tan itibaren azınlık okulları üzerindeki etkilerini artırarak bu okullar üzerinde saygın bir konuma gelmişlerdi. 1919'da yerel basında çıkan bir haber bu görüşü doğrulamakta ve şöyle yazılmaktaydı: "*İzmir şehri*

¹²² **İzmir Liselerarası Tarih Yarışması**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003, s.21.

¹²³ Ergün, **a.g.e.**, s.55.

¹²⁴ **Yanık Yurt**, 19 Kanun-i Sani 1926, s.1.

¹²⁵ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.61.

¹²⁶ **Yeni Asır**, 18 Şubat 1931, s.2.

sabık Rum Metropoliti Hrisostomos Efendi dün sabah şehrimize gelmişler ve istasyonda Rum mektep talebeleriyle Hıristiyan ahali tarafından suret-i mutantanada karşılanmışlardır.”¹²⁷

İzmir’de, Yunan işgalinin bitmesinin ardından hiçbir Rum ve Ermeni okulu açılmamıştı. 1921 yılında İzmir’de Ermenilere ait 8 ortaokul, 8 lise, 4 ilkokul ve 1 Katolik Ermeni okulu bulunmaktaydı. Toplam mevcudu 1.400 olan bu okullardaki öğrencilerin küçük bir bölümü hariç çoğu ücret ödememekteydi. Böyle cömert bir hizmet sayesinde şehirdeki pek çok yoksul çocuk iyi bir eğitim almaktaydı. Bu okulların bir kısmı gerekli finansal desteği sağlayan kuruluşların kontrolündeydi. Bir kısmı da finansal ihtiyaçlarını öğrencilerden karşılamaktaydı.¹²⁸ Ermenilere ait okul binalarının çoğu fiziki şartları ve sağlık koşulları bakımından günün koşullarına uygun olarak inşa edilmişti. Ancak mevcut okullar, ihtiyacı karşılayamadığı için yenilerine ihtiyaç duyulmaktaydı.¹²⁹

1921 yılında İzmir’de Yahudilere ait 9 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda yaklaşık 2.250 öğrenci eğitim görmekteydi. Bunun yanı sıra diğer okullara kayıtlı 750 kadar Yahudi öğrenci bulunmaktaydı.¹³⁰ 1933-1934 eğitim döneminde ise İzmir’de faal olan 4 Yahudi mektebinde 1.335 öğrenci eğitim görmekteydi.¹³¹

Yine 1921 yılında İzmir’de 200.000 Rum bulunmaktaydı. Okullardaki toplam 13.360 çocuktan 10.523 tanesi on beş yaşın altındaydı. Rumlara ait toplam 21 okul vardı ve 250 öğretmen görev yapmaktaydı. Okulların finansmanı hayırseverlerden, kiliselerden, hastanelerden ve öğrencilerden alınan paralarla karşılanıyordu. Her mahalledeki Rumlar okulların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyordu. Okullar yerleşik Rumlar tarafından denetlendiği için eğitimde başarı sağlanamıyordu.¹³²

1921’de İzmir’de 20 adet Katolik okulu vardı. Bunlardan 15 tanesi Fransızlara aitti. 1926 yılına gelindiğinde ise İzmir’de Fransızlara ait 4 okul vardı. 1928-1929 öğretim döneminde Karşıyaka’daki Dames de Sion Mektebi İzmir Maarif Eminliğinin tayin ettiği üç Türkçe öğretmenin işine keyfi olarak son verdi. Bunun

¹²⁷ **Hukuk-u Beşer**, 2 Kanuni Sani 1335, s.2.

¹²⁸ **İzmir 1921 Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi Raporu**, Çev; Aykan Candemir, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000, s.122.

¹²⁹ **A.e.**, s.123.

¹³⁰ **A.e.**, s.126.

¹³¹ **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1933-1934 İstatistiği**, No.68, İstanbul, Devlet Matbaası 1935, s.80,172.

¹³² **İzmir 1921 Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi Raporu**, s.133-141.

üzerine Maarif Eminliği okula müfettiş gönderdi ve üç Fransız öğretmenin görevine son verilmesini istedi. Ancak okul idaresi bunu kabul etmeyince okul 14 Kasım 1928 tarihinde kapatıldı ve 200 kadar öğrencisi başka okullara gönderildi.¹³³ Bu gelişme üzerine Ankara'da bulunan Fransa temsilcisinin geri çağırılması Fransa ile Türkiye'nin arasının iyice açılmasına neden oldu. 20. yüzyıl başlarında Türkiye'deki Fransız okullarına laik devlet politikasına uymadıkları için müfettişler gönderip soruşturmalar açtıran Fransa, Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı Katolik papaz okullarının savunucusu durumuna geçmişti.¹³⁴

1933-1934 eğitim döneminde İzmir'de 5 İtalyan Okulu ve bu okullarda eğitim gören 354 öğrenci bulunmaktaydı. Ancak 1940 yılında 2 İtalyan Okulu dışında diğerleri kapandı.¹³⁵

İzmir'de ilk Amerikan Okulu, Amerikan Board'a bağlı misyonerler tarafından 1878 yılında Miss Maria West'in önderliğinde Basmane'de açıldı. Okul ilk açıldığında anaokulu, ilkokul ve iki yıllık öğretmenlik eğitimini kapsıyordu. 1922'deki yangından sonra okul Göztepe'ye taşınarak eğitimine devam etti.¹³⁶ Kolej ilk mezunlarını 1928'de verdi. 1924 yılında kayıtlı 81 öğrencinin 78'i, 1925'te ise kayıtlı 128 öğrencinin 118'i Türk'tü. 1932-1933 ders yılında 7'si yatılı olmak üzere toplam 115 kız öğrenci ve 17 öğretmen bulunmaktaydı.¹³⁷ 1932-1933 ders yılı itibariyle yatılı öğrenciler için yıllık 400, gündüzlü öğrenciler için 180 lira ücret alınıyordu.¹³⁸ Okul halen aynı yerde eğitimine devam etmektedir.

İzmir'de Amerikalılar tarafından açılan diğer bir okul da Kızılçullu'da bulunan Amerikan Erkek Koleji'ydı. Okulun binası 1901 yılında Miss Kenedy isminde bir bayan tarafından iki buçuk milyon dolara inşa edildi. 1903 yılında açılan Kızılçullu'daki Amerikan Okulu, başlangıçta yüksekokul düzeyinde eğitim vermekteydi. Okulun kuruluş amacı, gençlere Hıristiyanlık ilkelerine dayalı dil, sanat ve bilim eğitimi vermektir. 1930'lu yılların başlarında okulda misyonerlik faaliyetleriyle ilgili rahatsız edici gelişmeler yaşandı. Bunlardan biri 1931 yılında Amerikalı öğretmen Mr. Met'in ders sırasında Türklüğü küçültücü ifadeler

¹³³ Tutsak, **a.g.e.**, s.385.

¹³⁴ Ergün, **a.g.e.**, s.56.

¹³⁵ **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1933-1934 İstatistiği**, No.68, İstanbul, Devlet Matbaası 1935, s.186,187.

¹³⁶ Sezer, **a.g.e.**, s.76.

¹³⁷ **A.e.**, s.77.

¹³⁸ **Hizmet**, 8 Eylül 1932, s.5.

kullanmasıydı. Gelişmeler üzerine okuldaki Türk öğrenciler “Milli Harsı Koruma Cemiyeti” adıyla örgütlendiler.¹³⁹ Türk Devleti’nin kararlı tutumu, okulun giderlerinin gelirinden çok fazla olması ve 1929 Dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle Amerikan Erkek Koleji 1934 yılında kapandı.¹⁴⁰

Tablo 2.1 Atatürk Döneminde İzmir’de bulunan Türk ve yabancılara ait özel okullar*

OKUL İSİMLERİ	OKUL SAYISI	SINIF SAYISI	ÖĞRETMEN SAYISI	ÖĞRENCİ SAYISI
RAVZAİ İRFAN	1	4	7	114
DARUL İRFAN	1	5	9	133
MUSEVİ OKULLARI	5	15	58	1923
FRANSIZ OKULLARI	7	14	48	1246
İTALYAN OKULLARI	5	14	33	708
AMERİKAN OKULLARI	2	8	39	427
TOPLAM	21	60	194	4551

* İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, **İzmir Vilâyeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı**, İzmir, Bilgi Matbaası, 1930, s.70.

İzmir’deki bazı yabancı okullar Maarif Müdürünün gönderdiği Türk öğretmenleri yerine Türkçeye vakıf yabancı öğretmenlerle eğitim yapma konusunda ısrar ediyorlardı. Yönetmeliğe göre tarih, coğrafya, Türkçe derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi gerekiyordu. Bu arada Amerikan Koleji öğretmenleri, bazı Türk öğrencileri kiliseye götürmekten çekinmiyorlardı.¹⁴¹

2.2 İZMİR’DE CUMHURİYET EĞİTİMİNİN YAPILANDIRILMASI

I. Dünya Savaşından önce nüfusu 300.000’e ulaşan İzmir merkezde 30 Türk, 23 Rum, 8 Ermeni, 8 Yahudi okulu ve 11 tanesi de yabancılara ait olmak üzere toplam 80 adet okul ile 15 medrese bulunmaktaydı.¹⁴²

1917 resmi kayıtlarına göre İzmir merkez ve ilçelerinde (Bergama, Çeşme, Menemen, Kemalpaşa, Karaburun, Urla, Foça, Seferihisar ve Kuşadası) Türk, Rum,

¹³⁹ **Anadolu**, 18 Kanuni Sani 1931, s.1.

¹⁴⁰ Sezer, **a.g.e.**, s.78.

¹⁴¹ **Türk Sesi**, 8 Teşrin Sani 1339, s.1.

¹⁴² Raif Nezihi, **İzmir’in Tarihi**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001, s.9.

Ermeni ve Yahudilere ait okul, öğretmen ve öğrenci sayıları tablo 2.2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.2 1917 yılında İzmir’deki Türk ve azınlık okullarına ait veriler*

	Okul	Öğretmen	Öğrenci
Türk	167	583	13.708
Rum	75	383	6.471
Ermeni	11	38	1.112
Yahudi	16	91	2.481

* Erkan Serçe, Nail Moralı, **Mütarekede İzmir**, İzmir, 1. Baskı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002, s.90.

Verilerden de anlaşıldığı gibi gayrimüslim unsurların okul sayıları toplamı Türklere ait okulların 2/3’ü kadardı. Öğretmen sayıları yaklaşık Türk öğretmenleri kadar, öğrenci sayıları ise Türk öğrenci sayılarına çok yakındı.

Milli Mücadele’nin hemen öncesinde genel duruma baktığımızda İzmir’de okullara olan ihtiyaç ciddi boyutlara ulaşmıştı. Bu durum, hem İstanbul Hükümetinin ilgisizliğinden hem de maarifte görevli yerel yöneticilerin çaresizliğinden kaynaklanmaktaydı. Yerel bir gazetede yayımlanan makalede, bu dönemde İzmir’deki okulların yetersizliği ve eğitim öğretimdeki elverişsizliğine dikkat çekilmiş, bu konuda yetkililerden çözüm üretilmesi istenmişti. Gazetede, okulların içinde bulunduğu durum şöyle belirtilmekteydi: “*Bizde en ziyade ihmal edilen maariftir. Mekteplerimize bir nazar atfedilse maarife verdiğimiz ehemmiyet derhal tezahür eder. Öyle mekteplerimiz var ki hapishanelerden farksızdır. Burada bir saat kalmak insan için en büyük imtihan olur. O gibi mekteplere müdavim çocukların nasıl bir halet-i ruhiye yaşadıkları tasavvur edilmelidir. Bazı mektepte yazı tahtası, talebeye mahsus kürsüler de yoktur. O mini yavrular yerde otururlar. Misal mi istersiniz? İşte Karşıyaka Zükur Mektebi. Maatteessüf emsali pek çoktur. Mektebin çocuk ruhu üzerinde yaptığı tesirler mühimdir. Muhit, çocuk için en müessir mürebbilerden sayılır. Bol hava almayan, bol güneşi görmeyen bir mektebe çocuk da konulmamalıdır.*”¹⁴³

¹⁴³ **Hukuk-u Beşer**, 25 Mart 1335, s.1.

İşgalden hemen önce İzmir merkezde 7'si kızlara ait olmak üzere 21; merkez dışında ise 5'i kızlara ait olmak üzere 28 ilkokul bulunmaktaydı. Yine İzmir merkezde; 1.257 erkek, 1.622 kız olmak üzere toplam 2.879 öğrencinin eğitim gördüğü okullarda 64 erkek ve 63 kadın öğretmen görev yapmaktaydı. İzmir dışında ise 782 erkek ve 258 kız olmak üzere toplam 1040 öğrencinin eğitim gördüğü bu okullarda görev yapan toplam öğretmen sayısı ise 44'tü. Ancak işgal döneminde Yunan yönetimi İzmir'deki okulların sayısını 18'e indirdi.¹⁴⁴ Ayrıca İzmir'in işgalinin hemen ardından işgal altındaki bölgelerde Yunanlıların girişimleriyle kurulan "Yunanlılar Anadolu Eğitim Genel Müdürlüğü" adında oluşturulmuş bir kurum vardı. Yunan idaresi, verdiği bir emirle bu yerlerdeki bütün okulları Yunan Hükümeti'ne bağlamış ve bazı genelgeler yayımlamıştı.¹⁴⁵

İşgalden önce İzmir'de Osmanlı Devleti Döneminde bu okullardan farklı olarak şu kurumlar da vardı: Kız İdadisi, Sultani Mektebi, Hilal İdadisi ve Nehari Erkek İdadisi. Ancak Yunanlılar, Kız ve Erkek İdadileri hariç diğer okulları kapatmışlardı. 1922 yılı itibariyle Kız İdadisinin maaş tutarı 1.472.880 kuruş ve Erkek İdadisinin maaş tutarı ise 1.778.640 kuruştur.¹⁴⁶

İzmir ve yöresinin Yunanlılar tarafından işgali 1918-1919 ders yılına rastlamıştı. Bu öğretim yılı işgalden kısa bir süre sonra sona erdiği için bu dönemde eğitim kurumlarında işgalin pek fazla bir etkisi ve tahribatı görülmemiş bu yüzden önemli sorunlarla karşılaşılmamıştı. Ancak 1919-1920 ders yılı işgal altında geçtiği için sıkıntılı başlamıştı. Çünkü bu dönemde işgal yüzünden görevlerinden ayrılıp dönmeyen öğretmenler olduğu gibi öğretmen aylıklarının ödenememesi, işgal kuvvetlerinin ve yerli Rumların baskı yapması gibi nedenlerden dolayı bazı dersler boş geçmekteydi.¹⁴⁷

Eğitim alanındaki büyük güçlükler ve sıkıntılar kendini 1920-1921 öğretim yılında göstermişti. Yunanlılar, Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün sonra İzmir'de hükümet dairelerini işgal ettiler. Bundan bir süre sonra da Maarif Müdürlüğü'nün adını, halkta bir İslam kuruluşu çağrışımı oluşturma düşüncesiyle

¹⁴⁴ Yaşar Üruk, "İşgal İle Kurtuluş Arasında İzmir Kubbesi'nde Baki Kalan Hoş Sedâlar", İşgalden Kurtuluşa İzmir, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesinin İmecesini, 9 Eylül 2007, s.122.

¹⁴⁵ Ergün, a.g.e., s.15.

¹⁴⁶ Üruk, a.g.m., s.123.

¹⁴⁷ Kamil Su, **Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981, s.19.

“Mekâtib-i İslami’ye Maarif İdaresi” olarak değiştirip Yunan Fevkalade Komiserliğine bağladılar. Daha sonra Maarif Müdürlüğünde çalışan memurlardan bazılarını görevlerinden ayırdıkları gibi Maarif Müdürünün de işine son verdiler. Eğitim işleriyle ilgili işleri yönetmek için bir müdür vekili, bir müfettiş, iki kâtip ve bir hizmetli bıraktılar.¹⁴⁸

İlkokulların öğretmen maaşları ve diğer masrafları, İzmir Yunan Fevkalade Yüksek Komiserlik Dairesinin talimatına göre kurulan Maarif Encümenleri ve Mektep Komisyonları marifetiyle temin ediliyordu.¹⁴⁹

İzmir’de yeni devlet düzenine geçişle beraber Batı tarzı eğitim kurumlarının açılması, mevcutların iyileştirilmesi ve genişletilmesi ancak İzmir’in işgalden kurtarılmasından sonra gerçekleştirilebilmişti.

1923 yılında İzmir Maarif Encümeni, mevcut okulların yeterli gelmemesi üzerine bir planlama yaparak gerekli görülen mıntikalarda birer sınıflı yeni okullar açma düşüncesindeydi. Böylece çocuklar, düzenden yoksun ve sağlık şartları uygun olmayan mahalle mekteplerinden kurtarılmış olacaklardı. Buna bağlı olarak öğretimin yeni okullara kaydırılmasıyla eğitim hayatı kısılacak ve çocukların merkezdeki okullara gidememe sorunu giderilmiş olacaktı.¹⁵⁰

Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren eğitim alanında en köklü değişikliklerin yaşandığı illerden biri de İzmir’di. 1923’ten başlayarak İzmir’in eğitim serüvenine bakacak olursak, ilk üç yıldaki çalışmaların eldeki mevcut imkânlarla göre yürütüldüğü ancak 1926-1933 yılları arasındaki okullaşmadaki gelişmeler dikkate alındığında çalışmaların bir kampanyaya dönüştüğü söylenebilir.

11 Ocak 1927’de, Vilayet Meclisinde kabul edilen “Beş Yıllık Maarif Programı”ndan sonra okul yapımının bir plan dâhilinde ilerlediği anlaşılmaktaydı. Bu çalışmalarda, 1926 yılında İzmir’e vali tayin edilen Kurtuluş Savaşı komutanlarından Kazım (Dirik) Paşa’nın büyük katkısı vardı. Vali, eğitim öğretimle çok yakından ilgileniyordu. Öyle ki Kazım Paşa, istisnasız her köy öğretmeninini sağlık hatta aile durumlarını, okulların ihtiyaçlarını, köylerin özelliklerini iyi tanımakla birlikte, inceleme ve araştırmaya yönelik düzenlenen öğretmen gezilerine

¹⁴⁸ A.e., s.20.

¹⁴⁹ Zeki Arıkan, **İzmir Basımından Seçmeler (1872-1922)**, C:I, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001, s.307.

¹⁵⁰ **Sadayı Hak**, 11 Nisan 1338, s.1.

iştirak ederdi. Eğitim alanındaki yatırımlar Valilik kanalıyla Vilayet Özel İdaresi bütçesinden karşılanarak yapıldığından, Kazım Paşa'nın 1935'te İzmir'den ayrılmasına kadar geçen sürede eğitime tahsis edilen pay hep yüksek olmuştu. Bu politikalar sonucunda vilayet genelinde ve merkezde okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında büyük artışlar kaydedilmişti.¹⁵¹ Vali Kazım Dirik'in oğlu Orhan Dirik'in, hatıralarında anlattığına göre babasının valilik görevinde bulunduğu sürede sadece 550 köy okulu inşaatı yaptığını belirtiyordu.¹⁵²

İzmir Maarifi, diğer taraftan Cumhuriyet inkılabının kendisine yüklediği sorumluluğu yerine getirmeye çalışmaktaydı. Bu açıdan okullarda açılan Koruma Kurulları vasıtasıyla çok sayıda fakir ve yetim çocuğa sahip çıkılarak zeki ve yetenekli olanları eğitime kazandırılmaya çalışılmıştı.¹⁵³

2.2.1 İzmir Eğitim Kadrosuna Yönelik Düzenlemeler

Milli Mücadelenin kazanılmasından hemen sonra İzmir Valiliğine ilk olarak Abdülhalik (Renda) Bey atandı. Yeni vali hem İzmir merkezde hem de kaza ve nahiyelerde mülki ve idari teşkilatlanmaya başladı. İzmir Maarif Müdürlüğüne de Vasıf (Çınar) Bey* getirildi.¹⁵⁴ Maarif Müdürü Vasıf Bey bir yandan eğitim işlerini yürütürken diğer taraftan da idari teşkilatı kurmak için yoğun çaba sarf ediyordu.¹⁵⁵

İzmir Maarif Müdürü Naili Bey, 1926 yılı bütçe görüşmeleri sırasında özellikle öğretmen maaşları ve mesken bedelleri üzerinde durmuştu. Çünkü Vilayet genelinde ihtiyaç dolayısıyla ciddi bir öğretmen sıkıntısı yaşanmaktaydı. Bu arada kendilerine verilen maaşı az bulan bazı öğretmenler başka işlerde çalışıyorlardı.¹⁵⁶

¹⁵¹ Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003, s.252., **Fikirler Dergisi**, 29 Teşrin Evvel 1934, C:V, S:113, s.17.

¹⁵² Orhan Dirik, **Babam General Kazım Dirik ve Ben**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 1998, s.76.

¹⁵³ Yaşar Akyol, **İzmir Halkevi (1932-1951)**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008, s.133.

* **Vasıf Çınar (1892-1935)**: İzmir'de doğmuştur. Arkadaşı Mustafa Necati (1925-1929 dönemi Maarif Vekili) ile İzmir'de özel Şark Mektebini ve ilk spor okulunu açtı. İzmir Türk Ocağı'nın açılışında bulundu. İzmir'in işgali üzerine Kuvay-ı Milliye'nin kurulması çalışmalarına katıldı. İşgalin sona erdirilmesinin ardından İzmir Maarif Müdürlüğüne getirildi. 1923'te Saruhan milletvekili olarak girdiği TBMM'de elli arkadaşı ile birlikte 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü için önerge verdi. Kanunun kabulünün ardından 6 Mart 1924'te Maarif Vekili oldu. Sırasıyla Moskova, Prag, Roma ve tekrar Moskova büyükelçiliği görevlerinde bulundu. Bkz: Cavit Binbaşıoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, s.445.

¹⁵⁴ **İzmir Erkek Lisesi 50.yılı**, 1888-1938, s.13.

¹⁵⁵ Ünal Şenel, **M. Kamil Dursun İzmir Hatıraları**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994, s.137.

¹⁵⁶ **İzmir Vilayeti Meclisi Umumisi 1342 Müzakerat Zabıtnamesi**, İzmir, 1926, s.236,237.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğretmenlere yönelik yapılan düzenlemeler İzmir Maarif Müdürlüğü tarafından uygulamaya konulmuştu. Haziran 1924'te gönderilen genelgeyle ilkokul öğretmenlerinin, ücret karşılığında bina dâhilinde ders vermeleri yasaklanmıştı.¹⁵⁷ Bundan başka, öğretmenlerin ticaretle uğraşmaları yasaklanmış buna uymayanların işten el çektirilecekleri bildirilmişti. Ayrıca okulların, haber verilmeden teftiş edileceği, teftiş esnasında yüzlerini peçeyle örten bayan öğretmenlerin uyarılacağı yazıyla bildirilmişti. Halifelere ait resim, arma gibi saltanat devri izlerinin okullardan kaldırılması için Ocak 1925'te tebligatta bulunuldu.¹⁵⁸

Kılık Kıyafet ve Şapka Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra Maarif Müdürlüğüne, okullara gönderilen bir tamimle öğretmenlerin mutlaka şapka giymesi gerektiği bildirilmişti. Ayrıca okula eşarp ile gelmek, okul içinde eşarp ile dolaşmak, dışarıda şapkasız dolaşmak yasaktı. Şapkasız hiçbir öğretmen okula kabul edilmeyecek ve bu kurala uymayanların bir haftalık maaşları kesilecekti.¹⁵⁹ İzmir Maarif Müdürlüğü'ne gelen raporlarda bütün öğretmenlerin şapka giydiği belirtilmişti.¹⁶⁰

İzmir'de görev yapan öğretmenler, aralarında dayanışma sağlamak amacıyla "İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı" adında mesleki bir örgüt kurdular. Sandığa üye olan öğretmenler ilk altı aylık maaşının % 1'ini, sonraki aylarda yalnız 10 kuruş sandığa yatırıyorlardı. Bu paralarla maddi olanakları yetersiz öğretmenlere veya tayin, yangın, kaza gibi durumlarda ihtiyaç sahibi öğretmenlere gerekli yardımlar yapılıyordu.¹⁶¹

2.2.2 İzmir Maarif Bütçesi Açısından Okullaşma Atılımları

Savaş sonrası imkânsızlıklara rağmen arayış içinde bulunan bazı aydınlar ile toplumun önde gelen saygın ve varlıklı kişileri eğitimin aksamaması için kendi imkânlarıyla birtakım girişimlerde bulunmuşlardı. Öyle ki İzmir kamuoyunun eğitime olan duyarlılığı, yaşanan sıkıntılar, eğitimin hangi zor koşullarda yapıldığı ve sorunlara gerçekçi çözümler bulunması konusu İzmir'in önde gelen gazetelerine de yansımıştı. Şahap Sıtkı, Müsavat Gazetesi'ndeki yazısında şöyle diyordu: "*Koca*

¹⁵⁷ Anadolu, 24 Haziran 1340, s.3.

¹⁵⁸ Ahenk, 19 Kanuni Sani 1341, s.2.

¹⁵⁹ Yankı Yurt, 24 Eylül 1341, s.2.

¹⁶⁰ Anadolu, 24 Eylül 1341, s.2.

¹⁶¹ İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası, İzmir, Dereli Basımevi, 1938, s.1-3.

İzmir’de maatteessüf çocuklarımızı okutacak muntazam bir mektep yok. Bütün mütefekkirin, evliya-yı etfal bu dertle nalândır. Milletın seviyesi ancak maarıfle yükseleceğinden maarıfin mecburi olması ve ücra köyde bile cahil bir adam kalmaması icap eder iken şehirlerde elimizde paramız ile çocuklarımızı okutturacak muntazam bir mektep bulamamaktayız. Maarıfsız milletlerin ruhsuz cesetten farksız olacağını takdir edebilecek olan maarıf müdürlerimiz bundan evvel yapıldığı gibi, ‘Bina yok, muallime yok ki, İstanbul’a yazdık, havale gelmedi diyerek milleti maarıfsız bırakmamalıdır. Taş dersanelerde, cami odalarında, çadır altında, ağaç diplerinde çalıştırıp maarıfi tamim ve seviye-i milleti yükseltmelidir.’¹⁶²

Batılılaşmanın eğitim yoluyla gerçekleştirilmesini ilke edinen Cumhuriyet rejimi Türkiye’deki örgün eğitim kurumlarını çoğaltarak yaygınlaştırmayı hedeflemişti. Bunun bir yansıması olarak İzmir’de, bir taraftan eski okullar modern yapılara göre yeniden düzenlenmiş, diğer taraftan da yeni okul binaları inşa edilerek Valiliğin öncülüğünde seferberlik başlatılmıştı.

İzmir vilayetinin 1923 maarıf bütçesi, 27.070.287 kuruştı. Vilayet fevkalade bütçesinden ek olarak 1.404.500 kuruş daha ilave edilmişti.¹⁶³ 1924 yılında İzmir maarıf bütçesi 45.000 liraydı. 1925 yılında ise İzmir Maarıf idaresi, Vilayet Umumi Meclisinden 84.000 liralık âdi, 35.000 liralık fevkalade bütçe talebinde bulunmuştu. Aynı yıl İzmir köylerinde tek dersaneli ve öğretmenli okul sayısı 153’tü.¹⁶⁴

1925-1926 ders yılında İzmir’de kızlara ait 23 ilköğretim mektebinde 3.086 talebe ile erkeklere ait 163 ilköğretim mektebinde 13.210 talebe olmak üzere toplam 185 mektepte 17.292 talebe eğitim görmekteydi. Bundan başka Kız Lisesinde 38, Erkek Lisesinde 163, Erkek Muallim Mektebinde 132, Kız Muallim Mektebinde 82 talebe eğitim görmekteydi. Aynı ders yılında vilayet dâhilinde 11 kız ve 11 erkek olmak üzere 22 cemaat mektebinde toplam 3.779 talebe vardı.¹⁶⁵

1926-1927 ders yılında ise İzmir’deki ilk ve orta öğretimdeki mektepler ve öğrenci sayıları şöyleydi: Erkek Muallim Mektebi: 144, Kız Muallim Mektebi: 142, Erkek Lisesi:435, Kız Lisesi:138, Mıntıka Ziraat Mektebi:100, Ticaret ve Lisan Mektebi:74, Sanatlar Mektebi:209, Gündoğdu Yatı Mektebi: 309. Özel Okullardan

¹⁶² Arıkan, a.g.e., s.279.

¹⁶³ Erkan Serçe, **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği**, C:I, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001, s.86.

¹⁶⁴ **Yamık Yurdu**, 22 Teşrini Sani 1925, s.1.

¹⁶⁵ **1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi**, İstanbul, Matbaai Amire,1926, s.422.

Dârul İrfan: 200, Ravzai İrfan:181, Şemsül Maarif: 158, Orhaniye Mektebi: 98. İzmir'in çevre kazalarında ise 74 erkek, 27 kız, 103 karma toplam 204 ilk mektepte 13.351 erkek ve 7.244 kız olmak üzere 20.595 talebesi vardı.¹⁶⁶

Cumhuriyet'in onuncu yılına yaklaşıldığı yıllarda İzmir maarifinin ulaştığı noktayı kavramak açısından 1932 yılı bütçe görüşmelerinde Maarif Encümeninin verdiği şu bilgiler önemliydi: “*Maarif Vekâleti istatistiğine göre İzmir, okul, öğretmen ve öğrenci adedi bakımından İstanbul'dan sonra birinci sırada gösterilmektedir. Ancak nüfusa ve öğretim çağındaki çocuk sayısına göre kıyaslama yapıldığında beşinci ve hatta altıncı sıralara düşmektedir. Nüfusumuz 526.000'dir. Tahminen en az % 10'unu okutmakla mükellef olduğumuzu varsayarsak miktarın 52.000 olduğunu anlamış oluyoruz. Ancak mekteplerin son üç aylık devam cetvellerine baktığımızda miktarın 29.000 civarında olduğu bilinmektedir. Bundan anlaşılıyor ki valilik, öğretim çağındaki çocukların ancak % 60'ını eğitimden hissedar kılmaktadır. % 40'ı ise maarıftan mahrumdur. Bu hâl şüphesiz ki Cumhuriyet'in başlattığı gayelerle taban tabana zıttır. Mekteplere devam oranı ortalama % 61'dir. En fazla Ödemiş'te (%61) ve en az Tire'dedir (% 50). Kasabalarda ise oran % 73'tür.*”¹⁶⁷

Yine 1932 yılı Vilayet bütçe görüşmelerinde sağlıklı eğitim koşullarının oluşturulması ve öğrencilerin hastalıklardan korunması için merkez ve ilçelerdeki okullara birer tane doktor verilmesi görüşüldü. Toplantıda İzmir maarif adi bütçesi 708214, fevkalâde inşaat bütçesi 145.360 lira olarak kabul edildi.¹⁶⁸

Aynı yılda İzmir köylerinde öğrencilerin okula devamı % 95, okulu olmayan köy sayısı 194'tü. Bununla birlikte okul açılmasına nüfusça uygun olmayan çok sayıda köy bulunmaktaydı. Eğitim çağındaki çocukların sayısı köylerin çoğunda yaklaşık 25'in altındaydı.¹⁶⁹ Bütçe açısından maarifin öncelikli ele alması gereken konu okulu olmayan köylerdi. Çünkü öğretmen maaşı ve masrafları bütçeye ait ise de köylerde okul inşaat masrafı Köy Kanunu gereğince köy halkına aitti.¹⁷⁰

¹⁶⁶ **1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmesi**, [y.y.], Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatından, No:2, s.663.

¹⁶⁷ **Fikirler Dergisi**, 1 Nisan 1932, C:IV, S.79, s.20.

¹⁶⁸ **Hizmet**, 21 Mart 1932, s.1,2.

¹⁶⁹ **Fikirler Dergisi**, 30 Nisan 1932, C:IV, S.80, s.18.

¹⁷⁰ **Fikirler Dergisi**, 30 Nisan 1932, C:IV, S.80, s.18.

İzmir Valiliği aldığı karar doğrultusunda 1933-1934 ders yılı için 200 adet yeni okul binası yapılmasına ve maarif bütçesine 100 adet yeni öğretmen ek olarak tahsisat yapılmasına karar verdi.¹⁷¹

Tablo 2.3 1927-1938 yılları arasında İzmir Vilayet bütçesinden eğitime ayrılan miktarlar ve oranları*

YILLAR	AYLIK VE ÜCRETLER	HER ÇEŞİT PARALAR	TOPLAM	İL BÜTÇESİNİN GENEL TOPLAMI	İL BÜTÇESİNDEKİ EĞİTİM PAY
1927-1928	470.081	146.065	616.146	2.249.489	27%
1928-1929	562.895	170.868	733.763	2.680.598	27%
1929-1930	564.038	221.369	785.407	2.752.701	29%
1930-1931	585.836	148.200	734.036	2.452.411	30%
1931-1932	618.360	226.508	844.868	2.020.802	42%
1932-1933	609.000	248.525	857.525	1.919.690	45%
1933-1934	640.846	142.854	783.700	1.829.832	43%
1934-1935	673.316	42.239	715.555	1.580.922	45%
1935-1936	709.616	70.673	780.289	1.528.503	51%
1936-1937	748.649	43.250	791.899	2.378.362	33%
1937-1938	784.716	47.181	831.897	2.654.314	31%

* İzmir İli Kültür Direktörlüğü, **İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Eğitim Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı**, İzmir, İzmir Cumhuriyet Basımevi, 1937, s.31.

Tablo 2.3 incelendiğinde İzmir’de maarife ayrılan paranın genel bütçedeki oranının son iki yıl hariç sürekli arttığı görülmüştür. Artışların yaşandığı dönem Kazım Dirik’in valiliği dönemine rastlamaktadır. Daha önce de değinildiği gibi Vali Dirik İzmir’de maarifin gelişmesi için ciddi çalışmalar yapmıştı.

1936 yılı İzmir Valiliği bütçe görüşmelerinde maarif bütçesi 807.615 lira olarak kabul edilmişti. Miktarın 690.110’u öğretmen maaşına, 1000’i işe başladıklarında tekrar ödemek şartıyla fakir talebelere, 3000’i okul tamiratlarına, 1000’i öğretmen harcırahına, 1000’i köy yatı okullarına ayrılmıştı. Yine 1000 lira İstanbul’daki Egeli öğrencileri barındıran yurtlara ve 3.500 lira da İzmir Asansör’deki kilisenin okula dönüştürülmesi için ayrılmıştı. 971 öğretmenin görev yaptığı okullara birer doktor ve 204 müstahdem için 41.670 lira tahsisat ayrıldığı da

¹⁷¹ **Hizmet**, 14 Haziran 1932, s.2.

belirtildi. Diğer taraftan İzmir genelindeki 679 köyde 300 okul bulunduğu, ancak 20-30 bin çocuğun daha eğitimden yoksun olduğu belirtilmişti. Köyler için talebin ancak % 80'i karşılanabilmekteydi. Araştırma sonucuna göre bütçe dikkate alındığında üzerinde en çok durulması gereken husus öncelikli olarak mektebi olmayan köyler ve şehirlerdi.¹⁷²

1937 yılında Vilayet Umumi Meclisi tarafından, İzmir kültür (eğitim) bütçesi 833.303 lira olarak belirlenmişse de itirazlar dikkate alınarak miktarın artırılacağı açıklanmıştı. Aynı yıl, 19 adet yeni ve bir önceki yıl açılmayan 8 okul olmak üzere toplam 27 eğitim kurumunun yapılması kararlaştırıldı.¹⁷³

2.2.3 Yabancı Eğitim Uzmanlarının İzmir'e Yönelik İncelemeleri

Maarif Vekâleti aracılığıyla Türkiye'ye davet edilen yabancı eğitim uzmanlarından İzmir Maarifi de yararlanma yoluna gitmişti. Bu amaçla İzmir'deki eğitimden sorumlu yerel idarecilerin ya da Maarif Vekâletinin girişimleriyle vilayete değerli ve seçkin uzmanlar getirilmişti. Bu uzmanlar bölgedeki eğitim çalışmalarını, öğretmenleri ve eğitim kurumlarını incelemelerde bulduktan sonra önerilerini yetkili makamlara sunmuşlardı.

İzmir'deki Maarifin durumu hakkında inceleme ve araştırmalar yapması ve önerilerde bulunması amacıyla davet edilen uzmanlardan Omar Buyse, Adolphe Ferriere ve P. Bovet en çok dikkat çekenler arasında yer almaktaydı.

2.2.3.1 Omar Buyse ve Eğitim Raporu

1927 yılında Belçika'dan Türkiye'ye gelen Omar Buyse başta Ankara, Kütahya, Konya, Adana, Mersin, İzmir, Aydın ve İstanbul olmak üzere dolaştığı şehirlerde teknik eğitim üzerinde yapmış olduğu inceleme ve araştırmalarını bir rapor hâlinde Vekâlete sunmuştu.

Buyse, raporunda her ilde sanat okullarının açılmasını ve bu okulların, çevrenin sanayi ve ziraat ihtiyaçlarına uygun düşmesi gerektiğini belirtmişti. Bu okullara kaliteli ve teknik kapasiteleri yüksek öğretmen yetiştirmek için de Ankara'da bir "İş Üniversitesi" kurulması gerektiği üzerinde durmuştu. Bunun yanı

¹⁷² **Yeni Asır**, 25 Nisan 1936, s.2.

¹⁷³ **Yeni Asır**, 31 Mart 1937, s.2.

sıra Buyse, vatan savunması için sanat eğitiminde ordunun desteğinin alınmasını tavsiye etmişti.¹⁷⁴

Buyse, İzmir'deki incelemelerine genişçe yer vermişti. Kimya, deri, yağ sanayisi için İzmir'in önemli bir merkez olduğunu belirtmiş ve bahsi geçen sanayi dallarında verimi artırmak için yapılması gereken teknik konuların neler olabileceğini raporunda yazmıştı. Ona göre Türkiye'deki kimya sanayisini modernleştirmek için gerek duyulan teknisyenleri yetiştirmek amacıyla bir adet pratik kimya endüstrisi okuluna ihtiyaç vardı. Açılacak bu okulun yağcılık, deri ve gıda maddeleri şubeleri olmalıydı.¹⁷⁵

Ayrıca uzman; mensucat endüstrisi okulu, orta ziraat okulu, süt endüstrisini geliştirme okulu, erkek akşam sanat okulu ve sanat okullarında elektrik, tesviye, inşaat, imar bölümlerinin açılması üzerinde durmuştu. Bundan başka, gündüz eğitim veren kız okulu açılması; ilkokul ve ortaokul mezunu gençlerin ne surette, kaç yıl eğitim görecekları; ders programlarının içeriği ve hangi şubelerin açılması gerektiği üzerinde durmuştu.¹⁷⁶

Teknik öğretimin planlanmasında Buyse'nin raporundan geniş ölçüde yararlanılmıştı. Önerilerin birçoğu Maarifçe benimsenmiş ve uygulanmıştı. Ancak bölgelerin ihtiyaçları ve çevresel faktörler dikkate alınmadan aynı tip teknik okullar açılmış, dolayısıyla uzmanın önerileri tam olarak uygulanamamıştı.¹⁷⁷

2.2.3.2 Adolphe Ferriere ve Eğitim Raporu

İsviçreli eğitimci Profesör Adolphe Ferriere, 1928 yılında İzmir Maarif Eminliği tarafından İzmir'e davet edilmişti. Uzman, İzmir'den başka, Aydın, Manisa ve Balıkesir yörelerindeki okullarda inceleme ve araştırmalarda bulunmuştu. Asıl görevi, Milletlerarası Eğitim Enstitüsü adına bu yörelerde konferanslar vermektir. Yirmi kadar konferans veren Ferriere, Türkiye'de kendi sisteminin uygulandığını ve takdir edilecek eğitim inkılablarının yapıldığını belirtmiş, incelemeleri sonunda Maarif Vekâletine bir rapor hazırlamıştı. Ferriere, 1938 yılında Cenevre Üniversitesinde verdiği bir konferansta, Türkiye'nin, yaptığı pek çok devrimlerle

¹⁷⁴ Omar Buyse, **Teknik Öğretim Hakkında Rapor**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939, s.3,4.

¹⁷⁵ **A.e.**, s.261-262.

¹⁷⁶ **A.e.**, s.264,265.

¹⁷⁷ Gedikoğlu, **a.g.e.**, s.44.

geçmişe son verdiğini, eğitim alanında da tek okul, laik okul, karma eğitim ve faal okulu gerçekleştirerek çok büyük bir hamle yaptığını belirtmişti.¹⁷⁸

Ferriere, Paris'e döndükten sonra İzmir Maarifindeki gelişmeyi ve "İzmir Ekolü" adındaki uygulamayı, basında çıkan yazılarında ve konferanslarında aktarmıştı.¹⁷⁹

Adolphe Ferriere, İzmir Sanatlar Mektebinin dersliklerini ve atölyelerini ziyaret ederek intibalarını ve incelemelerini yetkililere iletmişti.¹⁸⁰ Türkiye'de bulunduğu sürede İzmir Kız Muallim Mektebinde öğrencilere "Kızların Eğitimi" ve Erkek Muallim Mektebinde de "irade, dikkat, öğrenci karakteri ve psikolojisi" konulu konferanslar vermişti.¹⁸¹

2.2.3.3 P. Bovet ve Eğitim Raporu

Adolphe Ferriere'den sonra İzmir Maarif Emini Fuat Bey'in çağrısı üzerine İzmir ve çevresinde eğitimle ilgili konferanslar vermek üzere Türkiye'ye gelen P.Bovet, Cenevre J.J. Ruso Eğitim Enstitüsü müdürüydü. P. Bovet, 7 Nisan 1930 yılında İzmir'in Bergama ilçesinde öğretmenlere bir konferans vermişti. Bovet, öğretmenlerle yaptığı söyleşinin ardından bir durum değerlendirmesi yapmıştı. Türk okullarına yönelik değerlendirmesinde "Türk mektebi, zekâ ve iman cehdine model" tespitinde bulunmuştu. Bu uzman da Türk eğitim sistemiyle ilgili olarak inceleme ve gözlemlerini rapor hâlinde Maarif Vekâletine sunmuştu.¹⁸² Bundan başka P. Bovet, İzmir öğretmenlerine verdiği "Mektep Cumhuriyeti" konulu konferansta Avrupalı ve Amerikalı eğitimcilerin çocukların eğitiminde takip ettikleri metot ve uygulamalardan örnekler vererek Batılı anlamda eğitimin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştu.¹⁸³

2.2.4 İzmir'de Eğitime Uygulamalı Destek

Cumhuriyet Devri eğitiminin öne çıkan bir özelliği de ilköğretimden başlayarak tüm eğitim kademelerinde derslerin sadece sınıf içi çalışmalarla sınırlandırılmayıp işlenen konularla ilgili dış mekân pratiklerinin de uygulamalı

¹⁷⁸ Ergün, a.g.e., s.152.

¹⁷⁹ **Fikirler Dergisi**, 1Nisan 1932, C: IV, S.79, s.19.

¹⁸⁰ **Fikirler Dergisi**, 15 Nisan 1929, C: II, S.79, s.1.

¹⁸¹ **Fikirler Dergisi**, 15 Mart 1929, C:II, S.36, s.1, **Fikirler**, 15 Mart 1929, C:II, S.35, s.2.

¹⁸² **Fikirler Dergisi**, 15 Haziran 1930, C:III, S.54, s.4-8, **Fikirler**, 1 Eylül 1930, C:III, S.58, s.2,3.

¹⁸³ **Fikirler Dergisi**, 15 Temmuz 1930, C:III, S.55, s.6-11.

olarak yapılmasıydı. Okul yöneticileri öğrencilerin bilgilerini, tecrübelerini artırmak için yakın ve uzak yerlere geziler düzenleyerek inceleme ve araştırma destekli eğitim modeli üzerinde durmuşlardı. Bunun dışında gerek öğretmenler gerekse Maarif örgütü çalışanları, eğitim konusundaki bilgi düzeylerini artırmak, farklı uygulamaları yakalamak amacıyla yurt içi ve yurt dışına geziler düzenliyorlardı. Ayrıca birçok öğretmen aynı amaçla Avrupa'ya tahsil için gönderilmişti.

1928 yılından itibaren her yıl toplanan “İzmir İli Kültür İşleri Çalışma Birliği”nin organize etmek istediği önemli işlerden birisi de “Ulusal Ülkü” eğitimidir. Bu kapsamda çocuklara yurt bilgisi ve yurt sevgisi öğretiliyordu. Birliğin üzerinde durduğu diğer önemli bir konuda; çocuklara verilecek bilgiyi yerinde göstermek ve tanıtmak için İzmir'in ulusal varlıkta iz bırakan yerlerini gezmek ve incelemek suretiyle öğretimi yerelleştirmektir.¹⁸⁴

1930'dan 1946'lı yıllara kadar geçen sürede İstanbul, İzmir, Manisa gibi illerde bazı derslerde, özellikle ilkokullarda hayat bilgisi derslerinde çevre gezilerine ve uygulamalara çok yer veriliyordu. İzmir Maarif Müdürlüğü tarafından okullara gönderilen talimatnamelerde bu tür gezintiler üzerinde ayrıntılı durulması, planlar yapılması, dönüşte gezi intibalarının derste müzakere edilmesi isteniyordu. Bu gezileri bazı yöneticiler çok iyi karşılıyor ve teşvik ediyorlardı. Örneğin İzmir Valisi Kazım Dirik, Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar, okulların ders gezileriyle yakından ilgileniyordu. Bu sayede öğretmenlerin pek çoğunu tanıma imkânı buluyorlardı.¹⁸⁵

İlköğretim Müfettişleri Kongresi'nde alınan karar gereği İzmir'de görev yapan öğretmenler, her ayın ilk Cuma gününde İzmir'in ilçelerine mıntika gezileri düzenliyorlardı. Bu çeşit gezilerle eğitimciler arasında kaynaşma, dayanışma ve bilgi paylaşımı sağlanıyor; çevredeki kazaların ve köylerin iktisadi ve coğrafi yapıları öğreniliyor; müfettişlerin eğitim öğretime dair seminerlerine ve konferanslara iştirak edilerek verimli sonuçlar elde ediliyordu. Bu amaçla ilk gezi Kemalpaşa'ya, ikinci gezi Seferihisar'a, üçüncü gezi ise Menemen'e yapıldı.¹⁸⁶ 1932 yılında bu gezilerden bazıları Ödemiş, Tire, Bayındır, Çeşme ilçelerine yapılmıştı. Ayrıca aynı yıl 100 kişilik bir heyetle Bergama ilçesine de bir gezi yapılmıştı. Geziye İzmir Valisi Kazım Paşa, Maarif Müdürü Naili Bey ve ilköğretim müfettişleri de katılmışlardı. Bu sırada

¹⁸⁴ **Fikirler Dergisi**, “C.H.Partisinin Kültür Programına İzmir İlindeki Uyuluş ve Çalışma” Vahit Özgüven, 9 Mayıs 1935, S.128, s.12.

¹⁸⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s.206, **Yeni Asır**, 4 Nisan 1937, s.2.

¹⁸⁶ **Fikirler Dergisi**, 15 Teşrin Sani 1931, C:III, S.73, s.13., **Hizmet**, 17 Şubat 1932, s.4.

Bergama Harabelerinde incelemelerde bulunan Alman Arkeolog Profesör Wiygand, öğretmenlere bir konferans vermişti. Yine 02.01.1933 tarihinde öğretmen ve müfettişlerden oluşan bir grup, Aydın ve Denizli'yi kapsayan bir gezi düzenlemişlerdi.¹⁸⁷

Resim 2.1 Profesör Wiygand, aylık inceleme araştırma gezi programı kapsamında İzmir Bergama Harabelerinde İzmir muallimlerine konferans verirken (1932)*

* **Fikirler Dergisi**, Haziran 1932, C:IV, S.81.

1934'te İzmir İlköğretim Müfettişleri Mesai Birlikleri toplantısında alınan önemli kararlardan biri de öğrenciler için "Muhit Araştırmaları" uygulaması olmuştu. Bununla Cumhuriyet çocukları yurdunu, milletini, dilini, tarihini daha iyi anlayacak, bu sayede Türk milletine, Cumhuriyete ve inkılâplara gönülden bağlı kalacaktı.¹⁸⁸

1935'te İzmir Kız Lisesi öğrencileri Bergama'da bulunan tarihi harabeleri görmek ve incelemek amacıyla bir gezi düzenlemişlerdi.¹⁸⁹ 1936 yılında İzmir'de, Erkek Lisesi ve Ticaret Lisesi öğrencileri Yamanlar mıntukasında, Erkek Muallim Mektebi öğrencileri de Kızılçulludaki Koşu Meydanı'nda 15 günlük eğitim kampı yapmışlardı. Yine 1937 yılı yazında liselilerin Yamanlarda kamp yapacakları ve öğrencilere burada askeri dersler gösterileceği ve Özel Kültür Lisesi öğrencilerinin Kızılçullu'da kamp yapacağı bildirilmişti. Ayrıca Özel Kültür Lisesi öğrencileri öğretmenleriyle beraber tarihi mekânları incelemek amacıyla Bergama, Selçuk ve Efes'e 100 kişilik grupla gezi düzenlemişlerdi.¹⁹⁰

¹⁸⁷ **Fikirler Dergisi**, 1 Nisan 1932, C:IV, S.79, s.16., **Fikirler**, 15 Ocak 1933, C:IV, S.93, s.19.

¹⁸⁸ **Fikirler Dergisi**, 29 Teşrin Evvel 1934, C:V, S.115, s.4.

¹⁸⁹ **Ege**, 29 Mart 1935, s.2.

¹⁹⁰ **Yeni Asır**, 5 Mayıs 1936, s.2., **Halkın Sesi**, 29 Haziran 1937, s.4.

1936 yılında İzmir Sanatlar Mektebi erkek öğrencileri İstanbul'a bir gezi düzenlemişlerdi. Öğrenciler İstanbul'daki; Elektrik Fabrikasını, Deniz Yolları İşletmesini, Paşabahçe Şişe Fabrikasını gezerek inceleme ve araştırmalarda bulunmuşlardı. Aynı yıl İzmir Sanatlar Mektebi bayan öğretmenleri Efes Harabeleri ve Kuşadası'na gezi düzenlemişlerdi. Bundan başka 150 kadar İzmir öğretmenler grubu Kadifekale'deki tarihi yerleri gezmişlerdi. Eğitim amaçlı yapılan bu tür geziler İzmir Maarif Müdürlüğünden izin alınarak yapılıyordu.¹⁹¹

1936 ilkbaharında Buca Ortaokulu öğrencileri 75-80 kişilik bir grupla tarihi yerlerde incelemelerde bulunmak amacıyla Bergama'ya bir gezi düzenlemişlerdi. Buca Ortaokulu ve Bergama Ortaokulu öğrencileri birlikte velilere CHP salonunda bir de müsamere vermişlerdi.¹⁹²

Resim 2.2 Bayraklı İlköğretim Okulu öğrencileri su içindeki canlıları incelerken (1938)*

* Serçe, Yılmaz, Yetkin, a.g.e., s.262.

1936 yılında İzmir Maarif Müdürü Ali Rıza Bey, yurt dışındaki eğitim kurumlarında inceleme ve araştırmalarda bulunmak amacıyla Almanya'ya gitmişti.¹⁹³ Aynı yıl Erkek Lisesi Müdürü Hilmi Bey başkanlığında İzmir Maarifine

¹⁹¹ **Yeni Asır**, 3 Mart 1936, s.2., **Yeni Asır**, 8 Mart 1936, s.2., **Yeni Asır**, 17 Mart 1936, s.2.

¹⁹² **Yeni Asır**, 15 Nisan 1936, s.2.

¹⁹³ **Yeni Asır**, 7 Temmuz 1936, s.2.

bağlı kırk kadar öğretmen grubu, eğitim kurumlarında araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Rusya'ya seyahat düzenlemişlerdi.¹⁹⁴

Öğrencilerin sosyal, kültürel ve sanatsal gelişimlerine de önem veriliyordu. Maarif Müdürlüğünün izni ve desteğiyle öğrenciler, eğitim öğretime katkısı olan filmleri izlemek için sinemalara götürülüyordu.¹⁹⁵

2.2.5 Yurt Dışına Öğrenci Gönderilmesi Uygulaması ve İzmir

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk eğitimini Batılılaştırma yolunda yabancı ülkelere öğrenci gönderme konusu öncelikli ele alınmış ve değişik zamanlarda bu işe devam edilmişti. Bunda yabancı uzmanların tavsiyeleri de etkili olmuştu. 1924 yılında Maarif Vekâleti, yabancı memleketlere gönderilecek talebeye ilişkin genelge yayımlamıştı. Genelgenin birinci maddesinde, “*Maarif Vekâleti, kendi müessesatı için muhtaç olduğu muallim ve mütehassısları yetiştirmek üzere her sene müsabaka ile memaliki ecnebiyeye talebe gönderir.*” denilmekteydi. Yine aynı genelgeyle yurt dışına gidecek öğrencilerin; seçilme şartları, müsabakaları, gönderilecekleri yerlerin belirlenmesi, sorumlu oldukları alanlar, öğrenim süreleri, ödenekleri, ödeneklerin kesilme sebepleri, yollukları, memlekete dönme sebepleri, devlet hizmetine alınmaları ve teftiş işlerine ilişkin esaslar ayrıntılı olarak belirtilmişti. Ayrıca yabancı memleketlere kendi istekleri ve imkânlarıyla öğrenime gidenlerin durumları ve bunlara yardım konusu da aynı genelgeyle belirtilmişti.¹⁹⁶

Maarif Vekâleti, 1927 yılında güzel sanatlar öğrenimi için yabancı ülkelere gönderilecek öğrencinin seçilme esaslarına yönelik genelge yayımlanmıştı. 1929-1930 ders yılı başında 1416 sayılı kanun hükümlerine göre Avrupa'ya çok sayıda öğrenci yollandı. Gönderilenlerden birçoğu, teknik ve ticaret öğrenimi için seçilmişlerdi. Yurt dışına giden öğretmen adayları döndüklerinde teknik ve ticaret okullarında görevlendirileceklerdi.¹⁹⁷

İstanbul öğretmenleri tarafından yayımlanan Muallimler Mecmuası'nda çıkan 1930 yılına ait bir yazıda “*Avrupa ilim ve irfanından şimdiye kadar olduğundan daha fazla istifade edilmesi gerektiği ve Avrupa'ya tahsile talebe göndermek meselesini sağlam esaslara bağlamak gerektiği, Japonların ve Balkan devletlerinin takip*

¹⁹⁴ **Yeni Asır**, 4 Temmuz 1936, s.2.

¹⁹⁵ **Yeni Asır**, 22 Mart 1936, s.7.

¹⁹⁶ **Ayas, a.g.e.**, s.461.

¹⁹⁷ **A.e.**, s.462.

ettikleri usullerden ilham alarak, eğitim için mümkün olduğu kadar çok talebe gönderme konusunun Türk maarifi için önemli bir yenilik olduğu” vurgulanmıştı.¹⁹⁸

Cumhuriyet Döneminde, yurt dışına öğrenci gönderme işini sıkı takip ederek gereken önemi veren İzmir Maarifi, bu işte başarılı olan illerdendi. 1928 yılında, yapılan sınavlarda başarılı olan İzmir Erkek Lisesinden mezun Cahit ve Muammer isimli iki öğrenci, Fransa’daki Yüksek Mühendis Okuluna gönderildi. Bu öğrenciler, okullarını birincilik ve ikincilikle bitirdiler. Üçüncülüğü ise bir Fransız öğrenci elde etmişti. Bu haber Paris elçiliği aracılığıyla İzmir Valiliğine bildirilmişti. Başarılı öğrencilerden biri Kemalpaşa’dan bir köy çocuğu, diğeri de şehit Kaymakam Şükrü Bey’in torunuydu.¹⁹⁹ 1932 yılında Türkiye genelinde açılan sınavda başarılı olan 28 öğrenciden 7’si İzmir’deni.²⁰⁰ Yine 1935 yılı sonlarına doğru yapılan sınavda başarılı olan eski müdürlerden Rahmi Bey’in kızı Mebrure Hanım, Berlin’de okumaya hak kazanmıştı.²⁰¹

2.2.6 İzmir İlköğretimindeki Gelişmeler

Cumhuriyet Döneminde ilköğretimde dikkati çeken iki önemli uygulama yer almaktaydı. Bunlardan birincisi; 1924 Anayasasınının 87. yedinci maddesiyle, Türk vatandaşları için zorunlu olan ve devlet okullarında parasız olduğu belirtilen ilköğrenimin, 1931’den itibaren ancak Türk okullarında yapılabileceği hükmünün getirilmesiydi. İkincisi ise 1926’da öğretimin bütün kademelerinde her türlü ücret alımının kaldırılmış olmasıydı.

1948’e kadar ilköğretim giderleri ve ilkokul öğretmenlerinin maaşları İl Özel İdarelerinin bütçelerinden karşılanıyordu. Bu idareler, cılız bütçeleriyle bu çok önemli kamu hizmetinin giderlerini tatmin edici biçimde karşılamaktan uzaktılar. Bu nedenle okullar, araç- gereçsiz, öğretmenler de aylarca maaşsız kalabiliyorlardı. Bu yüzden ilkokul öğretmenliği ekonomik bakımdan güven vermeyen bir meslek görüntüsünden kurtulamamıştı.²⁰²

Tedrisat-ı İptidaiye vergisinin halk üzerindeki yükü Cumhuriyetin ilk yıllarında çözüme kavuşturulmak istenen önemli konulardandı. İlköğretimin çözüme

¹⁹⁸ **Muallimler Mecmuası**, 4 Şubat 1930, C:VIII, S.15, s.136.

¹⁹⁹ **Yeni Asır**, 8 Kanuni Evvel 1930, s.5.

²⁰⁰ **Yeni Asır**, 12 Ekim 1932, s.2.

²⁰¹ **Yeni Asır**, 3 Mart 1936, s.2.

²⁰² Akyüz, **a.g.e.**, s.217.

kavuşturulmak istenen kaynak sorunu konusunda öneride bulunan Avrupalı uzman John Dewey'in ilk raporunda bütçeye eklenmesi zorunlu ödenekler ele alınmış, ikinci raporunda ise öğretmenlerin maaş sorununa tavsiyeler getirilmişti.²⁰³

İzmir'de eğitim öğretim, Yunanlıların şehri terk etmesinden sonra huzur ortamının oluşmasıyla ancak başlayabildi. Vilayet Umumi Meclisi, 1922-1923 ders yılı başında iptidai mektepleri (ilkokul) iki, dört ve altı dershaneli olarak ayırdı ve altı dershaneli iptidai mekteplerin kaza merkezinde olanlarına "Numune Mektebi" adı verildi.²⁰⁴

Maarif Müdürü Vasıf Bey'in ciddi gayretleriyle temel eğitime gereken önem verilmişti. Bu dönemde yeni açılan okullara Milli Egemenlik, İstiklal, Hürriyet, Cumhuriyet gibi Milli Mücadele yıllarına ait sembolleşmiş isimler verildi.²⁰⁵ Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra İzmir Maarif Müdürünün alelacele bulduğu okul binalarında eğitim öğretime başlandı. Fakat okul binaları içinde kıymete değer bina yoktu. Bu yüzden mevcut mektepler ihtiyacı giderecek düzeyde değildi. Binaların dar ve köhne olmaları pek çok sıkıntıyı beraberinde getirmişti.²⁰⁶ Okul binalarının eğitim öğretime uygun hâle getirilmesi için harap ve bakımsız olan binaların tadilatına başlandı. 1925 yılına kadar tamire muhtaç 20 okuldan 16'sının tamiri tamamlandı ve dört mektebin de tamiri yapılma aşamasındaydı. 1925 yılı Eylül ayı sonuna kadar vilayet dâhilinde 23 okul binası açıldı.²⁰⁷

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mevcut ilk mektepler İzmir'de ihtiyacı karşılayamadığı için sürekli bu sıkıntı dile getiriliyordu. 1924-1925 ders yılı başında temel eğitime başlayacak çocuk sayısı çok fazlaydı. Çok sayıda çocuk, okullarda yer olmadığı için açıkta kalmıştı. Bu sıkıntının maarif idaresinin planlı ve düzenli çalışmamasından, İzmir vilayetinin gerekli maddi olanakları sağlayamamasından kaynaklandığı gazete sayfalarına yansımıştı.²⁰⁸

1923-1924 yılında vilayet genelinde 15.148 öğrenci, 330 öğretmen tarafından 190 ilkokulda eğitilirken, Cumhuriyetin 10. yıl dönümü olan 1934 yılında sayıları

²⁰³ Hayrünisa Alp, "Tevhid-i Tedrisat'tan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)," Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009, s.93.

²⁰⁴ **Ahenk**, 28 Teşrin Sani 1339, s.1.

²⁰⁵ Şenel, **a.g.e.**, s.137.

²⁰⁶ **Ahenk**, 4 Şubat 1339, s.1, **Ahenk**, 24 Eylül 1339, s.2.

²⁰⁷ **Anadolu**, 29 Eylül 1341, s.2.

²⁰⁸ **Sada-yı Hak**, 12 Teşrin Evvel 1340, s.2.

40.000'e ulaşan ilkokul öğrencisi, 900 öğretmen tarafından 466 ilkokulda eğitilmekteydi. İlkokullara bu kadar önem verilmesinin altında yatan en önemli neden, okuryazar oranının hızla artırılmak istenmesi ve diğer neden de medreselerin kapatılmasıyla birlikte hızla okullaşmaya gidilmiş olmasıydı.²⁰⁹

Bu dönemde İzmir'de yeni yapılan ilkokul binaları bir, iki, üç, dört ve beş dersaneli olmak üzere beş ayrı tipte yapılmaktaydı. Okulların plan ve projeleri Maarif idaresi tarafından onaylanarak modern yapılara göre inşa ediliyordu.²¹⁰

1925-1926 ders yılında İzmir'de 3.082 kız talebe 23 adet kızlara ait ilk mektepte, 13.210 erkek talebe ise 163 adet erkeklere ait ilk mektepte olmak üzere toplam 17.292 ilkokul talebesi 186 mektepte eğitim görmekteydi. Aynı ders yılında 11 kız 11 erkek olmak üzere toplam 22 ecnebi cemaat mektebinde 3779 talebenin bulunduğu İzmir'de yatılı ilkokul ve darüleytamlarda ise 932 talebe eğitim görmekteydi.²¹¹

1929'da İzmir Maarif Eminliğine gelen istatistikî bir bilgiye göre Türkiye'de en çok ilkokulu olan vilayetin İzmir olduğu belirtilmişti. İstanbul'da 600 İzmir'de ise 900'e yakın ilkokulun bulunduğu, bu rakamların nüfusa oranlandığında en çok öğrencinin İzmir'de olduğu, bunun bir sonucu olarak da İzmir'in, Türkiye'nin en aydın şehri olma yolunda olduğu belirtilmişti.²¹²

Eğitimdeki bu hızlı dönüşüm, pek çok sorunu da beraberinde getiriyordu. Bina sorunu çözülsün de özellikle kentin fakir semtlerinde beslenme önemli bir sorundu. Sağlıklı bir kuşak yetiştirmeyi de hedefleyen yeni rejim, düzenli ve yeterli beslenme konusunda aileleri desteklemek amacıyla okullarda yemek dağıtımını da üstlenmişti. İzmir Valisi Kazım Dirik, bu iş için Çocuk Esirgeme Kurumuyla eşgüdümlü bir çalışma başlatmıştı.²¹³

1937 yılında nüfusu 10.000'den fazla olan İzmir merkez, Tire, Bergama, Ödemiş ve Menemen'de, 7-16 yaşları arasındaki zorunlu eğitim çağına gelmiş gençlerin nüfus içindeki oranı % 20,47; 7-12 yaşları arasındaki oran ise % 14,2 olarak tespit edilmişti. 1936-1937 ders yılında 33.062 öğrenciye sınıf mevcutları 50 ve üzerindeki 85 sınıfta beş, 18 sınıfta dört saatlik ders üzerinden çift öğretim

²⁰⁹ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.252.

²¹⁰ Suad Yurdkoru v.d., **İzmir Şehri Rehberi**, İzmir, İzmir Belediyesi, Meşher Matbaası, 1941, s.168.

²¹¹ Alp, **a.g.e.**, s.54.

²¹² **Hizmet**, 3 Teşrini Evvel 1929, s.1.

²¹³ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.260.

uygulanmaktaydı. Ancak Maarif Müdürlüğü binasızlıktan dolayı uygulanan çift öğretimi eğitim açısından faydalı bulmamakta ve bir an önce gerekli tedbirleri alarak tekli eğitime geçmenin planlamasını yapmaktaydı.²¹⁴

1937 yılında Maarif Müdürlüğünce planlanan, “İzmir Köylerini Kültür Bakımından Kalkındırma” projesi kapsamındaki “Beş Yıllık Okul İnşaatı Programı”na göre İzmir’de okulsuz tek bir köyün kalmayacağı ve çocuğu az olan köylerin birkaç köy arasına bir okul yapılmak suretiyle okul ihtiyacının temin edileceği kararlaştırılmıştı.²¹⁵

1937 yılında Maarif Müdürlüğünce planlanan, “İzmir İli Şehir ve Kasabalarını Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkındırma Programı”na göre şu kararlar alınmıştı: 50 öğrenciye bir öğretmen verme, öğrenci sayısı 300’ü geçen okullara başöğretmen atama, çift öğretimi terk etme ve bir öğretmene birden fazla sınıf vermeme, 7’si üç derslikli ve 15’i 5 derslikli olmak üzere 22 yeni okul yaptırma, 6 okulun tadilat ve yenilenmesi ve 370 adet yeni öğretmen atama.²¹⁶

1928’den itibaren her yıl İzmir Maarif Eminliği sınırları içinde İlköğretim Müfettişleri Mesai Birliği Toplantısı yapılıyordu. Bu toplantılara öğretmenler hariç vilayetlerin maarif mensupları, maarif müdürleri ve müfettişler katılıyordu. İzmir mıntıkası sınırlarında ilköğretimler için görevlendirilen on bir müfettiş bulunmaktaydı. Bu toplantılarda geçmiş senenin okul faaliyetlerinin bir muhasebesi yapılıyor ve gelecek sene adına eğitim öğretimde uygulanacak kararlar alınıyordu. Bu toplantılardaki amaç; müfredat programları, okutulacak kitaplar ile öğrenci ve öğretmenleri ilgilendiren diğer konularda birliktelik sağlamaktı. Eminliklerin kalkmasından sonra bu toplantılar İzmir’de dar bir çerçevede de olsa Vali Kazım Paşa başkanlığında devam ettirilmişti. Hatta görüşülen konular ve alınan kararlar yayımlanıyordu. Bu sayede yalnız İzmir için değil başka yerlerdeki istekli, heyecanlı ve girişimci ilkokul öğretmenleri de isterlerse bu kararları sınıflarında uyguluyorlardı.²¹⁷

²¹⁴ İzmir İli Kültür Direktörlüğü, **İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı**, İzmir, İzmir Cumhuriyet Matbaası, 1937, s.5,6.

²¹⁵ **Halkın Sesi**, 26 İkinci Kanun 1937, s.4.

²¹⁶ İzmir İli Kültür Direktörlüğü, **a.g.e.**, s.7,8.

²¹⁷ **Fikirler Dergisi**, 15 Haziran 1934, C:5, S:110, s.16., **Fikirler** 15 Eylül 1934, C:5, S:113, s.20.

Aşağıdaki tablo 2.4'te İzmir merkez ve ilçelerinde bulunan ilkokulların adetleri ile bu okullarda görev yapan öğretmen ve öğrenci sayılarının 1922, 1927 ve 1939 ders yıllarındaki gelişimleri gösterilmiştir. Bu okullara özel ilkokullar dâhil edilmiştir.

Tablo 2.4 Atatürk Döneminde İzmir’de eğitim veren resmi ve özel ilkokulların (Türk ve gayrimüslim) yıllara göre gelişimleri

KAZA İSİMLERİ	OKUL ADETLERİ			ÖĞRETMEN ADETLERİ			ÖĞRENCİ ADETLERİ		
	1922-1923*	1927-1928**	1939-1940***	1922-1923	1927-1928	1939-1940****	1922-1923	1927-1928	1939-1940
İZMİR MERKEZ	60	71	76	385	596	417	9136	12443	20.930
URLA	8	8	16	22	869	36	523	660	1509
ÖDEMiŞ	20	23	50	54	64	151	1993	2441	7140
BAYINDIR	11	15	22	22	21	36	713	982	2257
DİKİLİ			3			15			1011
BERGAMA	19	24	29	39	62	120	1625	2224	4156
TİRE	11	19	34	28	35	62	743	1372	3052
ÇEŞME	13	11	15	19	23	35	451	748	1553
SEFERİHİSAR	8	9	9	14	15	25	366	387	789
FOÇA	10	8	4	14	15	19	255	468	959
KARABURUN	10	13	10	10	22	22	322	602	722
KUŞADASI	10	10	12	18	19	30	667	874	1499
KEMALPAŞA	12	15	16	22	34	44	800	793	2256
TORBALI		10	23		18	31		578	1701
MENEMEN	13	16	26	20	33	56	633	1055	3448
TOPLAM	205	252	345	667	1826	1099	18227	26.034	52.982

* Erkan Serçe, 1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği, s.264.

** 1927-1928 Devlet Salnamesi, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı No: 3, s.590-592.

*** Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1939-1940, Neşriyat No.187, Ulusal Matbaa, Ankara, 1942, s.17.

**** Maarif İlk tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği, Ankara, 1940, s.156, 160, 161.

2.2.7 İzmir Ortaöğretimindeki Gelişmeler

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922’de yaptığı Meclis konuşmasında Türk eğitim sistemi içinde orta öğretimin gayesini şu sözlerle ortaya koymuştu: “... Orta tahsilin gayesi memleketin muhtaç olduğu muhtelif hizmet ve sanat erbabını yetiştirmek ve tahsili âliye namzet hazırlamaktır. Orta tahsilde dahi terbiye ve talim usulünün amelî ve tatbikî olması esasına riayet şarttır. Kadınlarımızın da aynı derece tahsilden geçerek yetişmelerine atfı ehemmiyet olunacaktır.”²¹⁸

²¹⁸ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, s.6.

24 Nisan 1926'da yayımlanan 822 sayılı kanunla gündüzlü eğitim veren lise ve ortaokul öğrencilerinden öğretim ücreti alınmaması kararlaştırıldı. Bu hüküm 1926-1927 ders yılından itibaren uygulamaya konuldu. Bu suretle Türkiye'de yatısız orta öğretim parasız oluyordu. 8 Haziran 1926'da yayımlanan 915 numaralı kanunla da yatılı öğrencilerden para alınmaması hususu kanunlaştırıldı.²¹⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1930'lu yıllara kadar İzmir'de Kız ve Erkek Liselerinin bünyelerinde bulunan orta kısımlardan başka Muhtelit (karma) Karataş Ortaokulu, Tilkilik Ortaokulu, Karşıyaka Ortaokulu, Bornova ortaokulu ve Buca Ortaokulu eğitim vermektedir.

Nüfus yoğunluğuna ve okuma yazma seferberliğindeki gayretine rağmen İzmir, ortaokul yönünden oldukça yetersizdi. 1929'lu yıllara gelindiğinde İzmir'de ilkokullarda istenilen düzeye yakın olumlu gelişmeler olmuştu. Fakat mevcut ortaokul ve liseler, ilkokullardan mezun olanların ancak % 2'sini alabildiği için sıkıntılar yaşanıyordu. Bu nedenle bazı Türkler çocuklarını yabancı okullara vermek zorunda kalıyordu. İzmir Lisesinin aynı dönem için ancak 70 öğrenci alabilmesi bunun kanıtıydı.²²⁰ Özellikle kız ortaokuluna ihtiyaç çok daha fazlaydı. Konak-Güzelyalı hattında yaşayan halk, çocuklarını okutacak mektep bulamamaktan şikâyet etmekteydi.²²¹

1936 yılında, bakanlık başmüfettişlerinden Celal Otman'ın Kültür Bakanlığı (Eğitim Bakanlığı)'na²²² verdiği rapora göre İzmir'deki erkek ortaöğretim kurumları şu şekildeydi: Karataş Ortaokulu ve buna bağlı Tilkilik Şubesi, Karşıyaka Ortaokulu, Erkek Lisesi bünyesindeki Ortaokul, Bornova Ortaokulu, Buca Karma ve Yatılı Orta Okulu.²²³ İzmir'in kazalarında ise 1932'de Ödemiş'te, 1933'te Bergama'da, 1940'ta Tire'de, 1943'te Menemen'de, 1948'de Bayındır'da ortaokullar açılmıştı. Bornova, Buca, Karşıyaka ve Göztepe'de kızlar için yeni ortaokulların açılacağı haberleri basına yansımıştı.²²⁴

²¹⁹ Yücel, **a.g.e.**, s.28.

²²⁰ **Hizmet**, 4 Teşrini Evvel 1929, s.1.

²²¹ **Halkın Sesi**, 27 Mayıs 1936, s.2.

²²² Milli Eğitim Bakanlığı; 1923'ten 27 Aralık 1935 tarihine kadar "**Maarif Vekâleti**", 28 Aralık 1935'ten 21 Eylül 1941 tarihine kadar "**Kültür Bakanlığı**", 22 Eylül 1941'den 9 Ekim 1946 tarihine kadar "**Maarif Vekillliği**", 10 Ekim 1946'dan sonra "**Milli Eğitim Bakanlığı**", 1950'den sonra "**Maarif Vekâleti**", 27 Mayıs 1960'dan sonra "**Milli Eğitim Bakanlığı**" adıyla çalışmalarını sürdürmüştür. Bkz.<http://www.meb.gov.tr/meb/tarihçe.html>

²²³ **Yeni Asır**, 30 Eylül, 1936, s.2.

²²⁴ **Yeni Asır**, 5 Ağustos 1936, s.2.

1936-1937 ders yılında ilk ve orta mekteplerdeki sınıfların yetmiş, seksen kişiyi bulacak şekilde kalabalık olmasının eğitimi olumsuz etkilemesi nedeniyle “çift öğretim” sistemine geçilmişti. Bu uygulamayla öğretmenin öğrenciyle daha yakından ilgilenmesi sağlanacaktı.²²⁵

1926-1927 ders yılında İzmir’deki ortaöğretim kurumlarında 6 okulda 117 öğretmenle 1621 öğrenciye eğitim verilmekteyken 1931-1932 ders yılında 9 okulda 181 öğretmenle 2.650 öğrenciye eğitim veriliyordu.²²⁶

2.2.8 İzmir Liselerindeki Gelişmeler

1926’da III. Heyet-i İlmiye tarafından alınan “yatısız okullarda karma öğretime” geçilmesi kararı uygulamaya konulmuştu. 1928-1929 öğretim yılında, kız liseleri bulunmayan yerlerde kızların lise öğrenimi için erkek liselerine gidebilmelerine olanak sağlandı.²²⁷

Dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, İzmir’i ziyareti sırasında basına verdiği demecinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında İzmir’deki liselerin durumu hakkında şu bilgileri vermektedir: *“Tali tahsilimize ait binaların darlığı, adem-i kifayeti hasebiyle her sene yüzlerce çocuk velisinin ellerinde paraları bulunduğu hâlde oğullarını okutamamak hüsraniyle ağlaştıklarını defeatle gördük. Ve tabii İzmir gibi bir yerde yalnız bir erkek ve bir kız tali mektebi, hem de pek dar olarak bulunursa netice bundan başka bir şey de olamazdı. Düşman işgallerinden evvel İzmir’de resmi iki lise, bundan başka İttihat ve Terakki, Şark Hususi idadileri de vardı. Bu dört mektebe bine yakın leylî (yatılı) talebe devam ediyordu. Şimdi ise İzmir’in nüfusu daha fazladır. Bundan başka millete maarif hususunda da hâsıl olan intibah o zamana kıyas kabul etmez bir dereceye gelmiştir. Bu vaziyete nazaran mekteplerin çoğalması lazım gelirken hâlihazırda ancak yüz elli leylî talebe kabul edilebilen bir liseden başka tali mektebimiz yoktur. Kız Lisesi daha elim bir vaziyettedir. Ancak elli leylî talebe istiap ediyor.”*²²⁸

²²⁵ Yeni Asır, 17 Eylül 1936, s.2

²²⁶ İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, 1931-1932 İstatistik Yıllığı, Sayı.17, İzmir Matbaası, 1933, s.46.

²²⁷ Gedikoğlu, a.g.e., s.60.

²²⁸ Anadolu, 24 Şubat 1342, s.1.

2.2.8.1 İzmir Erkek Lisesi

İzmir’de açılan ilk lise İzmir Erkek Lisesiydi (II. Abdülhamit Devrinde İdadi, II. Meşrutiyet Devrinde Sultani isimleriyle anılmıştı).²²⁹ Lise, Yunan işgalinin ardından 1922’de açılmıştı. İlk açıldığında okulda 126 leyli(yatılı), 221 nehari (gündüzlü) öğrenci bulunmaktaydı. Yatılı öğrencinin 66’sı paralı, 60’ı parasız okuyordu. Gündüzlü kısmında ise 96 paralı 125 parasız öğrenci ders görüyordu. Rakamlardan anlaşıldığına göre, Milli Mücadele yıllarından sonra fakir aile çocuklarına da eğitim fırsatı tanınıyordu.²³⁰

Yunan işgali sırasında okul binasının Yunan Adliye binası olarak kullanılması İzmirli ve okuyanlarını derinden üzmüştü. Lise, gerek İzmir’in gerekse komşu vilayet ve kazaların gençlerini okutan, yetiştiren ve onlara milli ülkünün, hürriyet aşkının, yurt sevgisinin kazandırılmasında önemli rol oynamıştı.²³¹

1928-1929 ders yılında İzmir Erkek Lisesinden 29 öğrenci mezun olmuştu. Basına yansıyan habere göre bu rakam oldukça yüksekti.²³² Toplam 284 öğrenci eğitim görmekteydi ve öğrencilerin ayakkabı, elbise gibi bazı ihtiyaçları ihale yoluyla okul tarafından karşılanmaktaydı.²³³

1936 yılında İzmir Erkek Muallim Mektebinin Balıkesir’e taşınacağı ve binasının gündüzlü Erkek Lisesine devredileceği, mevcut Erkek Lisesi binasının da yatılı eğitime tahsis edilmesi kararlaştırılmıştı.²³⁴ Cumhuriyet’in 15. yılında okul, 82 kişilik öğretici kadrosuyla 2193 öğrenciye hizmet vermekteydi. Okulun ismi 1923’te İzmir Erkek Lisesi, 1942 yılında ise alınan bir kararla İzmir Atatürk Lisesi olarak değiştirilmişti.²³⁵

İzmir Atatürk Lisesi; sanat, siyaset, ekonomi, spor gibi birçok alanda Türkiye’nin gelişimine katkıda bulunan kişilerin öğretmen ya da öğrenci olarak bulunduğu Cumhuriyet Devrinin en önemli okulu olma özelliğine sahipti. Bu kişilerden bazıları şunlardı: Halit Ziya Uşaklıgil, Mustafa Necati (1925-1929 dönemi Maarif Vekili), Vasıf Çınar (1924-1929 dönemi Maarif Vekili), Reşit Galip (1932-1933 dönemi Maarif Vekili), Mahmut Esat Bozkurt (Cumhuriyet Devri İktisat ve

²²⁹ **Yeni Asır**, 9 Teşrin Evvel 1938, s.1.

²³⁰ Serçe, **a.g.e.**, s.176.

²³¹ **Halkın Sesi**, 11-18 Teşrin Evvel 1938, s.1.

²³² **Hizmet**, 3 Temmuz 1929, s.1.

²³³ **Hizmet**, 1 Kanunu Evvel 1929, s.6.

²³⁴ **Yeni Asır**, 19 Ağustos 1936, s.1.

²³⁵ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.269.

Adalet eski Bakanı), Şükrü Saraçoğlu (1942 yılı Başbakanı), Neyzen Tevfik, Şemsettin Günaltay (1949 yılı Başbakanı), Necati Cumalı, Y. Kadri Karaosmanoğlu, H. Muhittin Çarıklı, Selim Sırrı Tercan, Memduh Tağmaç, Baskın Oran.²³⁶

Mustafa Kemal, 1 Şubat 1931’de İzmir Erkek Lisesini ziyaret etmişti. Ziyaretinde sınıflarda öğrencilerle söyleşide bulunmuş ve Müdür Hilmi Bey’e teşekkür ederek okulla ilgili memnuniyetini belirtmişti.²³⁷

Öğrencilerin fiziksel ve bedensel gelişimlerini artırmak için İzmir Futbol Kurulu organizasyonunca halkevlerinin de katılımıyla hafta sonları Profesyonel Okullar Ligi futbol maçları düzenleniyordu. Bu müsabakalara, lise düzeyindeki öğrenciler de katılıyorlardı. İlki 1936 yılında gerçekleştirilen çeşitli spor müsabakalarının da yapıldığı İzmir Lisesi Atletizm Bayramı, yaklaşık 5000 kişinin katılımıyla İzmirliiler tarafından coşkuyla izlenmişti.²³⁸

Erkek Lisesi, İzmir’in ihtiyacını karşılayamamaktaydı. Bunun üzerine 1936 yılında yapılan müracaat üzerine girişimler sonuç vermiş, Bakanlık müsteşarının hazırladığı rapor doğrultusunda ihtiyacın giderilmesi için Güzelyalı, Alsancak ve Buca’da yeni liseler açmak için bina arayışlarına başlanmıştı.²³⁹

2.2.8.2 İzmir Kız Lisesi

Yunan işgalinden sonra İzmir’de “Kız Sultanisi” adıyla açılan mektebin binası Karataş’ta ev olarak yapılmış emval-i metrukeydi. Okulun 1924’te yatılı kısmı açıldı. 1925 yılında okulun adı İzmir Kız Lisesi olarak değiştirildi ve okulun öğretim kadrosu genişletildi.²⁴⁰ Bu okuldan 1928-1929 ders yılında mezun olan 7 kız öğrencinin tamamı edebiyat şubesinden mezundu. Öğrencilerden biri musiki eğitiminde diğerleri de İstanbul Dârülfünunun Edebiyat Fakültesinde eğitimlerine devam etmişlerdi.²⁴¹ 1931-1932 ders yılında okulun öğrenci mevcudu 372’ye ulaşmıştı. Aynı yılın sonunda 100 öğrenci mezun oldu. Son sınıftaki öğretmen adayları İzmir’in çeşitli okullarında uygulamalı eğitim için derslere iştirak ediyorlardı. 1938 yılında ise 51 öğretmen ve 1642 öğrenciyle eğitime devam edildi.

²³⁶ Melih Tınal, “Mekteb-i İdadiden Günümüze İzmir Atatürk Lisesi”, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S.24, 2008, s.133.

²³⁷ **Yeni Asır**, 2 Şubat 1931, s.1.

²³⁸ **Yeni Asır**, 20 Mart 1936, s.7., **Yeni Asır**, 18 Nisan 1936., s.4., **Yeni Asır**, 21 Mart 1936, s.5.

²³⁹ **Yeni Asır**, 21 Temmuz 1936, s.2.

²⁴⁰ Tutsak, **a.g.e.**, s.316,317.

²⁴¹ **Hizmet**, 19 Temmuz 1929, s.1.

Okul binası Rahmi Bey'in valiliği döneminde kaldırılan Yahudi mezarlığından mahkemeye kazanılan arazi üzerine inşa edilmişti.²⁴²

Mustafa Kemal, 1 Şubat 1931'de Erkek Lisesinden sonra İzmir Kız Lisesini de ziyaret etmiş ve öğrencilerin elde ettikleri başarılarından dolayı memnuniyetini belirtmişti. Okulun kütüphanesinde yaklaşık bir saat kaldıktan sonra Atatürk, hatıra defterine şunları yazmıştı: “*İzmir Kız Lisesinde gördüğüm intizamdan, hususiyle bilgi ve milli terbiye vermekte ve almaktaki büyük dikkat ve heyecandan çok memnun oldum. Öğreticilere teşekkür ederim.*”²⁴³

Okuldan mezun olan öğrenciler, “İzmir Kız Lisesinden Yetişenler Cemiyeti” adıyla bir dernek kurdular. Kız Lisesinde okuyan maddi olanakları kısıtlı talebelere maddi ve manevi yardımlarda bulunmak, yüksekokul kazanan öğrencilerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, başarılı öğrencilerin Avrupa’da eğitim görmelerini sağlamak, öğrencileri gelecekteki öğrenim hayatlarında seçecekleri meslekler hakkında aydınlatmak cemiyetin kuruluş amaçları arasındaydı.²⁴⁴

2.2.9 İzmir Darülmuallimin Mektebi

Darülmuallimin Mektebine geçmeden önce Osmanlı'nın son ve Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında okul öncesi eğitim için gerekli olan anaokulu öğretmenliğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. 1914-1915 öğretim yılında İstanbul Darülmuallimat-ı Âliyesine bağlı, anaokulu öğretmeni yetiştirmek amacıyla bir yıl öğretim süreli Ana Muallim Mektebi kurulmuş ise de, bu okul ihtiyaçtan fazla anaokulu öğretmeni yetiştirdiği gerekçesiyle kapatılmıştı. Yine bu dönemde İstanbul ve Eskişehir’de özel anaokulu öğretmeni yetiştiren okullar açılmışsa da bunlar da uzun ömürlü olmamışlardı.²⁴⁵

Cumhuriyet Döneminde ilköğretim çağı öncesi çocukların eğitimini düzenlemek için çalışmalara başlandı. İlk yasal düzenleme “Gebe Kadınların ve

²⁴² Serçe, Yılmaz, Yetkin, a.g.e., s.272., *Hizmet*, 18 Kanuni Sani 1932, s.4.

²⁴³ *Yeni Asır*, 2 Şubat 1931, s.1., *Yeni gün*, 15 Teşrin Evvel 1341, s.1.

²⁴⁴ *İzmir Kız Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Umumî Nizamnamesi*, İzmir, Cumhuriyet Matbaası, s.1-2.

²⁴⁵ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s.61.

Emzikli Annelerin Çalıştırılması Nizamnamesi”dir.²⁴⁶ 1923-1924 ders yılında Türkiye’de 38 ilde toplam 80 adet okul öncesi eğitim kurumu bulunmaktaydı. Bu okullarda 136 öğretmen görev yapmakta ve 5.880 çocuk eğitim görmekteydi.²⁴⁷

Cumhuriyet Döneminde, ilköğretim çağına girmemiş çocuklar için açılan ana mekteplerinden beklenen verimin alınması için öğretmenlerin çağın ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi düşüncesiyle ilk olarak İngiltere’ye öğrenci gönderilmiş ve onların dönüşünden sonra da Ankara’da “Ana Muallim Mektebi” açılmıştı. Adayların bilgi ve tecrübelerini artırmak için kurum bünyesinde bir de uygulamalı anasınıfı açılmıştı. İki yıl sonra tasarruf amacıyla okul İstanbul Kız Muallim Mektebine ilhak edildi.²⁴⁸

Maarif Vekâleti, 1926 yılında İzmir’de bir Ana Muallim Mektebi açmayı kararlaştırdı. Açılacak okulun müdürlüğüne de, Avrupa’da anaokulları ve çocuk eğitimi konularında uzun süre araştırmalarda bulunan Matya Hanımı tayin etmişti. Ancak bu okulun faaliyete geçip geçmediğine dair herhangi bir bilgi yoktur.²⁴⁹

İşgal sırasında kapatılan Erkek Muallim Mektebi, Yunanlıların İzmir’i terk etmesinden sonra 1922 yılında Karşıyaka’da o zamanki belediye binasının bahçesinde inşa edildi.²⁵⁰ Mektep açıldığı ilk ders yılında dört sınıflıydı ve öğrencilere yatılı eğitim vermekteydi. Okulun ilk yılında bir müdür, bir başöğretmen, 20 öğretmen ve 19 müstahdem görev yapmıştı. Birinci yılında 120 öğrencisi olan okulun ilk mezun öğrenci sayısı 29’du.²⁵¹ Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmen okullarında geleneksellikten kurtulup modern metotların uygulanması henüz mümkün olmadığı için olsa gerek okulun eğitimi o yıllarda istenen düzeye gelmemiştir.

Maarif Vekâleti, 1923 yılından itibaren darülmualimin ve darülmualimatları mıntikalara ayırarak livaların öğretmen ihtiyaçlarını bu mıntikalardaki öğretmen okullarından temin etmeyi planlamışsa da bu proje tam olarak uygulanamamıştır.²⁵² Bu durum İzmir için de geçerliydi.

²⁴⁶ Meral Taner Derman, Handan Asude Başel, “Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler” Bursa, Uludağ Üniversitesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Kasım 2010, s.560,561.

²⁴⁷ **1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, İstanbul, 1926, s.160-161.

²⁴⁸ **Fikirler Dergisi**, 29 Teşrin Evvel 1933, C:V, S.100, s.33.

²⁴⁹ Öztürk, **a.g.e.**, s.62.

²⁵⁰ **İzmir Erkek Muallim Mektebi Mezunları Mecmuası**, İzmir, 1932, s.8.

²⁵¹ Serçe, **a.g.e.**, s.176,206.

²⁵² **Muallimler Mecmuası**, 4 Şubat 1930, C:VII, S.15, s.133.

Bu arada Maarif Vekâleti, üç dört vilayetin öğretmen ihtiyacını temin ettiği hâlde İzmir Muallim Mektebi binasının ihtiyacı karşılamadığını gerekçe göstererek yeni bina temin edilinceye kadar okulun açılışına izin verilmeyeceğini Maarif Müdürlüğüne bildirdi. Öyle ki mektebin Balıkesir'e taşınacağı dahi konuşulmuştu. Vekâletin bu kararı karşısında İzmir kamuoyunda büyük tepkiler oluştu. Bu tepkilerden biri Türk Sesi gazetesinde şöyle dile getirilmişti: “İzmir yeni Türkiye'nin en mühim bir merkez-i hars ve irfan olmak hakkını çoktan kazanmıştır. Biz Maarif Vekâletinin İzmir'de ikinci bir sultani açmasını intizar ediyorduk. Darülmuallimin ve darülmuallimat kadrolarını tevsi etmesini istiyorduk. Maarif Vekâleti ise bütün intizarlarımızın hilafına olarak cezri bir hareketle darülmuallimini nakle veya bina bulunmadıkça açmamağa karar vermiş görünüyor. Vekâletin şahsiyet-i maneviyesi hesabına bir zarar olarak kaydettiğimiz bu tarz-ı hareketin son noktada olsun tamir edildiğini görmek istiyoruz. Aksi takdirde Maarif Vekâleti, darülmuallimini nakletmekten sarfi nazarla mektebin idaresini memlekete terk etmelidir. İzmir kendi darülmuallimini kendisi idare edebilir.”²⁵³

Mustafa Kemal, 14 Ekim 1925'te Türkiye Muallimler Birliği İzmir Şubesi'nin daveti dolayısıyla geldiği Muallim Mektebinde öğretmen adaylarıyla bir söyleşide bulundu. Gazi buradaki konuşmasında “... Bir kitle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere ve muallimlere muhtaçtır. Onlardır ki bir heyet-i içtimaiyeyi hakiki bir millet hâline koyarlar. Bizim milletimiz ise dünyanın takdiratına liyakat kesbetmiş bir heyet-i içtimaiyeyi, onu layık olduğu mertebe-i şerefe isal edecek sizsiniz. Millet, memleket, Cumhuriyet sizden yüksek hizmet intizarındadır. Faaliyete geçtikten sonradır ki milletin âzâmı istidadı fîliyata kalbedilmiş olacaktır”²⁵⁴ sözleriyle öğretmenliğin, Cumhuriyet'le beraber Türk milletini ilerletme ve yükseltmesi açısından çok önemli olduğunu belirtmişti.

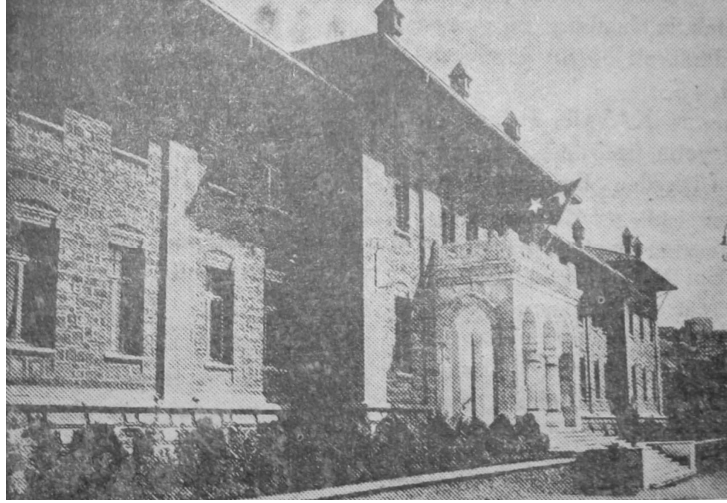
Mustafa Kemal, okuldan ayrılırken hatıra defterine şunları yazmıştı: “İzmir Erkek Muallim Mektebinde şayan-ı memnuniyet feyiz eseri gördüm. Bu müessesenin memleket için çok muhtaç olduğumuz kıymetli muallim yetiştirmekte muvaffak olacağına müdürünün ve bütün heyet-i talimiyenin liyakat ve himmetleri kuvvetli vaat vermektedir.”²⁵⁵

²⁵³ **Türk Sesi**, 27 Ağustos 1339, s.1.

²⁵⁴ **Yeni Gün**, 15 Teşrin Evvel 1341, s.1.

²⁵⁵ **Yeni Gün**, 15 Teşrin Evvel 1341, s.1.

Resim 2.3 İzmir Dârümuallimin Mektebi binası (1936)*

* **Yeni Asır**, 3 Mart 1936, s.1.

Darümuallimin'in adı, 1924-1925 öğretim yılından itibaren "Muallim Mektebi", 1935'ten sonra da "Öğretmen Okulu" olarak değiştirildi.²⁵⁶

İzmir Erkek Muallim Mektebi, 1936 yılında Balıkesir'e nakledildi. Mektep nakledildiğinde 150 öğrencisi ve 25 öğretmeni bulunmaktaydı.²⁵⁷

2.2.10 İzmir Darümuallimat Mektebi

Osmanlı Devleti'nin son döneminde kurulan Kız Öğretmen Okulu, İzmir'in Yunan işgalinden arındırılmasından sonra 1922'de Karşıyaka'da tekrar eğitime başladı. İlk açıldığında 1 erkek, 1 bayan müdürle beraber 9 bayan, 6 erkek öğretmen görev yapmaktaydı. Açıldığında 77 yatılı, 15 gündüzlü öğrencisi olan okulun ilk mezunu 17 öğrenciydi.²⁵⁸ 1932 yılına gelindiğinde toplam 780 mevcudu olan okulun 180'i yatılı, 600'ü gündüzlüydü. 1938 yılında ise 757 kız öğrenci ve 21 öğretmen görev yapmaktaydı.²⁵⁹

Mustafa Kemal, 1 Şubat 1931'de İzmir Kız Muallim Mektebine yaptığı ziyareti sırasında okulun kütüphanesini, yatakhanelerini, sınıflarını gezmişti. Dördüncü sınıfı ziyaretinde öğretmen Nezahet Hanım'ın anlattığı "Malumatı Vataniye" dersini dinledi. Sınıfta kendisine yöneltilen: "Kadınlar asker olabilir mi?" sorusunu cevapladı. Okul idaresinden okulun ihtiyaçları hakkında bilgi aldıktan sonra

²⁵⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s.242.

²⁵⁷ **Anadolu**, 19 Ağustos 1936, s.1.

²⁵⁸ Serçe, **a.g.e.**, s.176,206.

²⁵⁹ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.273.

ayrılırken hatıra defterine şunları yazdı: “*Karşıyaka Muallim Mektebini ikinci defa ziyaret ediyorum. Çok memnun oldum. Bundan sonraki ziyaretlerimde daha çok memnun olacağıma inşirah veren yüksek tekâmül eserleri gördüm.*”²⁶⁰

2.2.11 Yüksek Öğretim

Cumhuriyet’e geçişle beraber Türkiye’de birçok eksiklikleri bulunan İstanbul’daki Darülfünun bulunmaktaydı. Üniversite reformu kapsamında harekete geçen yeni rejim Alman, Fransız ve İsviçreli profesörlerden yararlanma yoluna gitmişti. Hükümet, Avrupa üniversiteleriyle rekabet edebilecek bir bilim merkezi kurabilmek için klinikler, laboratuvarlar ve enstitüler açmak suretiyle gereken fedakârlığı yapmaya çalışmıştı. Ayrıca kültür seviyemizi artırmak için kütüphanelerden faydalanma, bilimsel araştırmalara gereken önemi verme ve en az bir yabancı dil bilme konusu başta olmak üzere birçok yeniliklere ihtiyaç vardı. Yapılan düzenlemeyle 1939’dan itibaren yabancı dil bilmeyenlerin üniversiteye kabul edilemeyeceği bildirilmişti. Yükseköğretim adına gerçekleşen önemli atılımlardan biri de Avrupa ile üniversitelerarası öğrenci mübadelesiydi.²⁶¹

1923-1924

Kız: 184

Erkek: 1764

Toplam: 2088

1932-1933

Kız: 599

Erkek: 2962

Toplam: 3561

Yukarıdaki tabloya bakarak Cumhuriyet’in ilanından onuncu yılına kadar geçen sürede İstanbul Darülfünununun öğrenci sayıları incelendiğinde artışın özellikle kızlarda üç kat, erkeklerde ve genel toplamda ise bir buçuk olduğu görülmektedir.²⁶²

Batı Anadolu’nun önemli bir ticaret, sanayi ve tarım şehri olan İzmir’de bir üniversite kurma düşüncesi çeşitli zamanlarda gündeme gelmişti. Ne yazık ki Atatürk Döneminde İzmir’de bir yükseköğretim kurumu kurulamamıştı. Özellikle İzmir ve çevresinden mezun olan gençler İstanbul ya da Ankara’daki üniversitelere gitmek zorunda kalıyorlardı. 9 Eylül 1944 yılında Ticaret Lisesi binasında bir dershaneli

²⁶⁰ **Yeni Asır**, 2 Şubat 1931, s.1.

²⁶¹ **Yeni Asır**, 22 Nisan 1936, s.1.

²⁶² **Fikirler**, 29 Teşrin Evvel 1933, C:V, S.100, s.14.

olarak açılan Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi İzmir’de üniversite için atılan ilk adımdı. Okul kendi müstakil binasına ancak 1947 yılında geçebilmişti.²⁶³

İlk mezun sayısı 41 kız, 152 erkek olan okul, 1954 yılında onuncu yılına girerken 2725 mezun vermişti. Bunlardan % 66’sı serbest ticaret işlerinde; % 20’si banka, sigorta, borsa ve şirketlerde; % 14’ü iktisadi teşekküller ve devlet teşekkülleri ile sair devlet daire ve işletmelerinde görev alarak akademik düzeyde çalışanlar olarak Türkiye’nin kalkınmasına destek oldular. Çeşitli bankalar, özel teşebbüsler, yabancı ve özel şirketler okul mezunlarını istihdam etmek için talepte bulunuyorlardı. Ayrıca okulu iyi derecede bitirmiş olan birkaç öğrenci öğrenimlerini tamamlamak için Ticaret Odasının desteğinde Avrupa’ya gönderilmişlerdi.²⁶⁴

Okul, İzmir’de açılması düşünülen üniversitenin ilk çekirdeğini oluşturmuştu. Öğrenciler, İstanbul’daki İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu ders programına göre yetiştiriliyorlardı. İstanbul’dan sonra aynı türden Türkiye’de ikinci olarak açılan okulun öğrencileri üç yıl okuduktan sonra Ticaret Lisesi diploması alıyorlardı.²⁶⁵ Okulun ilk kurulduğu yıllarda bankacılık, maliye ve dış ticaret bölümleri vardı. Ders veren akademisyenlerin çoğu Amerika ve Avrupa’da eğitim görmüş kişilerden seçilmişti. Yabancı dil olarak İngilizce, Almanca ve Fransızca okutuluyordu.

2.2.12 İzmir’de Mesleki ve Teknik Eğitim

Cumhuriyetin gelişmiş bir sanayi kurma isteği ve ordunun teknik personel ihtiyacı, mevcut sanat okullarında yapısal değişikliği zorunlu kılmıştı. Bu değişikliğin gerçekleştirilmesi sanat okullarındaki basit tezgâhların, modern tekniği besleyen makine ve avadanlıklarla değiştirilmesine, öğretim kadrosunun buna göre yetiştirilmesine, eğitim öğretim yöntemlerinin modern tekniğe uydurulmasına bağlı görünüyordu.²⁶⁶

Bu arada teknik öğretim için öğretmen yetiştirmek amacıyla yabancı ülkelere öğrenciler gönderildi. 1927-1938 yılları arasında teknik öğretim alanında deneyimlerinden yararlanmak için Avrupa’dan ülkemize 65 uzman ve öğretmen

²⁶³ İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu 1944-1954 Onuncu Yıl Etkinliği, İzmir, 1954, s.4.

²⁶⁴ A.e., s.5.

²⁶⁵ Anadolu, 10 Eylül 1944, s.2.

²⁶⁶ Wilson, Başgöz, a.g.e., s.207.

getirildi. Bu kişilerin Türkiye’de teknik öğretimin gelişmesinde önemli etkileri oldu.²⁶⁷

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ülkeyi devraldığıında teknik ve mesleki eğitim yetersizdi. Cumhuriyet’in ilk yıllarında teknik eğitimin geliştirilmesi yolunda çaba gösterildiyse de istenilen sonuç tam olarak elde edilemedi. 1927’ye kadar meslek ve sanat okulları açma, yürütme işi il ve belediye idarelerinin sorumluluğundaydı. Aynı yıl çıkan 1052 sayılı kanunla okulların masrafları yine bu idarelere verilirken program, araç-gereç, öğretmen yetiştirme ve istihdamı görevi Maarif Vekâletine verildi. 1933’te Vekâlet bünyesinde Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kuruldu. 1935’te yeniden bir düzenleme yapılarak mesleki ve teknik okulların masrafları Maarif Vekâleti bütçesine alındı.²⁶⁸

2.2.12.1 İzmir Sanatlar Mektebi

1881 yılında kurulan İzmir Sanatlar Mektebi, Osmanlı Devleti’nin son döneminde kimsesiz ve yetim çocukların barınması için yapılan Islahhane binasında eğitime devam ediyordu. İşgal döneminde, okulun sadece ilköğretim kısmı kapatıldı. 1922-1923 ders yılında okulda; tesviye atölyesinde 45, marangoz atölyesinde 44, demirci atölyesinde 25, tornacı atölyesinde 20, dökmece atölyesinde 20, model atölyesinde 12, oymacı atölyesinde 12, ahşap atölyesinde 8, tenekece atölyesinde 7, elektrikçi atölyesinde 6 olmak üzere toplam 199 öğrenci on ayrı şubede eğitim görüyordu. Aynı yıl okulda 9 teorik, 10 uygulamalı olmak üzere toplam 25 öğretmen görev yapmaktaydı. Okulun gelişmiş ve donanımlı bir laboratuvarı vardı.²⁶⁹ Sanatlar Mektebinin atölyeleri dönemin modern tezgâhlarıyla donatılmıştı. Okul, Cumhuriyet’in ilk yıllarında büyük ihtiyaç duyulan teknik eleman yetiştirme konusunda önemli bir işleve sahipti.

Sanatlar Mektebi ilk tahsil üzerine beş sınıflı meslek okuluydu. Okulun yatılı ve gündüzlü bölümleri vardı. Mezunları ikinci derecede orta ihtisas okulu derecesinde eğitim görmüş sayılıyorlardı.²⁷⁰

²⁶⁷ Gedikoğlu, a.g.e., s.66.

²⁶⁸ Akyüz, a.g.e., s.237.

²⁶⁹ Serçe, a.g.e., s.190-192.

²⁷⁰ Yurdkoru v.d., a.g.e., s.146.

Resim 2.4 İzmir Sanatlar Mektebi talebeleri İstanbul'a inceleme ve araştırma yapmak için gittikleri gezi sırasında.*

* **Yeni Asır**, 3 Mart 1937, s.2.

Mustafa Kemal, 13 Şubat 1923'teki ziyaretinde okulla ilgili olarak: *"İzmir Sanatlar Mektebi tarihî ihyasından henüz iki ay geçmiş olmakla beraber çok ümit ve itminan bir mahiyet gösteriyor. Müdür ve muallimleri yeni Türkiye Devleti'ni ve Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Hükümetini bütün manasıyla bütün yeni emelleriyle tanımıştır. Bu çok memnuniyeti muciptir. Ancak böyle zihniyetlerin terbiye ve talimi müsmir olur"*²⁷¹ sözleriyle düşüncelerini aktarmıştı

İstiklal Savaşı'nın ve Cumhuriyet'in önde gelen devlet adamlarından olan Kazım Karabekir Paşa da İzmir Sanatlar Mektebini ikinci ziyaretinde hatıra defterine şunları yazmıştı: *"...Yeni varlıklarla iftihar etmeğe mektep büyük hak kazanmıştır. Fakat yalnız mektebin bu sa'y ve fedakârlığı kâfi değildir. Bu kadar büyük sa'yın himayesi her alakadara borçtur. Çalışan takdir olunmalı, himaye olunmalıdır. Mektebin yetiştirdiği son senenin efendileri 36 iken 17 efendi henüz iş bulamamıştır. Temenni edelim ki çıkan adet daima fazla kalmayın, sınaî işlerimizin çoğalmasıyla daima ihtiyaç çok olsun."*²⁷²

Cumhuriyet eğitiminin gelişmesi ve ilerlemesi için Avrupalı uzmanlardan yararlanma politikası doğrultusunda okulda, Batı tarzında yeni sınıflar açılacak ve

²⁷¹ **Yeni gün**, 15 Teşrin Evvel 1341, s.1.

²⁷² **Anadolu**, 10 Temmuz 1340, s.2.

önerilere göre tadilat yapılacaktı. Uzmanların okula yönelik hazırladıkları raporlar Maarif Eminliği vasıtasıyla Maarif Vekâletine gönderilmişti.²⁷³ 1927-1928 ders yılında okulda sadece erkek öğrenci vardı ve sayısı 220 idi.²⁷⁴

1 Mayıs 1929'da İzmir Sanatlar Mektebi bünyesinde Karantina'da İzmir Akşam Sanatlar Mektebi açıldı. Okulda; tesviye, motor elektrik, sıhhi tesisat ve marangoz atölyeleri bulunmaktaydı. Tamamen ücretsiz tedrisat yapan okul, akşamları 19.00- 21.00 saatleri arasında eğitim vermekteydi. Buradaki öğrenciler, Sanatlar Mektebinin atölyelerinden faydalanabilmekteydiler.²⁷⁵ Çeşitli sanat kollarına mensup usta ve işçilere serbest olan okulda, yaş ve öğrenim farkı gözetmeksizin her kesime yönelik eğitim verilmekteydi.²⁷⁶

Resim 2.5 İzmir Sanatlar Mektebi talebeleri uygulamalı ders sırasında*

* Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.265

İzmir Akşam Sanatlar Mektebinde çeşitli sanat dallarında eğitim gören öğrencilere teorik ve uygulamalı dersler verilmekteydi. Bu derslerin yanı sıra Türkçe, hesap, hendese, teknoloji, resmi sanayi gibi dersler de okutuluyordu. Uygulamalı elektrik dersleri, okul müdürü Ferit Bey tarafından veriliyordu.²⁷⁷

²⁷³ **Hizmet**, 26 Temmuz 1929, s.2.

²⁷⁴ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, [y.y.], s.591.

²⁷⁵ **Anadolu**, 10 Mayıs 1929, s.2 .

²⁷⁶ **Hizmet**, 29 Teşrin Evvel, 1929, s.4.

²⁷⁷ **Hizmet**, 3 Temmuz 1929, s.1.

İzmir Sanatlar Mektebi, 19 Ekim 1923'te İzmir Vilayetine²⁷⁸, 1927 yılında ise tüm sanat mektepleri gibi Maarif Vekilliğine devredildi.

2.2.12.2 İzmir Mıntıkası Ziraat Mektebi

Cumhuriyet'e geçişle beraber ziraat öğretimine yönelik ilk ciddi adım 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresinde ele alınmış ve yenilikler içeren bazı kararlar alınmıştı. Aynı yıl mevcut orta ziraat okullarının sayıları hızlı bir şekilde artırılmış ve toplam 12 okul öğretime başlamıştı. Hükümet, 1927 yılında Almanya'dan uzman bir heyeti Türkiye'ye davet ederek ziraat eğitimi konusunda inceleme yapmasını istemişti. İncelemeleri sonucunda heyetin yaptığı önerilerden biri, orta öğretim yerine yükseköğretim yapan ziraat okullarının açılmasıydı. Bu öneri doğrultusunda Türkiye'de Yüksek Ziraat Enstitüleri açıldı.²⁷⁹

İzmir Ziraat Mektebi, 1922 yılında 420 dönümlük bir arazi üzerinde Harvey adında bir İngiliz'den istimplâk edilen Bornova Tren İstasyonu karşısındaki bir binada kuruldu.²⁸⁰ Okulun kuruluş amaçları arasında şunlar yer almaktaydı: *“Türk çocuğunu, hayatını bizzat emeğiyle kazanacak maddi ve manevi malumatla teşhiz etmek ve yetiştirmek, öğrencileri zirai bilgilerle donatarak milliyetçi, Cumhuriyet'e sahip çıkacak gençler yetiştirmek ve halka dost, köylüye yar, hükümete destek, cemiyete rehber olacak gençler mezun etmektir.”*²⁸¹

Ziraat Mektebinde verilecek eğitim öğretim, bölümlere ayrılmıştı. Mektepte birer öğretmenin idaresi altında bahçivanlık, sanayi-i ziraiye, ziraat ve aleti ziraiye, nevasi (iyi cins beyaz üzüm), hayvanat-ı ziraiye ve nebatat, kimya, fizik, riyaziyat, iktisat ve muhasebe-i ziraiye ve lisan gibi çeşitli bölümler vardı. Öğretmen önce derslerde öğrencilere teorik bilgiler verir ardından da bu bilgiler doğrultusunda uygulama yapılırdı.²⁸²

Mustafa Kemal, 1926 yılında İzmir Ziraat Mektebini ziyaret etti. Bu ziyaretin anısına mektebin bahçesine yaptırılan Mustafa Kemal'in büstü törenle açıldı.²⁸³ Bu büst İzmir'de açılan ilk Atatürk anıtıydı.²⁸⁴

²⁷⁸ Serçe, a.g.e., s.290.

²⁷⁹ Wilson, Başgöz, a.g.e., s.200

²⁸⁰ Tutsak, a.g.e., s.338.

²⁸¹ **İzmir Mıntıkası Ziraat Mektebi**, İzmir, 1926, s.11-13.

²⁸² A.e., s.14-44.

²⁸³ **Ahenk**, 17 Haziran 1926, s.1

1927-1928 ders yılında Ziraat Mektebinde sadece erkek öğrenci vardı ve sayısı 80 idi.²⁸⁵, 1927-1928 ders yılında İktisat Vekâletinden alınmış, ikinci bir emre kadar arazisinin çiftlik olarak kullanılması kararlaştırılmıştı. Öğretmenlerinin çoğu Türk Ziraat Yüksek Mektebinden mezun olmuş ve tahsil için Avrupa'ya gönderilmişti. Okul 1930 yılına kadar kapalı kaldı. Okuldan toplam 165 talebe mezun olmuştu. Ziraat Mektebi, 1930-31 ders yılında tekrar eğitim öğretime başladı ve üç yıl sonra büyük bir binaya kavuştu. Ziraat Mektebinde bahçe kültürü, ziraat sanatları, işletmecilik, tarla ziraatı ve ziraat aletleri, zootekni ve küçük evcil hayvan şubeleri vardı.²⁸⁶

İzmir üzümlerinin piyasa kalitesini düşürmemek amacıyla 1931 yılında Ziraat Mektebi bünyesinde “Garbi Anadolu Bağcılık Enstitüsü” ve “Garbi Anadolu Haşerat ve Emraz Enstitüsü” kuruldu. Bağcılık Enstitüsünde bir tecrübe bağı tesis edilmiş ve yirmi altı farklı çeşit Amerikan üzüm asmaları dikilerek Avrupalı tarzda tımar tecrübeleri yapılmıştı. Bu kurumlar vasıtasıyla Batı Anadolu'daki 11 ilin ziraat ve fen işleri yürütülüyordu. Haşerat Enstitüsü; Filâdelfiya, Kaliforniya, Berlin Londra, Filistin gibi zirai mücadelede modern metotları kullanan yerlerle işbirliği yaparak tarımda ilerlemeyi amaçlıyordu.²⁸⁷

Ziraat Mektebi, belirli dönemlerde özellikle köy öğretmenlerine bir takım kurslar düzenliyordu. Bu kurslarda ziraat ve zararlı haşeratla ilgili yeni teknik yöntemler anlatılıyordu. Öğretmenler de bunları öğrencilere öğretiyorlardı.²⁸⁸

Tarımsal gelişmenin sağlanmasında ve modern yöntemlerle ziraat yapılmasında Ziraat Mektebinin, önemi anlaşılınca 1938'den itibaren okulun öğrenci kapasitesinin artırılması hedeflendi. Bu nedenle 600 dönüm daha arazi alınarak okulun deneme bahçeleri genişletildi. Okul tarafından 1933-1938 yılları arasında 70.000 meyve fidanı ve 100.000'i aşkın ağaç fidanı yetiştirilerek köylere dağıtıldı. Okul ayrıca Ege Bölgesi'nin bazı illerinde ziraatla uğraşan kişileri belirli dönemlerde kurslara alarak zirai mücadele konularında bilgilendirme yapıyordu.²⁸⁹

²⁸⁴ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.268.

²⁸⁵ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, [y.y.], s.591.

²⁸⁶ Tutsak, **a.g.e.**, s.341.

²⁸⁷ Yurdkoru v.d., **a.g.e.**, s.173-174.

²⁸⁸ **Hizmet**, 22 Haziran 1932, s.2.

²⁸⁹ Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.267.

2.2.12.3 Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü

İzmir Vilayet Meclisinin kararıyla 1923 yılında Göztepe’de, mütevazı bir binada Sepetçilik Çiçekçilik ve Şapkacılık Mektebi açıldı. 1931 yılında Maarif Vekâletinin emriyle Sepetçilik Çiçekçilik ve Şapkacılık Mektebi, Cumhuriyet Kız Enstitüsü adını aldı. Okulun kurulması için Maarif Vekâleti 6000 lira havale ile 16 kişilik öğretmen kadrosu tahsis etti. Eğitim süresi 5 yıl olan okul 1936 yılında 20 kişiyle ilk mezunlarını verdi. Türk olmak, ilkokulu bitirmiş olmak, 16 yaşını geçirmemiş olmak okula kabul şartlarındandı.²⁹⁰ Okulda; tarih, coğrafya, fizik, kimya, fizyoloji, yurt bilgisi, tabii ilimler, hıfzıssıhha, teknoloji, ecnebi lisan, resim, jimnastik, Türkçe, riyaziye ve musiki derslerinin yanı sıra sanat dersleri okutuluyor ve ev kadınına lazım olan genel bilgiler veriliyordu. Okuldaki eğitim ortaokul derecesindeydi. Dikiş ve biçki, moda, kadın ve çocuk şapkaları okulun ihtisas şubeleriydi.²⁹¹

Okulun enstitüye dönüştürülmesiyle öğrenci sayısı kısa sürede 300’e kadar çıktı. Çoğunluğunu evli bayanların oluşturduğu gece kurslarına katılanların sayısı ise 600’ü geçmekteydi. Enstitüdeki eğitimle bir taraftan kızların ilköğretimden sonra dört beş yıllık bir programla bilgili ve modern hayatı kavrayabilen fertler olarak topluma kazandırılmaları, diğer taraftan da öğrenci sayılarının artırılmasıyla liselerin yükü hafifletilmek hedeflenmişti. Enstitü, kadınlar için bir çeşit uygulamalı hayat okuluydu.²⁹² Özellikle çocuk yetiştirme, yemek pişirme, nakış ve ev ekonomisi idaresindeki rolleri nedeniyle kadınların bu alandaki eksiklikleri giderilmeye çalışılıyor ve çağın gerektirdiği donanıma sahip olmaları amaçlanıyordu.

Kültür Bakanlığı’nın kararıyla, Avrupa’nın moda zevkini Türkiye’de yaymak için başlattığı enstitülerdeki atölyelerin halka açılması uygulaması kısa zamanda ilgi uyandırdı. Bunda amaç; şapka, elbise, kadın ropları gibi günlük hayatta ihtiyaç duyulan ürünleri atölyelerde siparişle satmaktı. Önceleri Almanya, Fransa gibi ülkelerden gelen yetişmiş uzmanlar bu kurumlarda idareci iken artık buralardaki Türk kızlarının varlığı ve kumaşların Türk fabrikalarında işleniyor olması bu alandaki millileşmenin bir göstergesiydi.²⁹³

²⁹⁰ **Yeni Asır**, 27 Ağustos 1936, s.8., **Yeni Asır**, 18 Nisan 1936., s.5, **Hizmet**, 23 Eylül 1932, s.2.

²⁹¹ Yurdkoru v.d., **a.g.e.**, s.173,174.

²⁹² **Yeni Asır**, 7 Mayıs 1936, s.1.

²⁹³ **Yeni Asır**, 18 Nisan 1936, s.5

Resim 2.6 Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü öğrencileri 1938 yılında çiçekçilik dersindeler.*

* Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.266.

Şapkacılık ve Sepetçilik Erkekler Bölümü İzmir Kız Sanat Enstitüsünün bir şubesi olarak eğitim vermekteydi. Burada 16-17 yaşları arasındaki erkek çocukları sanat eğitimi görmekteydi. Bu şubede ortaokul derslerine denk genel bilgilerin yanı sıra erkek şapkacılığı, fantezi sepetçilik, örme, mobilyacılık sanatları öğretilirdi. Bu okulda fötr ve hasır şapkaları; her türlü fantezi el, dikiş ve kâğıt sepetler; sehpalara ve oda takımları modern tarzda imal edilirdi.²⁹⁴

Ayrıca Cumhuriyet Döneminde İzmir’de bilgili ve maharetli ev kadını yetiştirmek için açılmış çeşitli kursları ihtiva eden Akşam Kız Sanat Okulu da bulunuyordu. Okulun A şubesi, herhangi bir sebeple eğitimlerine devam edememiş olup da sonradan bir sanat sahibi olmak isteyen kadınlara mahsustu. Bu şubenin biçki dikiş ve moda olmak üzere iki bölümü vardı. Okulun B şubesi ise zaman sıkıntısından dolayı A şubesinin bütün derslerini takip edemeyecek durumda olup da sanat sahibi olmak isteyen kadınlara mahsustu. Bu şube de biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki kısımdı. C şubesi ise A ve B şubelerinin eğitimini tamamıyla takip edemeyecek durumda olan ancak belli bir iş üzerinde bilgi ve maharet sahibi olmak isteyen kadınlara mahsustu. Her şube ve kursların eğitim süreleri iki yıldır.²⁹⁵

²⁹⁴ Yurdkoru v.d., **a.g.e.**, 1941, s.175.

²⁹⁵ **A.e.**, s.147.

2.2.12.4 İzmir Ticaret Lisan Mektebi

Cumhuriyet, bir meslek olarak ticaret alanında düzenli ve yeterli eğitim kurumları devralmamıştı. Bu alanda akla ilk gelen eğitim kurumları, İktisat Vekâletine bağlı olarak açılan ticaret okullarıydı. Bu okullarda eğitim süresi üç yıldır. Okulda öğleden önce teorik dersler veriliyor öğleden sonra da öğrenciler banka ve ticaret işletmelerinde pratik olarak çalışıyorlardı. Bu okullarda yapılan ilk düzenleme, öğrenim sürelerini dört yıla çıkarmak ve bu okulları yeni bir programa kavuşturmak oldu.²⁹⁶

Cumhuriyet öncesinde İzmir’de eğitim veren gayrimüslim mekteplerinde, Türk mekteplerinden farklı olarak ticaret ve sanata ait dersler veriliyordu. Bundan anlaşılacağı gibi İzmir’in ticaret ve sanayisi gayrimüslimlerin elinde bulunuyordu. İthalat ve ihracat onların tekelindeydi. Hatta fırıncılık, kasapçılık, manifaturacılık, kunduracılık gibi küçük sanatlar ve zanaatlar dahi gayrimüslimlerin hâkimiyetinde idi ve bu sayede refah içinde bir yaşam sürüyorlardı.²⁹⁷

İzmir, Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi Cumhuriyet Döneminde de Batı Anadolu’nun ithalat ve ihracat merkezi olma özelliğini korumaktaydı. Cumhuriyet’in ilanı, milli devlet anlayışını pekiştirmişti. Her alanda olduğu gibi ticarete de millileşmek gerekiyordu. Fakat bu iş için yetişmiş eğitilmiş insan gücüne ihtiyaç vardı. İktisat ve ticaret denilince akla ilk gelen eğitim kurumu Lisan ve Ticaret Mektebiydi. Ancak İzmir’de böyle bir kurumun olmayışının eksikliği hissediliyordu. Bunun üzerine şehirdeki ilgili meslek kuruluşlarının isteği üzerine çağın gereklerine uygun olarak ticaret okulu açma girişimlerine başlandı.²⁹⁸ Bunun üzerine İzmir Lisan ve Ticaret Mektebi, 24 Şubat 1924’te Yalı’da Köprü Mahallesi’ndeki Sait Paşa Konağı’nda açıldı. Başlangıçta 34 olan öğrenci sayısı sonraki yıllarda 184’e çıktı. Okulun masrafları vilayet idaresinden karşılanıyordu. Avrupalı eğitimcilerden yararlanmak düşüncesiyle Alman uzman M. Sulte 300 lira maaşla mektebin müdürlüğüne getirildi. Lisan muallimi Hakkı Nezih Bey de müdür muavinliğine getirildi.²⁹⁹ Ancak M. Sulte’den okul için beklenen yarar sağlanamadı ve okulda idari boşluklar baş gösterdi. Öyle ki bu problem Türk vatandaşların yabancı okulları tercih etmelerine dahi neden oluyordu. Bunun üzerine Viyana’da çeşitli bankalarda ve

²⁹⁶ Gedikoğlu, a.g.e., s.64,65.

²⁹⁷ Şenel, a.g.e., s.3.

²⁹⁸ **İzmir Liselerarası Tarih Yarışması**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003, s.173.

²⁹⁹ M. Ziya Lütfi, **İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı**, İzmir, [y.y.], 1929, s.197.

ticarethanelerde çalışmış olan Mahir Bey'in müdürlüğe getirilmesiyle idari işler ve eğitim öğretim düzene girdi. Mektepte İngilizce, Fransızca ve Almanca okutulan yabancı dillerdendi.³⁰⁰

Mektebin eğitim süresi dört yıldır. Hazırlanan öğretim programına göre İzmir Ticaret ve Lisan Mektebinden mezun olanlar doğrudan İstanbul Ticaret Mektebine kabul ediliyordu.³⁰¹ Mektep, 1926 yılında hususi muhasebe idaresinden Ticaret Vekâletine devredildi. Vekâlet, mektepte uygulanan programla birlikte öğretim kadrosunu aynen kabul etti. 1927'de mektep, Maarif Vekâletine devredildi. Aynı yıl mektebin programı değiştirildi ve adı "Orta Ticaret Mektebi" oldu.³⁰² 1927-1928 ders yılında okulda sadece erkek öğrenci vardı ve sayısı 185 idi.³⁰³

Mektebe, devlet ilkokullarından müracaat edenler sınavsız, özel ilkokuldan gelenler sınava tabi tutularak kayıt yaptırabiliyorlardı. Okulun mezuniyet belgesi ortaokul düzeyindeydi. Okulun, kontenjanı sınırlıydı ve paralı olan yatılı bölümü de vardı. 1929-1930 ders yılı için bir haftada 200 kadar müracaat olması okula olan rağbeti göstermekteydi.³⁰⁴

Ortaokul ve lise kısımlarından oluşan Ticaret ve Lisan Mektebi 1935-1936 ders yılı başında Fransız Sakrekör Koleji binasına taşınmasıyla birlikte Vali Kazım Dirik'in gayretleriyle tam programlı Ticaret Lisesi hâline getirildi ve kızlar da okula alınmaya başlandı.³⁰⁵

Ticaret Lisesi bünyesinde, eğitim süresi iki yıl olan kurs mahiyetinde Akşam Ticaret Okulu bulunmaktaydı. Bu okul ticari bilgilerini artırmak isteyen 16-45 yaşları arasındaki vatandaşlara mahsustu.³⁰⁶

³⁰⁰ **Yeni Gün**, 18 Ağustos 1342, s.1.

³⁰¹ **Yeni Gün**, 18 Ağustos 1925, s.1.

³⁰² Tutsak, **a.g.e.**, s.356.

³⁰³ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, [y.y.], s.591.

³⁰⁴ **Hizmet**, 11 Eylül 1929, s.4., **Hizmet**, 20 Eylül 1929, s.1.

³⁰⁵ Tutsak, **a.g.e.**, s.356.

³⁰⁶ Yurdkoru v.d., **a.g.e.**, s.147.

2.2.12.5 Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi

Özürlülerin eğitimi için Osmanlı Devletinin son yıllarında bazı girişimlerin olduğu bilinmekteydi. İstanbul’da engellilerin eğitimi için açılan okulun diğer illerde de yaygınlaşması için çalışma başlatılmış ancak başarı sağlanamamıştı. Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, yeniden ve daha planlı olarak ele alınan  z rl  eğitiminin yaygınlaştırılması kapsamında İzmir’de Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi açılmasına karar verildi.

1923 yılında Buca’da açılan okul önceleri Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine bağlı olarak eğitim veriyordu. Mektebe yetim, fakir ve kimsesiz çocuklar kabul edilmekteydi. Açıldığı ilk yılda 23 yatak kapasitesine sahipti. Mektep daha sonra Karşıyaka’ya taşındı. 1926 yılında okula, k rler bölümü ilave edilerek kapasite 156’ya çıkarıldı. 1930 yılında 120  ğrencisi olan okulun özürlüleri hayata hazırlamaya yönelik bir programı bulunmaktaydı. 1927-1928 ders yılında ise okuldaki erkek  ğrenci sayısı 36, kız  ğrenci sayısı 8 idi.³⁰⁷ Mektep daha sonra 1939 yılında Karşıyaka’dan Alsancak’ta bir binaya taşındı. Buradan mezun olanlar Karabük, Bursa, Tokat, Uşak ve Nazilli’deki fabrikalarda çalışıyorlardı. 1929 yılında okulun müzik bölümü açıldı.  m l rın bir kısmı müzikle uğraşarak geçimlerini sağlıyorlardı.³⁰⁸ Bu dönemde Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi, Türkiye’de  z rl lere ait tek okul olması bakımından önemliydi.³⁰⁹

Karşıyaka’daki binada iken okulun kunduracılık ve marangozluk şubeleri açıldı. Daha sonraları dokumacılık, terzilik, tesviyecilik ve demircilik şubeleri de açılarak okul bir çeşit meslek okuluna dönüştü.³¹⁰ çeşitli enstrümanların öğretildiği okulun müzik korosu, her yıl halka açık yerlerde ve halkevinde konserler vermekteydi.³¹¹ Körler bölümünde iki konservatuar bulunmaktaydı. Nazari müzik öğretiminin yanı sıra armoni, orkestra, müzik tarihi, müzisyenler biyografisi ve ses fiziği dersleri okutulmaktaydı.³¹²

³⁰⁷ **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Umum Müdürlüğü, [y.y.], s.591.

³⁰⁸ Tutsak, **a.g.e.**, s.348.

³⁰⁹ **Kültür Dergisi**, 1 Nisan 1938, S.70, s.11.

³¹⁰ Yurdkoru v.d., **a.g.e.**, s.142.

³¹¹ **Yeni Asır**, 28 Nisan 1936, s.7.

³¹² **Kültür Dergisi**, 1 Nisan 1938, S.70, s.11.

Resim 2.7 İzmir Körler ve Sağırlar Mektebi talebeleri gösteri sırasında.*

* Serçe, Yılmaz, Yetkin, a.g.e., s.258.

2.2.13 İzmir’de Özel Türk Okulları

Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde özel okulların sayılarında gelişme olmamış tersine azalma olmuştu. Bu durum devletin eğitim görevini ciddiyetle benimsediğinin, dolayısıyla bu görevi özel girişimlere bırakmak istemediğinin, özel okulluğu özendirme yoluna saptmadığının göstergesiydi. Türkiye genelinde 1927-1928 ders yılında 231 olan özel ilköğretim okul sayısı 1939-1940 ders yılında 143’e, özel orta dereceli okul sayısı ise aynı dönemler için 78’den 49’a düşmüştü.³¹³ Özel okulların I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele’den sonra çeşitli nedenlerle kapanmaları, devlet okullarına ihtiyacı daha da artırdı. Türkiye’deki özel okulların çoğu İstanbul’da eğitim vermekteydi.

1925 yılında hazırlanan Maarifi Umumiye Kanunu tasarısına özel öğretimin her çeşidi hakkında esaslı ve geniş hükümler konulduğu gibi aynı yıl Hususi Mektepler Talimatnamesi de hazırlanarak Başvekâlete sunulmuştu. Bundan sonra özel öğretim işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi ile devlet gözetimi ve denetiminin daha kapsamlı şekilde uygulanması için düşünülen tedbirler, ilgili genelgelerle saptanmıştı.³¹⁴

Özel Türk okulları; ana, ilk, orta ve lise derecelerinde eğitim yapmaktaydı. Bu okullarda resmi okulların yönetmelikleri ve programları uygulanmaktaydı. Ayrıca

³¹³ Gedikoğlu, a.g.e., s.64.

³¹⁴ Ayas, a.g.e., s.685.

özel okulların, öğrencilerden alacakları ücretler ve iç düzenle ilgili çeşitli konularda iç yönetmelikleri vardı.³¹⁵

İzmir’de açılan özel Türk okullarından en çok bilineni Yusuf Rıza Okuluydu. Eski adı Dârül İrfan olan okul, Yunan işgalinin bitmesinin ardından 1922-1923 ders yılında yeniden eğitime başladı. Eğitim süresi beş yıl olan okul, ana ve ilköğretim eğitimi vermekteydi. İkinci sınıftan itibaren öğrencilere Fransızca dersi konmuştu.³¹⁶

İzmir’de açılan bir başka özel Türk Okulu, Ravzayı İrfan Mektebiydi. Okul, gündüzlü ve ilköğretim düzeyinde eğitim vermekteydi. 1930 yılında okulun ilkokul bölümü kapatılmış, anaokulu kısmı devam etmişti.³¹⁷

Özel Şemsül Maarif Mektebi de İzmir’de açılan özel Türk okullarındandı. İlk olarak 1911 yılında açılan okul Yunan işgalinin ardından 1922-1923 ders yılında İki-çeşmelik’te yeniden eğitime başladı. Gündüzlü ve ilköğretim düzeyinde eğitim veren okul, 1927 yılında kapandı.³¹⁸

Atatürk döneminde İzmir’de bu okullardan başka Hadikayı Vatan Mektebi, Şark Mektebi, Yeni Hayat Mektebi, Devrim Lisesi, Kültür Lisesi, Ege Lisesi, Dans Mektebi, Müzik Okulu ve İzmir Terzi Mektebi gibi ilk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren özel okullar mevcuttu. Bu dönemdeki özel Türk okulları, az sayıda öğrencisi olan ve bir veya iki katlı binalarda eğitim veren okullardı.³¹⁹

³¹⁵ Ayas, **a.g.e.**, s.674.

³¹⁶ **Yeni Asır**, 26 Ağustos 1936, s.4.

³¹⁷ Tutsak, **a.g.e.**, s.378.

³¹⁸ **Anadolu**, 24 Kasım 1927, s.2.

³¹⁹ Tutsak, **a.g.e.**, s.378-382.

3.BÖLÜM

İZMİR'DE EĞİTİMİN HALK TABANINDA YAYGINLAŞMASI

3.1 HARF İNKİLÂBININ GERÇEKLEŞMESİ

Harf değişikliği düşüncesi Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren güçlü bir vurgu ile dile getirilmeye başlanmıştı. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresinde Latin harflerinin kabulü fikri teklif edildi. Ancak 2 Mart 1923 günü verilen kararlar bu teklif reddedildi. Daha sonra 1924 yılında TBMM'de harf değişimi girişimi olmuş ancak sonuç alınamamıştı.³²⁰ Bu dönemdeki alfabe değişikliği İzmir kamuoyunda da tartışılıyordu. Özellikle İzmir basınında konuyla ilgili çıkan yazı, makale ve haberlere sıkça rastlanmaktaydı. Yeni harflerin kabulüyle ilerlemenin sağlanacağı, harflerin dilimizin yapısına uygun olduğu, eğitimin ve öğrenmenin kolaylaşacağı vurgulanıyordu.³²¹

1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye'deki okuryazarlık oranının; kadınlarda % 4, erkeklerde % 13 ve genelde ise % 8,16 olduğu tespit edildi. Kentlerde okuryazarlık oranı % 30, köylerde ise % 6'ya yakındı. 1927-1928 yılları arasında açılan 3.304 adet halk dersanelerinde 64.300 kişi okuma yazma öğrenmişti. Gerek örgün eğitim gerekse yaygın eğitimdeki atılımlar sonucunda 1923'te % 9 olan okuryazarlık oranı 1938'de % 21,6'ya yükselmiş ve toplumun her kesiminde eğitim kurumları yetişkinlere de hizmet sunmaya başlamıştı.³²²

³²⁰ Lewis, a.g.e., s.427.

³²¹ **Türk İli**, 17 Ağustos 1341, s.1., **Yeni Gün**, 30 Ağustos 1341, s.1.

³²² M.Rauf İnan, "**Yazı Değişimi Çok Kısa Sürede Gerçekleşmiş Bir Devrim ve Gerçekleştirme Yöntemleri**", Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumundan Ayrı Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.174.

Türk milletini kısa sürede tümünü okuryazar hâle getirmek ve eğitmek, güzel ve asil Türk dilini yabancı etkilerden kurtararak kendi benliğine kavuşturmak, uyar dünya kültürüne yönelmek Türk harf devriminin başlıca amaçları arasındaydı.³²³

1 Kasım 1928’de TBMM’yi açış konuşmasında Mustafa Kemal, “*Her vasıttan evvel büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk milleti cehaletten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel asil diline kolay uyan böyle bir vasıta ile sıyrılabılır. Bu okuma ve yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşa ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır*” diyerek Türk milletinin okuma yazmayı kolay öğrenebilmesinin ancak Latin esasına dayalı Türk alfabesiyle gerçekleşebileceğini belirtmişti.³²⁴

Yeni harfler 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 nolu kanunda yer alan “*Şimdiye kadar yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Lâtin esasından alınan ve merbut cetvelde şekilleri gösterilen unvan ve hukuku ile kabul edilmiştir*” birinci maddesiyle ve “*Bu kanun neşri tarihinden itibaren devletin bütün daire ve müesseselerinde ve bilcümle şirket, cemiyet ve hususi müesseselerde Türk harfleri ile yazılmış olan yazıların kabulü ve muameleye konulması mecburidir*” ikinci maddesiyle beraber toplam on bir maddeyle yürürlüğe girdi.³²⁵

Halka sadece okuma yazma öğretilmesinin yeterli olmadığını bilincinde olan Atatürk, halkın kendilerine yararlı bilgi ve becerilerle de donatılması gerektiğini 1 Mart 1932’de TBMM’de yaptığı konuşmasında şu sözlerle belirtmişti: “*Bu merkezlerde ameli müsamereler ve konferanslar tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutularak onlara birinci derecede lazım olan malumatı bilhassa terbiye umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyeti mualliminin muntazaman ifa edeceği vazâiften olacaktır.*”³²⁶

³²³ İsmail Yarar, “**Gazi Alfabesi**”, Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumundan Ayırbaşım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981, s.149.

³²⁴ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, s.82

³²⁵ **T.C. Maarif Vekilliği Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940, s.17,18.

³²⁶ **Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri**, s.13.

Yeni harflerin kabul edilmesi, Türkçenin zenginleşmesi, okuma yazma kolaylığının sağlanması, basılan kitap sayısının artması bu devrimin önemli sonuçları arasında gösterilmiş ve yeni milli Türk kültürü bu devrimin sonucunda doğmuştur.³²⁷

3.1.1 Millet Mektepleri ve İzmir'de Uygulanması

Cumhuriyet Döneminde başlatılan okuma yazma öğretme işi Maarif Vekâletinin yanı sıra diğer vekâletler, ordu birlikleri, yerel idareler, sivil toplum kuruluşlarının desteğinde topyekün halka dönük yürütülen eğitim hareketidir. Ancak okuma yazma konusunda en kapsamlı ve esaslı girişimler Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odaları ile olmuştur. Amerikalı yazar Henry Elisha, Türkiye'ye dair yazdığı kitabında Millet Mektepleri için “*Dünyanın şimdiye kadar gördüğü en kapsamlı mecburi eğitim sistemi*” demişti.³²⁸

Maarif Vekâletinin hazırladığı genelgeye göre Millet Mektepleri Teşkilatı; sabit, seyyar ve özel millet mektepleri ile halk okuma odalarından ibaretti.

Her vatandaş bu mekteplerin aslı talebesiydi. Millet Mekteplerinin başmuallimi Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'di. TBMM Reisi, Başvekil, İcra Vekilleri, Büyük Erkânı Harbiye Reisi, Halk Fırkası Kâtibi Umumisi bu teşkilatın reisleriydi. Mekteplerin açılış ve idareleri vilayetlerin sorumluluğundaydı. İhtiyaca göre özel bütçe oluşturmak, mektep yeri hazırlamak, öğretim araçları ve kitaplar temin etmek, vatandaşların Millet Mekteplerine devamları konusunda teşvikte bulunmak, umuma ait uygun mekânlarda okutma odaları açmak, ilçelerin mektep işleri için yerel idarecilerle koordinasyon sağlamak ve bu işle ilgili belirlenen tarihlerde Maarif Vekâletine rapor göndermek valiliklerin ödevleri arasındaydı.³²⁹

Devlet müesseseleri, güvenlik güçleri, belediyeler, banka ve demiryolları idareleri çalıştırdıkları müstahdemleri okutmakla mükelleftiler. Mahkûmiyeti altı aydan fazla olan hapisanelerdeki vatandaşların da mutlaka okutulması gerektiği, aksi takdirde hapisane müdürlerinin sorumlu oldukları bildirilmişti. Maaş olarak her ay öğretmenlere ve memurlara elli, müfettişlere altmış, maarif müdürlerine bir devre

³²⁷ Yüksel Nizamoglu, **Osmanlı Eğitim Sisteminin Atatürkçü Eğitim Sistemi ile Karşılaştırılması**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, s.95.

³²⁸ Oğuzkan, **a.g.e.**, s.19.

³²⁹ **Hizmet**, 16 Teşrin Evvel 1929, s.1.

için doksan lira verileceği açıklandı.³³⁰ Bundan başka Maarif Vekâleti, illere yazı göndererek herhangi bir ücret almadan görev yapan müdür, öğretmen ve memurlara teşekkür edilmesini istemişti. Millet Mektepleri dershanelerinde vatandaşlara hesap, sağlık bilgisi, yurt bilgisi ve günlük hayatta kullanacakları pratik bilgiler de veriliyordu.³³¹

3.1.1.1 Sabit, Seyyar ve Özel Millet Mektepleri

Sabit Millet Mektepleri: Genellikle okulu, toplantı mekânı, kahvehanesi, cami odası, genç odası gibi mekânların bulunduğu yerlerde yürütülen Millet Mektepleriydi. Sabit Millet Mektepleri, A ve B dershaneleri olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. A dershanelerinin görevi hiç okuma bilmeyenleri okutmak, B dershanelerinin görevi ise A dershanelerini bitirenlere günlük yaşama ait bilgileri öğretmektir. 16 yaşından 45 yaşına kadar mazereti olmayan kadın erkek herkese okuma yazma mecburiyeti getirildi. İştirak etmeyenlere vilayetler tarafından para cezası verileceği duyuruldu. Dersler haftada altı saat, mahalli şartlara göre en az üç saat verilirdi. Bayanların dersleri saat 16.00'da, erkeklerin dersleri ise 18.30'da başlıyordu.³³²

Seyyar Millet Mektepleri: Maarif Teşkilatının henüz oluşmadığı ve mali sıkıntılarının yaşandığı yerlerde vatandaşlara okuma yazma öğretme amaçlı yürütülen kurslardı. Seyyar muallimler, yaz ve kış olmak üzere iki devrede eğitim veriyorlardı. Köy halkından yaşı 12-16 arasında olanlar öğleden önce, yaşı 16-45 arasında olanlar öğleden sonra okutulurdu. Millet Mektepleri Talimatnamesinde seyyar muallimlerin ne suretle tayin edilecekleri ve kadro harici muallimlerden nasıl yararlanılacağı belirtilmişti.³³³

Özel Millet Mektepleri: Özel sektör ya da devlette çalışanlara yönelik okuma yazma öğretmek amacıyla açılan kurslardı. Yirmiden fazla çalışanı bulunan fabrikalar kendileri öğretmen bularak dersane açma mecburiyetindeydiler. Bu tür iş yerleri, öğretmen ücretlerini kendileri karşılayacak, öğretmen bulma konusunda maarif müdürlüklerine müracaat edebileceklerdi. Dersane olabilecek uygun mekân bulunmayan fabrikalar, öğretmen ücretini kendileri ödemeleri koşuluyla çalışanlarını

³³⁰ **Hizmet**, 16 Teşrini Evvel 1929, s.1.

³³¹ **Anadolu**, 16 Teşrini Evvel 1929, s.1.

³³² **Hizmet**, 14 Teşrini Evvel 1929, s.1., **Hizmet**, 16 Teşrini Evvel, s.1.

³³³ **Hizmet**, 16 Teşrini Evvel 1929, s.1.

diğer dershanelere yönlendirebileceklerdi. Bu uygulamayla, okuma yazmayı okullardan ayrı olarak farklı kurum ve mekânlarda açılan kurslarla tabana yayma amaçlanmıştı.³³⁴

Valilerden, yeni açılacak Millet Mekteplerinin açılış törenlerinin parlak ve görkemli bir şekilde kutlanması ve resmi görevlilerin törenlere bizzat katılmaları istendi. Kadın, erkek, esnaf, sanatkâr, çiftçi herkesin mutlaka bu mekteplerden mezuniyet belgesi alma zorunluluğu getirildi.³³⁵ Millet Mektepleri Talimatnamesi'ne 1930'da ilave edilen ek madde ile okuma yazma bilmeyenlere özel kuruluşlarda ve devlet kurumlarında iş verilmeyeceği gibi kurslara devam etmeyenlerin köy bekçisi, muhtar, odacı ve işçi dahi olamayacakları bildirildi.³³⁶

3.1.1.2 İzmir Merkezde Açılan Millet Mektepleri

Maarif Vekâleti tarafından yayımlanan Millet Mektepleri Talimatnamesinin hemen ardından İzmir Valisi Kazım Dirik başkanlığında Millet Mektepleri İdare Heyeti, Maarif Müdürü Naili Bey'in umumi kâtipliği ile ilk toplantısını yaptı. İlk aşamada merkezde Seydiköy, Değirmendere ve Bornova'da dersane açılmasına karar verildi. Ardından İzmir genelinde toplam 26'sı bayanlara, 43'ü erkeklere ait olmak üzere toplam 68 Millet Mektebi açılması kararlaştırıldı.³³⁷ Merkezdeki öğretmenlere ayrılan tahsisattan arta kalan paranın çevredeki öğretmenlere ödeneceği kararı alındı. Kazalardaki Millet Mekteplerine ait kitap, kırtasiye, aydınlatma, ısınma gibi müteferrik masrafların, buralardaki Türk Ocakları veya belediye gibi resmi ve mahalli müesseselerin önceden taahhüt ettikleri paradan karşılanacağına dair genelge gönderildi. Ayrıca çevre idare heyetlerinden kendi durumlarını dikkate alarak buldukları yerlerde ne kadar okuma odası açacaklarını valiliğe bildirmeleri istendi.³³⁸

Örgün eğitim yapan devlet okullarında gündüz öğrenim çağındaki çocuklara, arta kalan zamanlarda ise yetişkinlere Millet Mektepleri dershaneleri olarak eğitim veriliyordu.³³⁹

³³⁴ **Anadolu**, 16 Teşrin Evvel 1929, s.1.

³³⁵ **Hizmet**, 16 Teşrin Evvel 1929, s.1.

³³⁶ **Yeni Asır**, 27 Kanuni Evvel 1930, s.3.

³³⁷ **Hizmet**, 1 Teşrin Sani 1929, s.1.

³³⁸ **Hizmet**, 29 Teşrin Evvel 1929, s.1.

³³⁹ **Anadolu**, 1 Teşrin Sani 1929, s.1.

Kasım 1929 yılında, İzmir Maarif Müdürü Naili Bey'in başkanlığında Vilayet Encümeni'nin yapmış olduğu toplantıda dershanelere çok fazla rağbet olmasından dolayı özellikle çalışanların yoğun olduğu yerlerde 10 adet dershane daha açılması kararlaştırıldı. Yine aynı toplantıda fabrikalarda çalışan işçi sayısının tespit edilmesi ve kursların müfettişler vasıtasıyla sıkı bir şekilde denetlenmesi kararı alındı.³⁴⁰

Kasım 1929 tarihi itibarıyla İzmir'de 477 adet A dershanesi, 62 adet B dershanesi vardı. Bu dershanelerde 15.415 erkek, 6.064 kadın kurs görmekteydi. Bu işle görevli öğretici sayısı ise 529 idi.³⁴¹

Millet Mektepleri Talimatnamesinde karma eğitimle ilgili herhangi bir kayıt olmamasına rağmen İzmir'de karma eğitim yapan 2 adet Millet Mektebi eğitim vermekteydi.³⁴²

İzmir'de Millet Mektepleri dershanelerinin açılması dolayısıyla belediye azaları, daire müdürleri ve okul müdürleri tarafından nutuklar verilmesi istendi. Vali tarafından kimlerin nutuk vereceğine dair önceden ilgililere birer mektup ve tebligat gönderildi. Talimatnamede; açılış törenlerinin ilgi çekmesi, halkta coşku uyandırması ve şenlik havasında geçmesi istendi. Farklı mahallelerde farklı saatlerde açılış törenleri yapıldı. 1 Ocak 1929 günü saat 15.00'da kadınların, 19.00'da erkeklerin Millet Mektepleri açılış törenleri gerçekleşti. Vali Kazım Dirik, Salepçioğlu Camii altındaki Millet Mektebinin açılış töreninde bir konuşma yaptı.³⁴³

İzmir Maarif Müdürlüğü; Millet Mekteplerinde sağlıklı bir şekilde denetim yapılabilmesi için ilin önde gelen mülki, askeri, idari yetkililerinden görevlendirme yaptı. Üçkuyular, Karataş, Eşrefpaşa, Karşıyaka ve İsmet Paşa ile Alsancak arasındaki mıntıklarda beş ayrı denetim bölgesi oluşturuldu.³⁴⁴ Kursiyerlerin devamını sağlamak için Maarif Müdürü, emniyet yetkilileriyle beraber dershaneleri teftiş ediyordu.³⁴⁵ Bundan anlaşılıyor ki yetkililer, tüm olanaklarını kullanarak Millet Mekteplerine devam konusunda vatandaşları sıkı takip ediyorlardı.

³⁴⁰ **Hizmet**, 25 Teşrin Sani 1929, s.1.

³⁴¹ **Hizmet**, 1 Kanuni Evvel 1929, s.1.

³⁴² **Yeni Asır**, 24 Kanuni Evvel 1930, s.3.

³⁴³ **Hizmet**, 2 Teşrin Sani 1929, s.2.

³⁴⁴ **Anadolu**, 8 Ocak 1929, s.1.

³⁴⁵ **Yeni Asır**, 16 Kanuni Evvel 1930, s.3.

3.1.1.3 İzmir'in İlçelerinde Açılan Millet Mektepleri

1929 yılı sonlarına doğru İzmir'in ilçelerinde okuma yazma öğretimi yapan Halk Okuma Odalarının, Millet Mekteplerinin bay ve bayanlara yönelik olanlarının adetleri ve katılımcı sayısı ile kurs türleri şöyleydi:

Çeşme: Erkekler için 12 adet A kursu, 529 katılan ve 4 adet B kursu, 157 katılan; bayanlar için 12 adet A kursu, 457 katılan ve 3 adet B kursu, 76 katılan, 1 adet okuma odası. **Menemen:** Erkekler için 24 adet A kursu, 1.220 katılan ve 1 adet B kursu, 15 katılan; bayanlar için 4 adet A kursu. **Tire:** Erkekler için 22 adet A kursu, 284 katılan ve 15 adet B kursu, 510 katılan; bayanlar için 1 adet A kursu, 22 katılan ve 1 adet B kursu, 28 katılan, 6 adet okuma odası. **Eski Foça:** Erkekler için 7 adet A kursu, 256 katılan ve 1 adet B kursu, 62 katılan; bayanlar için 2 adet A kursu, 62 katılan ve 1 adet B kursu, 15 katılan, 4 adet okuma odası. **Ödemiş:** Erkekler için 64 dersane ve 2.480 katılan; bayanlar için 40 dersane ve 1.600 katılan, 15 adet okuma odası. **Karşıyaka:** 1 adet A kursu.³⁴⁶

İzmir'in diğer ilçelerinden Bayındır, Bergama, Kemalpaşa, Urla ve Kuşadası'nda nüfusa oranla dersanelere devam edenlerin sayıları oldukça düşüktü. Bunun üzerine Vilayet İdare Heyeti daha çok çalışmalarını konusunda bu ilçelerdeki yetkililere gerekli uyarıları yaptı.³⁴⁷

Hizmet gazetesi yazarlarından Zeynel Besim, yazısında kurslara katılımın artırılmasının vatandaşın kanunlarla korkutularak değil, mahalli yöneticilere ve köy muhtarlarına geniş yetki verilmesiyle mümkün olabileceğini yazmaktaydı.³⁴⁸

Dershaneleri yöneten Vilayet Özel İdarelerinin gevşemesi ve dar olan bütçelerini korumaya çalışması, öğretmenlere ödenen ücretlerde tasarrufa gidilmesi, 1929 yılında patlak veren dünya ekonomik buhranının ülkemize olumsuz etkisi ve devrimci felsefenin sönmeye başlaması gibi nedenler Millet Mekteplerinin başarıya ulaşamamasında etkili olmuştu.³⁴⁹

Aşağıdaki tablo 3.1'de 1928-1940 yılları arasında çeşitli dönemlerde İzmir'de faaliyet gösteren Millet Mekteplerine ait istatistikî bilgiler yer almaktadır.

³⁴⁶ **Hizmet**, 12 Teşrini Sani 1929, s.2.

³⁴⁷ **Hizmet**, 16 Teşrini Evvel 1929, s.1.

³⁴⁸ **Hizmet**, "Mektepler", 15 Teşrini Sani 1929, s.1.

³⁴⁹ **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1939, s.5.

Tablo 3.1 1928-1940 yılları arasında İzmir’de faaliyet gösteren Millet Mekteplerine ait istatistiki bilgiler

YILLAR		DERSHANE SAYISI				ÖĞRETMEN SAYISI				DEVAM EDEN SAYISI				BAŞARILI OLANLARIN SAYILARI														
														DERSHANELERE DEVAM EDENLERDEN				DIŞARDAN SINAVA GİRENLERDEN				GENEL TOPLAM						
		A		B		A		B		A		B		A		B		A		B		TOPLAM						
		E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	TOPLAM		
ŞEHİRLERDE	1928-1929*	88	65	94	47	72	54	75	42	5.439	2.716	5.683	3.203	2.468	1.888	5.100	2.398	292	37	349	32	2.760	1.925	5.449	2.430	8.209	4.355	12.564
	1929-1930	83	55	15	6	76	46	16	5	4.945	2.660	674	170	1.875	1.171	295	180	1.482	166	93		3.357	1.337	388	180	3.745	1.517	5.262
	1930-1931	74	37	25	8	66	32	25	8	3.684	1.422	861	197	1.513	554	452	143	535	83	85	7	2.048	637	537	150	2.585	187	3.372
	1931-1932	79	33	3		75	33	3		4.091	813	151		2.117	537	58		131	15			2.248	552	58		2.306	552	2.858
	1932-1933	52	14	5		50	11	5		2.531	721	136		1.903	365	67		242	25			2.145	390	67		2.212	390	2.602
	1939-1940**	22	1	4		26	2			529	44	79		425	38	79		425	32	2		850	70	81		931	70	1.001
KÖYLERDE	1928-1929	443	178	56	12	353	49	45	12	20.070	8.434	3.150	471	7.046	2.555	2.186	685	78	10	114	5	7.124	2.565	2.300	690	9.424	3.255	12.679
	1929-1930	242	109	31	6	231	47	30	5	9.970	4.603	1.258	145	4.032	1.570	552	25	347	20	25		4.379	1.590	577	25	4.956	1.615	6.571
	1930-1931	186	64	55	6	200	36	54		7.846	2.185	1.628	448	2.681	494	757	167	404	7	122	1	3.085	501	879	168	3.964	669	4.633
	1931-1932	153	31	16	7	168	14	19	4	6.610	1.034	500	48	2.552	265	227	27	26	10			2.578	275	227	27	2.805	302	3.107
	1932-1933	114	9	7		119	4	7		4.557	271	305		2.239	99	148		15	16			2.254	115	148		2.392	115	2.517
	1939-1940	26	1	1		27	4			826	13	12		470	9	2		25	1			495	10	12		507	10	517
TOPLAM	1928-1929	531	243	150	59	425	103	120	54	25.509	11.150	8.833	3.674	9.514	4.443	7.286	3.083	370	47	463	37	9.884	4.490	7.749	3.120	17.633	7.610	25.243
	1929-1930	325	164	46	12	307	93	46	10	14.915	7.263	1.932	315	5.907	2.741	847	205	1.829	186	118		7.736	2.927	965	205	8.701	3.132	11.833
	1930-1931	260	101	108	14	266	68	79	8	11.530	3.607	2.489	645	4.194	1.048	1.209	310	939	90	207	8	5.133	1.138	1.416	318	6.549	1.456	8.005
	1931-1932	232	64	19	7	243	47	22	4	10.701	1.847	651	48	4.669	802	285	27	157	25			4.826	827	285	27	5.111	854	5.965
	1932-1933	166	23	12		169	15	12		7.088	992	441		4.142	464	215		257	41			4.399	505	215		4.614	505	5.119
	1939-1940	48	2	5		53	6			1.355	57	91		895	47	91		450	33	2		1.345	80	93		1.438	80	1.518

* Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif İstatistiği, 1928-1933**, Neşriyat No:28, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.22,23.

** Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif İstatistiği, 1939-1940**, Neşriyat No:187, Ulus Matbaası, Ankara, 1942, s.174,175.

3.1.1.4 Millet Mekteplerinin İzmir Basınındaki Yankısı

Millet Mektepleri Talimatnamesine göre hareket eden ülke basını, halkı dersanelere davet ederek önemli bir görevi yerine getiriyordu. Gazete ve dergiler başta olmak üzere çeşitli yayın organlarındaki duyurularla, haberlerle, yazı ve yorumlarla bir taraftan halkın ilgisi çekiliyor diğer taraftan da dersanelere teşvik yapılıyordu.

Ulusal basında olduğu kadar İzmir'in yerel basınında da Millet Mekteplerine genişçe yer veriliyordu. 3 Kasım 1929 tarihli Ahenk gazetesinde şunlar yazılmıştı: *“Fakr-u cehalet içinde dünyaya gelenler, cehlin karanlığı içinde ölmeyecekler. ... Bugünkü tedrisat, açılan dersaneler çocuğu, büyüğü, işçiyi, fakiri, ihtiyarı herkesi okutacak. Okumamış bir insan kalmayacak. Cinayet ile cehalet arasında büyük bir rabıta vardır. Yapılan istatistiklere göre; cinayetin pek az bir kısmı sefahatten, tahammül edilemeyen tecavüzattan gelir. En çoğu cehalet ve müskürattan doğar.”*³⁵⁰

16 Ekim 1929 tarihli Anadolu gazetesinde konuyla ilgili şu haber yer almaktaydı: *“Geçen sene Millet Mekteplerinde yapılan tedrisatta 800.000 vatandaş ümmilikten kurtarılmıştır. Gelen emirnamede bütün vatandaşların ümmilikten kurtarılması için hükümetin elden gelen her fedakârlığı iktihame karar verdiği bildirilmiştir. Yeni talimatnamenin birinci maddesine göre Türkiye halkının okuyup yazmağa muktedir hâle getirilmesi için ona hayat ve maişetinin istilzam ettiği bilgileri kazandırmak maksadıyla Millet Mektepleri Teşkilatı vücuda getirilmiştir. Millet Mektepleri için Vilayet ve Maarif Eminliği tarafından şimdiden hazırlıklar yapılacaktır.”*³⁵¹

Hizmet gazetesinden Asım İsmet, o günkü makalesinde, *“Millet Mektepleri bugün açılıyor. Asırlardan beri omuzlarında silah olduğu hâlde garip idealler peşinde cepheden cepheye koşan Türk milleti, bugün başka büyük, başka yüksek ve başkaca şerefle dolu bir cephenin seferberlik gününü yaşıyor”* diyordu.³⁵²

Anadolu gazetesinden Hikmet Turhan yazısında, basına ve aydınlara yüklenen sorumluluğa şu sözlerle dikkat çekmekteydi: *“... Millet Mektepleri okuma öğrettiği binlerce halkta okuma ihtiyacını uyandırmıştır. O hâlde bu ihtiyaç*

³⁵⁰ **Ahenk**, “Millet Mektepleri açıldı. Okuyunuz istifade ediniz”, 3 Teşrin Sani 1929, s.1.

³⁵¹ **Anadolu**, “Millet Mektepleri Teşkilatı Bu Sene Tevsi Ediyor”, 16 Teşrin Evvel 1929, s.1.

³⁵² **Hizmet**, “Büyük ve Şerefli Gün” 1 Ocak 1929, s.1.

karşısında kalanların seviyesine uygun yazılar yazalım ve bunlar için teşkilat yapalım. Halkı okutmak bir vazifedir. Bu vazife içtimai teşekküllere ve münevverlere düşmektedir.”³⁵³

Yeni Asır’daki bir haber ise şöyleydi: “Geçen yıl açılan Millet Mekteplerinden birçok vatandaş istifade etmiştir. Fakat bu yıl açılması düşünülen Millet Mekteplerinde derslere devam konusunda rehabet olduğu gözlenmektedir. Bunun üzerine Maarif Vekâleti vilayetlere bir genelge göndererek 1 Mayıs 1931 tarihinden itibaren yeni harflerle okuma yazma bilmeyenlerin hiçbir işte çalıştırılmayacaklarını bildirmiştir.”³⁵⁴

İzmir’in önde gelen fikir, eğitim ve edebiyat dergilerinden Fikirler dergisinde Asım İsmet, “Hiç okuma yazma bilmeyenlerin bu esrarengiz mucize karşısında kısa bir zamanda okuma yazma öğrenmeleri, gözleri açılan körlerin heyecan ve yüksek saadeti gibidir”³⁵⁵ diyordu.

Resim 3.1 Millet Mekteplerinde okuyanlar için verilen mezuniyet belgesi.*

Cilt	No	Umumi
		Hususi
KURS		
Millet Mektebi		
Şahadetname		
MAARİF MINTAKASI:		
VİLÂYET:	KAZA:	
NAHIYE:	ŞEHİR:	
KASABA:	KÖY:	
SEMT:	MAHALLE:	
DERSHANESİ		
doğumlu dan		
..... kadar derslere devam		
etmiş ve yapılan imtihan neticesinde yeni		
harflerle türkçe okuma ve yazmayı eyi-		
ce öğrendiği anlaşılmış olduğundan ken-		
disine bu şahadetname verilmiştir.		
/ /192		

* Maarif Vekâleti Mecmuası, 1929, Sayı.17, Devlet Matbaası, s.85.

³⁵³ Anadolu, “Niçin Okumuyoruz?”, 15 Mayıs 1930, s.1.

³⁵⁴ Yeni Asır, “Millet Mektepleri Dershaneleri Dolmalıdır”, 2 Kanuni Evvel 1930, s.3.

³⁵⁵ Fikirler Dergisi, 1 Ocak 1929, C:II, S.31, s.2.

3.1.2 Halk Okuma Odalarının Eğitime Katkısı

3.1.2.1 Halk Okuma Odalarının Açılması

Halk Okuma Odaları, Millet Mektepleri Talimatnamesinin ikinci maddesi gereğince bu okulların kuruluşları arasında sayıldı. 1930 yılından itibaren, Millet Mekteplerinde okuyanların eğitimlerini sürekli kılmak ve halkın okumasını geliştirmek amacıyla şehirlerde, kasabalarda ve köylerde Millet Mektepleri Heyetinin kararıyla ve uygun gördüğü yerlerde Halk Okuma Odaları açıldı. Ağırlıklı olarak buralarda ilkokul öğretmenleri görev yapmaktaydı. Buraların bütçesi Millet Mektepleri bütçesine dâhildi.³⁵⁶ Ayrıca buralarda günlük gazete, mecmua ve kitaplar bulunuyordu. Halk bunları okuyarak genel kültürünü artırıyor, kendisini ilgilendiren memleket işlerini, vatandaşlık hak ve ödevlerini öğreniyordu. Kuruluşundan itibaren halkı aydınlatmada ve okuma yazmanın yaygınlaştırılmasında büyük katkısı olan bu yerler maalesef fazla uzun ömürlü olamadı. Okuma odalarının işlevini yitirip kapanmasında vilayet bütçelerinde tasarrufa gidilmesinin yanı sıra, Dâhiliye Vekâletinin maarif işlerine karışmasıyla Matbuat Umum Müdürlüğü'nün halk kitapları yazdırmaya kalkması ile beraber kitapların pahalı olması nedeniyle halkın gerektiği şekilde istifade edememesi, ayrıca devlet ve halk tarafından gösterilen ilginin giderek azalması bunda etkili oldu.³⁵⁷

3.1.2.2 İzmir'deki Halk Okuma Odaları

1933-1934 ders yılında Türkiye'de; 659'u köylerde, 119'u şehirlerde olmak üzere toplam 778 okuma odası açıldı. Buralarda 5.884 kadın, 51.294 erkek olmak üzere toplam 57.178 kişi öğrenim gördü. Aynı ders yılında İzmir'de; şehir merkezlerinde 10, köylerde 137 olmak üzere toplam 147 okuma odası açıldı.³⁵⁸

Aşağıdaki tablo 3.2'de 1933-1934 ders yılı için İzmir ilinin merkez ve ilçelerinde bulunan okuma odalarına ait bilgiler yer almaktadır:

³⁵⁶ Karagözoğlu, a.g.m., s.213.

³⁵⁷ Cumhuriyet, 13 İkinci Kanun 1939, s.4.

³⁵⁸ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği, Neşriyat No:60, İstanbul, Devlet Matbaası, 1935, s.3.

Tablo 3.2 1933-1934 ders yılında İzmir genelinde faaliyette bulunan Okuma Odalarına ait istatistiki bilgiler*

OKUMA ODALARININ ADLARI	OKUMA ODALARININ SAYISI			BİR YILLIK TAHSİSAT	KİTAP, GAZETE, MECMUA BEDELİ	HAZİRAN AYI BAŞINDA HALK OKUMA ODALARINDAKİ KİTAPLARIN ZÜMRELERE GÖRE MEVCUDU											
	ŞEHİRLERDE	KÖYLERDE	TOPLAM			TÜRKÇE VE EDEBİYAT	TARİH, COĞRAFYA VE YURT BİL.	RİYAZİ İLİMLER	TABİİ İLİMLER	FELSEFE GRB, AHLAK, TERBİYE	TIBBİ VE SİHHİ ESERLER	ZİRAAT, TİCARET VE İKTİSAT	HUKUK VE KANUNLAR	BEDİİ İLİMLER	HİKAYE, MASAL, ROMANLAR	DİĞER ESERLER	GAZETE VE MECMUALAR
BAYINDIR	1	16	17			298	154	12	14	45	47	371	20		280	233	2104
BERGAMA	2	12	14	370	370	60	64	26	25	132	21	537	35	42	172	24	82
ÇEŞME		8	8	120								150			50		45
FOÇA	4		4	177	44	27	12			8	10	68	2		27	14	33
KARABURUN	1	3	4			65	40	2				30			30		
KEMALPAŞA		8	8			6	24			2	8	132	14	19	20	32	274
KUŞADASI	1	14	15												1162	150	
MENEMEN		24	24	210	136	8	40			2	12	141	58	9	119	11	354
TİRE		21	21			168	231		21	25		180			390		2900
TORBALI		22	22	396	191	17	51				28	95	15	5	37	10	75
URLA	1	9	10			64	62	6	8	154	53	93			37		295
TOPLAM	10	137	147	1273	741	713	678	46	68	368	179	1797	144	75	1424	474	6162

* Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, **Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği**, Neşriyat No:60, Devlet Matbaası, İstanbul, 1935, s.5-13.

1933-1934 ders yılında İzmir'deki okuma odalarında 5.966 adet okul, ders ve kültür kitapları mevcutken 1939-1940 ders yılında 5.899 adet kitap halkın istifadesine sunulmuştu. 1939-1940 ders yılında İzmir'de 4.593'ü erkek 720'si bayan olmak üzere toplam 5.313 kişi okuma odalarından yararlanmıştı.³⁵⁹ İzmir Maarif Müdürlüğü, ilçelerde bulunan okuma odalarına çeşitli kitap, dergi ve gazete göndermek suretiyle gerekli katkıyı sağlamaya çalıştı.³⁶⁰

İzmir Mıntıkası Maarif Encümeninde, halkın vilayet dâhilinde faaliyet gösteren okuma odalarına ilgilerinin artırılması ve köylülere faydalı olabilmesi için bazı tedbirlerin alınması gerektiği konusunda birtakım kararlar alındı. Bu tedbirlerden bazıları; mekânların sağlık koşullarının iyileştirilmesi, köylünün anlayacağı sadelikte kitaplar hazırlanması, resimli mecmualar ve levhalar temin edilmesi ve köy mektep sınıflarının bu iş için kullanılmasıyla köylü ile mektep arasındaki yakınlığın sağlanacağı düşüncesiydi. Kitapların köy sandıklarınca temin edilmesinin isabetli olacağı vurgulanmıştı. Ayrıca okuma odalarını idare eden öğretmenlerin ihtiyar heyetlerince korunmaları ve gözetilmelerinin gerektiği belirtilmişti.³⁶¹

3.2 KÖYLÜYÜ EĞİTME UYGULAMALARININ İZMİR'DEKİ UZANTISI

3.2.1 Atatürk ve Türk Köylüsünün Eğitimi

Kurtuluş Savaşı yıllarında, Türk köylüsü Osmanlı Devleti'nden süregelen ihmaller sonucu ağır koşullar altında yaşam mücadelesi vermekteydi. Halkın alım gücü iyice azalmıştı. Toprağını işletecek mali kaynaklardan yoksundu. Okuryazar oranı oldukça düşüktü.

1921'de gerçekleştirilen Maarif Kongresi'nde ele alınan önemli konulardan biri de Fuat Bey (Gündüzalp) tarafından ortaya atılan köy öğretmeni yetiştirmek

³⁵⁹ Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif İstatistiği 1939-1940, Neşriyat No:187, Ankara, Ulus Matbaası, 1942, s.502.

³⁶⁰ Yeni Asır, 23 Kanuni Evvel 1930, s.3.

³⁶¹ Fikirler Dergisi, 15 Teşrin Evvel 1931, C:III, S.72, s.21-22.

amacıyla Köy Öğretmen Okulları açılması fikriydi. Ona göre köy öğretmenleri köylü çocukları arasından yetiştirilmeliydi.³⁶²

Mustafa Kemal, 1 Mart 1922'de TBMM'de yaptığı açış söylevinde bu duruma dikkat çekmiş ve bu alanda yapılması gereken eğitim reformlarından şu sözlerle bahsetmişti: “...*Demiştim ki, bu memleketin sahibi aslisi ve heyeti içtimaiyemizin unsuru esası köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar nuru marifetten mahrum bırakılmıştır. Binaenaleyh; bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli, evvela mevcut cehli izale etmektir. Teferruata girmekten içtinaben bu fikrimi birkaç kelime ile tavzih etmek için diyebilirim ki, alelülak umum köylüye okumak, yazmak ve vatanını, milletini, dünyasını tanıtacak kadar coğrafi, tarihi ve ahlaki malumat vermek ve amali erbaayı öğretmek maarif programımızın ilk hedefidir.*”³⁶³

1934 yılında Hükümet, köy işlerini devlet işleri arasında birinci sırada ele almak için çalışma başlattı. Ayrıca Maarif Vekâleti, “İktisat Mücadelesinde Köy Muallimi” broşürüyle öğretmene bir de iktisadi görev vermişti. Devlet, halk eğitimi ve köycülük işini organize etmek için 10 öğretmeni yetiştirmek üzere Amerika'ya gönderdi.³⁶⁴

CHP parti programının birinci maddesinin A bölümünde; “Maarif siyasetimizin temel taşı cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak, yetiştirecek bir program takip olunacaktır.” Yine ikinci maddesinin A bölümünde “Şehirlerde, köylerde veya köyler mıntikasında vaziyet ve ihtiyaca göre gündüzlü ve yatı ilk mektepleri, muntazam bir tatbik programı altında arttırılacaktır” hükmü yer alıyordu.³⁶⁵

Gerek eğitim kursları gerekse köy enstitüleri denemesinden önce Atatürk köy eğitimi üzerinde durmuş; şartların olgunlaştırılması için yeni politikalar belirlemişti. Atatürk, 1936'da TBMM'de yaptığı açış konuşmasında ilköğretimin yaygınlaştırılmasında izlenecek yolu şu sözlerle belirtmişti: “*İlk tahsilin yapılması için, sade ve pratik tedbirler almak zorundayız. İlk tahsilde hedefimiz, bunun umumi olmasını bir an önce tahakkuk ettirmektir. Bu neticeye varmak, ancak fasılasız tedbir*

³⁶² Akyüz, *Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, s.190,191.

³⁶³ *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, s.6.

³⁶⁴ *Fikirler Dergisi*, 15 Teşrin Sani 1934, C:V, S.116, s.7.

³⁶⁵ *Fikirler Dergisi*, “C.H.Partisinin Kültür Programına İzmir İlindeki Uyuluş ve Çalışma” Vahit Özgüven, 9 Mayıs 1935, S.128, s.11.

almakla ve onu metodik tatbikle mümkün olabilir. Milletın başlıca bir işi olarak, bu mevzuda ısrar etmeyi lüzumlu görüyorum”³⁶⁶ demişti.

3.2.2 Eğitimdeki Değişimin İzmir Köy Okullarına Yansıması

Cumhuriyet’in yeni fikirlerini genç kuşaklara öğretmenlerin aktarması bekleniyordu. Cumhuriyetin ilk on yılında ilkokullardaki öğretmenlerin çoğu gençleştirildi ve köy öğretmenleri üzerinde ayrıca duruldu. Çünkü Türkiye nüfusunun çoğu köylerde yaşıyordu. Köy öğretmenlerinden beklenti, sadece okullarda çocukları okutmak değil aynı zamanda köylüyü eğitmek ve hayata hazırlamaktı.

Vatanperver ve idealist öğretmenlerin şehirler yerine köylere istekli gidebilmeleri için maaş yönüyle rahatlatılması, köy okullarının donatılması, öğretim araç-gereçlerinin temin edilmesi gerekiyordu. Bu sayede köylerdeki en önemli eğitim probleminin giderilebileceği dönemin aydınları tarafından ileri sürülen çözüme yönelik görüşlerdi.³⁶⁷

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir’deki köy okulu binalarının 1/8’ini köylüler yaptırmıştı. Türkiye Devletinin kurulduğu ilk yıllarda İzmir’de ancak 40 köy okulu eğitime elverişli bulunmaktaydı. 1913-1923 yılları arasında İzmir’de köylülerin desteğinde köylerde 10, şehir ve kasabalarda 5 mektep yapılabilmışti. Hâlbuki Cumhuriyetin onuncu yılında İzmir’de, köylerde 220, şehir ve kasabalarda 22 yeni okul binası yapıldı. İstanbul’da dahi 27 büyük, 91 küçük olmak üzere toplam 118 okul binası yapılabilmışti. Bu başarılarda İzmir köylüsünün fedakârlıklarının yanı sıra Vali Kazım Paşa ve arkadaşlarının olağanüstü gayretleri etkili olmuştu.³⁶⁸

1931-1932 ders yılında Maarif Vekâleti bir genelge yayımlayarak ilköğretim ve halk eğitimini yaygınlaştırmak amacıyla alınacak tedbirlerin belirlenmesi için şu konular üzerinde rapor hazırlanarak Temmuz ayına kadar Vekâlete bildirilmesi istendi: *“Vilayet dâhilinde birbirine yakın köylerin nüfusları, mevsimsel zorlukları ve talebe sayıları dikkate alınarak birleştirilecek müsait olan mekteplerin tespit edilmesi. Buralardan tasarruf edilecek para ve muallim miktarları ile yeniden açılacak mektep adetleri ve okuyacak talebe sayılarının belirlenmesi. Bu*

³⁶⁶ Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri, s.39.

³⁶⁷ Ahenk, 19 Teşrin-i Evvel 1339, s.1.

³⁶⁸ Kùltür Dergisi, 28 Birinci Teşrin 1933, S.1, s.8.

birleştirmeler sonucunda üç sınıflı olan bazı kalabalık köy mekteplerinden beş seneye iblâğı mümkün olanların ve bu faaliyetler esnasında köylerden ne kadar yardım görüleceği ve maarife yapacakları desteğin öngörülmesi.”³⁶⁹

1932 yılında İzmir Valiliği tarafından il, ilçe ve nahiye Maarif müdürlüklerine gönderilen genelgeyle köylerdeki eğitim uygulamalarına yönelik şöyle deniliyordu: *“Yeni müfredat programının muvaffakiyeti, ancak bu programın çizdiği prensiplerin tam ameli safhaya inkılâbıyla mümkündür. Şehirlerde bu ameli faaliyete tamamen imkân görülememektedir. Fakat köylü çocuğunu köyü için yetiştirmeye çalışan ve köy hayatına intibak ettirmekten başka bir gaye düşünmeyen, programın köylerde çok muvaffakiyetli bir surette tatbikine imkân vardır. ...Her köy kenarında lâakal üç dönüm mümbit arazi numune bahçesi olarak kullanılacaktır. Bu arazi köylünün müşterek gayret ve faaliyetiyle işlenecek ve ekilecektir. Hayat bilgisi dersleriyle Pazartesi ve Perşembe günleri öğleden sonraya ait zamanlar köy mektepleri tarafından tamamen bu mesaiye tahsis edilebilecektir. Araziden elde edilen ürünlerin hâsılatı mektebin maddi ihtiyaçlarına sarf edilmelidir.”* Vali Kazım Paşa bu genelgenin tam olarak uygulanması ve tatbik edilmesi için kendisinin takipçi olacağı ve kaymakam ile nahiye müdürlerinin işe sahip çıkmaları gerektiği, müfettişlerin de sıkı kontrollerle görevlerini yapacağını belirtmişti.³⁷⁰ İzmir’deki 629 köyün nüfus sayılarına göre okullaşma durumu şöyleydi:

<u>Nüfus</u>	<u>Okulu Olanlar</u>	<u>Okulsuz Olanlar</u>	<u>Yakın Köy Okullarından Yararlananlar</u>
1500-2000	11	–	+
1000-1500	27	1	+
500-1000	91	35	4
200-500	120	168	35
10-200	14	162	29
Şehir ve Kasabaların Nüfusu:			344 586
Okulu Olan Köylerin Nüfusu:			153 531
Yakın Köy Okulundan İstifade Edenlerin Nüfusu:			17 209
Okulu Olmayan Köylerin Nüfusu:			80 752 ³⁷¹

³⁶⁹ **Hizmet**, 15 Mayıs 1932, s.4.

³⁷⁰ **Hizmet**, 28 Şubat 1932, s.4.

³⁷¹ **“İzmir İli Köylerinin Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalınma Programı”**, s.6.

1937 yılında 596.078 olan İzmir nüfusunun 344.586'sı (% 57,9) şehir ve kasabalarda, 251.492'si (% 42,1) köylerde yaşıyordu. İzmir genelindeki 52.215 ilkokul öğrencisinin 33.062'si (% 63,3) şehir ve kasabalarda, 19.153'ü (% 36,7) köylerde eğitim görmekteydi. Bu okullarda 971 öğretmen görev yapmaktaydı. Bu öğretmenlerin 619'u (% 63,7) şehir ve kasabalarda, 352'si (% 36,3) köylerde bulunuyordu.³⁷²

Aşağıdaki tablo 3.3'te İzmir merkez ve ilçelerine bağlı köylerin 1937 yılından itibaren beş yıllık eğitimi kalkındırma programı gösterilmiştir:

Tablo 3.3 İzmir'de okulları geliştirmeye yönelik 1937 yılında hazırlanan "Beş Yıllık Kalkınma Programı"*

İLÇELER	ÖĞRETMEN İHTİYACI						YENİDEN YAPILACAK		KURULACAK OKUL BİRLİKLERİ						DÜŞÜNCE
	YILLAR								1 DEVRELİ		2 DEVRELİ		TOPLAM		
	1	2	3	4	5	TOPLAM	OKUL	YURT	YALNIZ GÜNDÜZ	GÜNDÜZ VE YATILI	YALNIZ GÜNDÜZ	GÜNDÜZ VE YATILI			
MERKEZ	16	1	4			21	3	2	5		3	6	14		
BAYINDIR	11	4	2	1		18	2	5	2		6	2	10	PAVYONUN ÜÇÜ DERSHANE OLACAK	
BERGAMA	24	3	4	6	1	38	3	12	12	4	12	10	38		
ÇEŞME		1				1	1	1			2	2	4		
DİKİLİ	6	1	1	3		11	1	3	5		2	3	10		
FOÇA	3					3	1	1	1		2	1	4		
KARABURUN	1					1	4	2	4	1	3	1	9		
KEMALPAŞA	4		1			5	2	3	5		4	3	12		
KUŞADASI	6					6		2			2	2	4		
MENEMEN	10	1	6	2		19	4	6	6		5	5	16	PAVYONUN BİRİ DERSHANE OLACAK	
ÖDEMİŞ	24	11	8	6	2	51	10	14	7		31	3	41	PAVYONUN BİRİ DERSHANE OLACAK	
SEFERİHİSAR	3	1				4		1	1	2	1	1	5		
TİRE	9	3	3	8		23	10	6	12	1	10	3	26	PAVYONUN ÜÇÜ DERSHANE OLACAK	
TORBALI	7	4		1		12	1	3	2		6	2	10	PAVYONUN BİRİ DERSHANE OLACAK	
URLA	1	1				2		1		1	2	3	6		
TOPLAM	125	31	29	27	3	215	42	62	62	9	91	47	209		

* "İzmir İli Köylerinin Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı," s.24,25.

³⁷² "İzmir İli Köylerinin Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı" CHP İzmir Halkevi Köycülük Kolu Neşriyatı:7, İzmir, Cumhuriyet Basımevi, 1937, s.5.

Hiç bir okul ve öğretmeni bulunmayan köy nüfusu 80.752'den (% 32,1) ibaretti. Bütün bu sayısal verilere göre İzmir'de köy eğitimi için daha çok çalışılması gerektiği, okulsuz ve öğretmensiz çok köy bulunduğu anlaşılmaktadır. İzmir Vilayeti Umumi Meclisince, Nisan 1937'de İzmir Halkevi Köycülük Şubesine hazırlatılan rapora göre harekete geçen valilik, beş yıllık kalkınma programı kapsamında köylerdeki eğitimi yaygınlaştırma adına ilk olarak çok nüfuslu köylerden başlanarak daha sonra ise az nüfuslu yerlerde biraz daha mütevâzi tedbirler alarak bölgenin hiçbir yeri karanlıkta kalmayacak şekilde atılım başlatma kararı aldı. Şehirlerde köy yatı okulları, bazı köylerde gündüzlü ve yatılı çocuk pansiyonlarının açılması alınan tedbirlerden bazılarıydı. Alınan bir başka kararda; İzmir havalisinde bulunan Arnavut, Boşnak, Pomak, Romen gibi bazı göçmen köylerinin Türk kültürüyle tanışması ve Türkçenin yaygınlaşması için buralarda hızlı bir şekilde okullaşmaya gidilmesi gerektiği idi. Yılda iki kez yapılan okul ve öğretmenlerin teftişi verimli olmuyordu. Köy eğitimini verimli hâle getirmek için müfettişlerin sayılarının 20'ye çıkarılması ve 50 öğretmene bir müfettiş düşecek şekilde bir planlama yapılması başka bir öneriydi.³⁷³

3.2.3 Köy Eğitmeni Yetiştirme Uygulamaları

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren köy çocuklarını eğitmek için çok sayıda öğretmene ihtiyaç duyulmuştu. Çünkü köylerde Osmanlı Devleti döneminden kalma uzun yılların ihmali vardı. 1934 yılında 6.638 öğretmenin görev yaptığı köylerde 1.200.000 çocuk eğitime muhtaçtı. Uygulanan mevcut politikalarla bu büyük problemi çözmek mümkün gözüküyordu.³⁷⁴

Kültür Bakanı Saffet Arıkan döneminde köy eğitmeni yetiştirme projesi için harekete geçildi. Projenin en büyük destekçileri Atatürk ve kendini bu işe adanmış olan zamanın İlköğretim Genel Müdürlüğü görevini yapmakta olan İsmail Hakkı Tonguç'tu.

Askerliğini orduda çavuş veya onbaşı olarak yapanlardan "köy eğitmeni" olarak yararlanma amacıyla Türk köylüsünün yaşantısına uygun eğitmen yetiştirme projesi uygulamaya konuldu. Gelecekte Köy Enstitüleri'nin de temelini oluşturacak

³⁷³ A.e., s.7-12.

³⁷⁴ Şevket Gedikoğlu, **Niçin Eğitmen Kursları ve Köy Enstitüleri**, Ankara, İdeal Matbaası, 1949, s.15.

olan “köy eğitimcileri” işine büyük önem verildi. Bir taraftan da eğitimciler kurslarında görev alacak öğretmenler bu işin faydaları konusunda inandırılmaya çalışılıyordu. Ankara’da kurulan komisyonun çalışmalarını tamamlamasıyla 1936 Temmuzunda Kültür ve Ziraat Bakanlıkları tarafından ortaklaşa oluşturulan “Köy Eğitimcileri Projesi” Eskişehir’in Mahmutiye Bucağı’nın Çifteler Çiftliğinde faaliyete geçirildi.³⁷⁵

Köy eğitimcileri projesi, İzmir basınında da geniş yer buldu. Halkın Sesi gazetesinin haberine göre; Eskişehir, Erzincan, Ârifiye, Kars ve Edirne’de açılan eğitimciler kurslarında, 1937 Mart ayı sonlarına doğru 530 çavuş öğretmen eğitimi görmekteydi. 1937 yılı sonunda yaklaşık 1000, 1938 yılında ise 1500 eğitimci yetiştirilip köylere gönderilecekti. Yine aynı gazetede; Edirne’de sınır köylerinde görev yapan bir eğitimcinin anlattıklarına göre geçinmeleri için kendilerine her ay ayaklarına kadar maaş getirildiği ve Tarım Bakanlığı tarafından 100 kilo un ve 100 kilo arpa verildiğini öğreniyoruz. Eğitimci, köylülerin pancar paralarını alabilmek için dahi imza atmayı bilmedikleri gözlemini paylaşmaktaydı.³⁷⁶

Bu proje ile ilkokul öğretmeninin küçük köylere kadar gönderilmesi, köydeki saygınlığının ve etkinliğinin artırılması ve köye ekonomik katkıda bulunması da hedeflenmişti.

Eğitimci kurslarında dersler teorik ve uygulamalı olarak yapılıyordu. Uygulamalı dersler çoğu zaman harman, tarla gibi yerlerde yapılıyordu. Teorik derslerde temel olarak eğitimcinin okuma, yazma ve anlatma yeteneklerinin geliştirilmesi, ilkokul öğretmenine yetecek kadar aritmetik bilgi, köylünün devletle olan ilişkisi, medeni bilgiler, tarih ve coğrafya dersleri ile Atatürk devrimleri anlatılıyordu.³⁷⁷

Akşamları “köy odasında” toplanarak köy işlerinin görüşülmesi, öğrencilerin okul kitaplarından faydalanmasını sağlama, öğrencilere müsamere verdirilmesi, köylüye sağlıklı yaşam bilgilerinin verilmesi, annelerin küçük çocukların eğitimi konusunda bilgilendirilmesi, refah köy yaşantısının sağlanması gibi konular da eğitimcinin görev ve sorumlulukları arasındaydı.³⁷⁸

³⁷⁵ İ.Hakkı Tonguç, **Canlandırılacak Köy**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1939, s.103,104.

³⁷⁶ **Halkın Sesi**, 26 Temmuz 1938, s.2., **Halkın Sesi**, 29 Mart 1937, s.4.

³⁷⁷ Tonguç, **a.g.e.**, s.102-104.

³⁷⁸ **Yeni Asır**, 5 Mart 1937, s.1.

Eğitmen yetiştirilme işine, Köy Enstitüleri kuruluncaya kadar bağımsız, enstitüler kurulduktan sonra ise onlara bağlı olarak devam edildi. Bu projeyle on yılın sonunda 32.000 köy eğitmeninin yetiştirilmesi, nüfusu 400'den fazla olan 32.000 köyün okul ve öğretmene kavuşturulması hedeflenmişti.³⁷⁹ Ancak 1937- 1946 yılları arasında 8.000 eğitmen yetişerek köylerde görev alabildi. Buna rağmen devrin şartları göz önünde bulundurulduğunda bu proje başarılı olmuştur denilebilir. Projeye köyün hayat tecrübelerinden gelen, gördüğünü kolayca öğrenen, öğrendiğini uygulayan, güçlükten yılmayan ve memleketine bağlı eğitici bir sınıf yetişmiştir.³⁸⁰ Bu uygulamanın Türkiye'de, okuryazar sayısının artmasında, Cumhuriyet fikirlerinin köylere ulaşmasında, bilgili, kültürlü insan yetişmesinde önemli katkıları olmuştur.

3.2.4 Köy Enstitüleri ve İzmir

3.2.4.1 Köy Enstitülerine Ortam Hazırlayan Faktörler

1935-1936 yıllarında Türkiye nüfusu 16 milyonun üstündeydi. Bunun 12 milyonu köylerde (% 80), kalanı şehir ve kasabalarda yaşıyordu. Aynı yıllarda Türkiye'nin % 20,4'ü okuryazar % 79,6'sı okuryazar değildi. Köylerdeki nüfusun ise ancak % 15,5'i okuryazar, % 89,5'i okuryazar değildi. Yine aynı yıllarda 3.799.000 nüfuslu şehir ve kasabalarda 6.800, yaklaşık 12 milyon nüfusa sahip köylerde ise 6.950 ilkokul öğretmeni bulunmaktaydı.³⁸¹

Yukarıdaki oranlara bakıldığında köylerdeki eğitim seviyesini yükseltmek için hâlâ yeni proje ve uygulamaların gerekli olduğu anlaşılmaktaydı. Bu dönemdeki başka bir sorun da İl Özel İdarelerinin bütçe yetersizliğinden ilkokul öğretmen maaşlarını düzenli olarak ödeyememeleriydi. Alfabe değişikliğine gidilmesi, millet mekteplerinin açılması, Hükümetin her yıl eğitim bütçesini artırması köye fazla yansımamış olsa gerek. Bütün bunlar köye göre öğretmen yetiştirilmenin ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştu.

İlk defa 1927 yılında köy ilkokullarına öğretmen yetiştirme amacıyla Kayseri ve Denizli'de Köy Öğretmen Okulları açıldı. Ancak buradaki öğrencilerin köy yerine şehir ve kasabalardan alınması, köye göre yetiştirme yapılamaması gibi nedenlerle

³⁷⁹ **Yeni Asır**, 5 Mart 1937, s.1.

³⁸⁰ Wilson, Başgöz, **a.g.e.**, s.174.

³⁸¹ Şevket Gedikoğlu, **Evreleri, Getirdikleri ve Yankularıyla Köy Enstitüleri**, Ankara, İş Matbaacılık, 1971, s.15.

bekleneni sağlayamadığı gerekçesiyle köy ilkokullarına öğretmen yetiştirme denemesi başarısızlıkla sonuçlandı ve bu okullar 1932 -1933 yıllarında kapatıldı.³⁸²

Köy enstitüleri denemesi ilk olarak 1937’de İzmir’de Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün açılmasıyla başlatıldı. Ardından Eskişehir, Edirne ve Kastamonu’da diğerleri açıldı. Köy Enstitüleri, 17 Nisan 1940 yılında çıkarılan 3803’ nolu kanunla yasal zemine oturtuldu. Bu işin yılmaz savunucusu ve destekçisi olan İsmail Hakkı Tonguç, köy eğitim sorunlarının enstitülerle çözülebileceğini belirtirken şöyle diyordu. *“Köyü öylesine canlandırmalı ve şuurlandırmalı ki, onu hiçbir kuvvet, yalnız hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Ona esir ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler, şuursuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı hâline gelmesinler. Onlar da her vatandaşı gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, bu demektir. Cumhuriyet devrinin büyük ve manalı işlerinden biri olarak köy için çalışanları sevindirecek bir hamle yapılmıştır.”*³⁸³

Köy enstitüleri açılırken, eğitim öğretim ve örgüt bakımından önceden saptanmış özel yönetmelikler ve programlar yoktu. Kültür Bakanlığınca örgütlenmenin ana esaslarını veren yönergeler ve emirler ilgili müdürlüklere gönderilmişti. Ancak neler yapılacağı, nasıl çalışılacağı bilinmeden, ulu orta işe başlanmamış, izlenecek yöntemler önceden tasarlanmış ve uygulamaya geçilmişti.³⁸⁴

3.2.4.2 İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün Kuruluşu

Bölgenin eğitim sorunlarını yerinde incelemek üzere İzmir’e gelen Kültür Bakanı Saffet Arıkan, köylerde görev yapacak olan öğretmenleri yetiştirmek için bir-takım tedbirler aldıklarını, bu amaçla köy okullarını bitirmiş zeki ve yetenekli çocukları kabul edecek ve onların köyü kalkındıracak bütün özellikleri kazanmalarını sağlayacak iki öğretmen okulunun İzmir-Kızılçullu ve Eskişehir-Çiftelerde açılacağını belirtti.³⁸⁵

Bakanlık yetkililerinin incelemeleri sonucunda köy öğretmen okulu için, İzmir Kızılçullu’daki Amerikan Kolejine ait bina için 62.600 lira pazarlık yapılmıştı. Kolej arazisinde bulunan sahipli üç arsa için ayrıca Bakanlıktan vilayete 500 lira gönderildi. Ancak binayla muhatap “Genç Hıristiyanlar Cemiyetine” ödenen para

³⁸² A.e., s.20.

³⁸³ Tonguç, a.g.e., s.88.

³⁸⁴ Gedikoğlu, a.g.e., s.31

³⁸⁵ Anadolu, 7 Eylül 1937, s.1.

52.500 liraydı. 20 Şubat 1937 yılında saat 16.00'da yapılan törenle okula Türk bayrağı çekilerek bina teslim alındı. Törende bir konuşma yapan İzmir Maarif Müdürü binanın öğretmen okulu için satın alınarak kutsal bir görevin yerine getirildiğini duyurdu.³⁸⁶

İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü, 30 Ekim 1937 tarihinde düzenlenen törenle açıldı. İzmir Valisi Fazlı Güleç törende yaptığı konuşmada; burada toplanan çocukların köyün ihtiyaç duyduğu öğretmene göre yetiştirileceğini ve adayların yapıcı birer eleman olacaklarını, eğitimlerini aldıktan sonra yine kendi köyelerine giderek yeni Türk köyünün tipini, yaşamını ve ruhunu oluşturacaklarını belirtti. Enstitünün ilk müdürü Emin Soysal ise konuşmasında; planlı bir örgütlenmenin sistemin temeli olacağını, amaçlarının öğretmenlerden yoksun olan 35.000 köye öğretmen, eğitmen, demirci, dülgere, yapıcı, kooperatifçi ve kültürlü adam yetiştirmek olduğunu, okulun imkânları ölçüsünde üretici olacağını, ihtiyaçların öğretmen ve öğrenci eliyle giderilmesine çalışılacağı üzerinde durdu.³⁸⁷

Kızılçullu Köy Enstitüsü, ilk mezunlarını eylül devresinde 1942 yılında verdi. Mezun olan 72 köy öğretmeninden 13'ü İzmir köyelerine atandı. 1943 yılında ise Enstitünün 105 öğrenci mezun vereceği duyuruldu.³⁸⁸ Kuruluşundan kısa bir süre sonra karma eğitimin uygulandığı enstitü, aynı zamanda bir de eğitmen kursuna sahipti. 1950'de karma eğitime son verilerek yalnızca Kız Köy Enstitüsü olarak faaliyetine devam eden Kızılçullu Köy Enstitüsü, 1952 yılında binalarının NATO'ya devredilmesiyle birlikte kapandı.³⁸⁹

3.2.4.3 İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde Eğitim Öğretim

Kızılçullu Köy Öğretmen Okulunda eğitim öğretim şöyleydi: Üç sınıflı köy okullarını bitirenlerden oluşacak kısımda eğitim göreceğ olan köy çocukları yarım kalan eğitimlerini pratik ve teorik alanda ilerletecekler, zirai bilgilerini de artıracaklardı. Beş sınıflı okulları bitiren ya da üç sınıflı köy okullarını bitirdikten sonra iki yıllık eğitimlerini Kızılçullu'da açılacak A kursunda tamamlayacak olan çocuklar için bir orta öğrenim ve iş grubu meydana getirilecekti. Bu grup orta

³⁸⁶ **Yeni Asır**, 12 Şubat 1937, s.2., **Yeni Asır**, 20 Şubat 1937, s.2.

³⁸⁷ **Yeni Asır**, 31 İlk Teşrin 1937, s.1-2.

³⁸⁸ **Yeni Asır**, 8 Temmuz 1942, s.2.

³⁸⁹ Melih Tinal, "Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.21, Güz 2008, s.195.

öğrenimlerini bu kurslarda tamamlarken tarım ve hayvan yetiştiriciliğinde uzmanlaşacaklardı. B kursunu bitirenler için daha geniş bir eğitim yolu da düşünülmüştü. Bu öğrenciler isterlerse köy öğretmeni kısmına devam edebileceklerdi. Orta öğrenimini tamamlamış köylü gençler öğretmen kurslarına devam ederek köyün özelliklerini bilen, köylü ile işbirliği yapabilen kişiler olarak yetiştirilecekler, demircilik, köy inşaatçılığı ve köy kooperatifçiliği gibi alanlarda uzmanlaşacaklardı. Kızılçullu Köy Öğretmen Okulunda bir de eğitim kursu açılmasına karar verildi. Eğitim kursuna devam edecek çocuklar, koleje ait çiftlikte çalışarak araziye tarıma hazırlayacak ve deneme ekimleri yapacaklardı.³⁹⁰

Resim 3.2 Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri tohum ekme makinesi başında uygulamalı ders yaparken.*

* Serçe, Yılmaz, Yetkin, **a.g.e.**, s.275.

Enstitüde, öğrencilerin on beş günlük bir tatil hakları bulunuyordu. Kış döneminde ortaokul ve öğretmen okullarında işlenen derslere, yaz döneminde ise ziraat ve teknik derslere ağırlık veriliyordu. Bakanlığın programına göre genel kültür dersleri için orta, lise ve öğretmen okulu ders programları esas alındı. Tarım ve teknik alan derslerinin konuları, doğal, çevre ve iş özellikleri dikkate alınarak okulun eğitim kadrosu tarafından belirlenmesi ve Bakanlığın onayına sunulması öngörülmüyordu. Kızılçullu Köy Enstitüsü programı okulun olanakları ve bölgenin özellikleri dikkate alınarak öğretim kadrosu tarafından hazırlandı. Okutulacak derslerin belirlenmesindeki temel prensip öğrencilerin; milliyetçilik, halkçılık,

³⁹⁰ Tinal, **a.g.m.**, s.187.

laiklik, cumhuriyetçilik, devletçilik, demokratlık yönlerini güçlendiren konulara önem verilmesi ile onların sağlıklı kişilik yapılarına ve köy kalkınması için gereken donanıma sahip olmalarını sağlamaktı. Enstitü arazisi üzerindeki uygulamalı ziraat eğitimi, köy çocuklarına zirai bilginin yanında, tarım makinelerini kullanma becerisini de kazandırıyor. İş eğitimiyle buradan mezun öğretmenin görev yaptığı köyde dülgerlik, demircilik gibi alanlarda atölyeler kurarak köyün ihtiyaçlarına teknik yanıt verebilmesi ve köy halkının bu becerileri kazanmasına öncülük etmesi amaçlanıyordu. Enstitüde öğrencilere İngilizce dersi de verilmekteydi. Yabancı dil eğitiminde gözetilen amaç, öğrencilerin yabancı dilde yazılmış, ziraat ve iş eğitimi uygulamalarını içeren yayınlardan yararlanabilmelerini sağlamaktı. Diğer köy enstitülerinde olduğu gibi Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde de müzik eğitimi özel bir önem taşıyordu.³⁹¹

Resim 3.3 Kızılçullu Köy Enstitüsü Kız öğrencileri ziraat dersinde.*

* Tonguç, a.g.e., s.129.

3.2.5 Köy Yatı Mektepleri

Köy Yatı Mektepleri; Maarif Teşkilatının henüz yapılanmadığı, vilayet veya kaza merkezlerinde ya da uygun görülen yerlerde okulsuz köylerin çocukları için

³⁹¹ Tinal, a.g.m., s.191.

yatılı olarak kurulan dershanelerdi. Bu okullara yaşları 12-18 arasındaki köy çocukları alınıyordu. Maddi imkânsızlıktan dolayı kısa sürede bütün köylere okul açılmadığından böyle bir uygulamayla az zamanda daha çok köy çocuğu eğitimden geçmiş oluyordu.³⁹²

İl Özel İdareler Kanunu'nda yapılan düzenlemeyle valilere bu okulların açılması konusunda ödev verilerek okulların ülkenin her tarafına yayılması amaçlandı. Bu okullarda; çocukların köylerinden haftalık çığ olarak getirdikleri yiyecekler, öğretmenlerin gözetiminde vazifeli pansiyon anaları tarafından pişiriliyordu. Böylece az masrafla çocukların iaşeleri temin ediliyor ve kendilerine ait işleri kendilerinin görmeleri sağlanıyordu. Köy Yatı Mektepleri aynı zamanda köylerimizde sosyal hayatın gelişmesi için önemli görevler üstlenmişti.³⁹³

Bu dönemde bir taraftan kentlerde açılan Sabit Millet Mektepleri, diğer taraftan kırsal alanlarda açılan Seyyar Millet Mektepleri, bunların yanı sıra özel kuruluşlar ve kamu kuruluşlarınca açılan Özel Millet Mektepleri, Köy Yatı Mektepleri ve Halk Okuma Odalarıyla bütün yurt adeta dersane hâline getirilmişti. Bir yandan da Cumhuriyet Halk Fırkası, büyük vilayetlerde talebe evleri tesis etmek suretiyle fakir çocukların okuma ve yazma sorunlarını çözmek için çalışma başlatmıştı.³⁹⁴

3.3 İZMİR HALKEVİNİN EĞİTİME KATKISI

3.3.1 Halkevlerinin Kısa Öyküsü

Halkevleri, II. Meşrutiyet Döneminde kurulan Türk Ocaklarının yerine kurulmuştu. Resmi olarak faaliyete başladığı 22 Mart 1912 yılından CHF'ye katıldığı 1931 yılına kadar pek çok çalkantıların yaşandığı bir dönemde, ocaklar önemli işlevler yerine getirmişti. 1913 yılında İstanbul'da basılmış olan tüzüğüne göre, derneğin kuruluş amacı özetle şöyle belirtilmişti: “*Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve i'tilası ile Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır*”. “Asla politikaya karışmayacağı ve siyasi partilere hizmet etmeyeceği” de belirtilen dernek amacına ulaşabilmek için okullar yaptıracak, kendi adını

³⁹² Anadolu, 16 Teşrin Evvel 1929, s.1.

³⁹³ Yeni Asır, 19 Kanuni Sani 1933, s.1.

³⁹⁴ Yeni Asır, 10 Şubat 1931, s.3.

taşıyacak kulüpler açacak, buralarda dersler, konferanslar, halka açık toplantılar düzenleyecek, kitaplar ve dergiler yayımlayacaktı.³⁹⁵

Türk Ocakları, kadroları ve tüm Türkiye'deki örgütlenmesiyle Cumhuriyet'in ilanının hemen ardından önemli bir güce sahip olmuş ve iktidar üzerinde de kaçınılmaz bir etki yaratmıştı. 1931 yılında Türkiye'deki şube sayıları 276'yı bulmuştu. Türk Ocaklarını birleştiren yasa, tüzük ve nizamnameler olmasına karşın şubeleri birbirlerinden nitelik, karakter ve yapı itibarıyla farklılıklar gösteriyorlardı ve farklı bölgelerin sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini sergiliyorlardı.³⁹⁶

Atatürk, daha 1923'te okulların bir arada bulunduğu bölgelere birer eğitim merkezi kurmayı düşünmüştü. 1 Mart 1923'te Meclisi açış konuşmasında, *“Bu merkezlerde ameli müsamere ve konferans tertip etmek ve halkın okuyup yazmayan kısmını en kolay vesaitle okutarak onlara birinci derecede lazım olan malumatı verecek gece dersleri açmak, matbuatı mahalliyede bilhassa terbiye umumiye ve halk bilgilerine ait neşriyatla meşgul olmak heyeti mualliminin muntazaman ifa edeceği vazaiften olacaktır”* sözleri onun Halkevlerinin açılması düşüncesini daha Cumhuriyet'in ilk yıllarında tasarladığının bir göstergesiydi.³⁹⁷

Halkı bilinçlendirmek, devrimlerin yürütülmesine katkıda bulunmak, Türk milletinin eğitim, kültür ve yaşam düzeyini yükseltmek için özel ve özgün bir kurum gerekiyordu. Bu kurum 19 Şubat 1932'de açılan halkevleriydi. İlk açıldıkları yılda 55 olan halkevlerinin sayısı kısa sürede artmış, 1940 yılında 379'a ulaşmıştı.

Halkevleri, Atatürk tarafından halkçılık ilkesine dayandırılarak kurulmuş halk eğitimi merkezleridir. Halk ile aydınlar arasında bir köprü olarak düşünülmüştür. Halkevleri, Cumhuriyet devrinin en etkin halk eğitimi organizasyonudur. Halkevlerinin kurulmasındaki bir başka amaç da şehirli ile köylü arasındaki kültür farklılığını ortadan kaldırmaktı.

Halkevlerinin kuruluşunda büyük emeği geçen CHF Genel Sekreteri Recep Peker, halk eğitimi açısından bu kurumların amacını şöyle açıklıyordu: *“En kuvvetli ders vasıtalarına, yetişkin muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrıca bir milli halk mesaisine ihtiyaç*

³⁹⁵ Akyol, a.g.e., s.40.

³⁹⁶ Günver Güneş, *“Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı”*, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C: III, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, S.8, 1998, s.116.

³⁹⁷ *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, s.14.

*vardır. Silah kuvvetinden, her türlü cebir ve madde kuvvetlerinden daha müessir olanı fikir kuvvetidir. Milletimizi bu sahada yetiştireceğiz.”*³⁹⁸

İsmet İnönü, Halkevlerinin Türk eğitimine yaptığı katkıyı 19 Şubat 1933'te yıl dönümü münasebetiyle Ankara Halkevinde yaptığı konuşmasında şu sözlerle belirtiyordu: *“İlim ve fen noktayı nazarında halkevleri, muhitlerinin okumuş, bilen, öğrenmesini ve öğretmesini sevenlerin çalışması için, idealini müessir kılması için hazır bir vasıtaadır.”*³⁹⁹

Toplumsal yaşamda görülen olumlu etkilerinin küçük birimlere kadar yayılması amacıyla 1940 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle, “Halk Odası” adıyla halkevlerinin küçük birer örneği köylerde, kasabalarda, semtlerde ve mahallelerde açılıyordu.⁴⁰⁰

Kuruluşundan itibaren büyük yararlılıkları görülen halkevleri, çok partili hayata geçişle beraber devlet desteğinden yoksun kalmaya başladı. 8 Ağustos 1951 tarihinde çıkan 5830 sayılı yasanın üçüncü maddesine göre; halkevleri olarak inşa edilmiş veya inşa edilmekte olan ve 1 Mart 1950 tarihine kadar kısmen veya tamamen halkevi olarak kullanılmış binalar devlete devredildi. Böylece yeni bir statüye kavuşturulamamış olan halkevleri, resmen kapatılmamış ama fiilen işlemez duruma getirilmiştir.⁴⁰¹

3.3.2 İzmir Halkevi

İzmir Halkevine geçmeden önce İzmir'de kurulan ve Cumhuriyet'in ilanıyla beraber Atatürk devrimlerinin yerleşmesi için çalışmalar yapan İzmir Türk Ocağından kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

İzmir Türk Ocağı, 1912 yılında kurulmuş olup bölgenin kültürel gelişmesinde önemli rol oynamıştı. Mütareke döneminde faaliyetlerine ara veren İzmir Türk Ocağı, Yunan işgali üzerine kapatıldı. Zaferden sonra İzmir'de ilk büyük sivil örgütlenme İzmir Türk Ocağı'nın açılmasıyla başladı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun

³⁹⁸ M.Rauf İnan, “Atatürk ve Halkevleri,” Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, s.102.

³⁹⁹ İsmet İnönü'nün Maarife Ait Direktifleri, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939, s.21.

⁴⁰⁰ Akyol, a.g.e., s.11.

⁴⁰¹ Akyol, a.g.e., s.11.

kabulü ve halifeliğin kaldırılması Ocak tarafından memnurlukla karşılanmış ve yeni rejime bağlılık açık bir şekilde ortaya konmuştu.⁴⁰²

Dönemin İzmir Milletvekili Osmanzâde Ahmed Hamdi'nin, Haziran 1924'te İzmir'deki Türk Ocaklarını ziyareti sonrasındaki izlenimleri şöyleydi: “*Türk Ocakları ve ocaklılar Türk harsının ve Türk milletinin yegâne desatirin ve Cumhuriyet esaslarının yegâne müdafii ve samimi yolcularıdır. Türk'ün milli inkişafına nuru ziya veren ocaklardır. Türk'ün içtimai ve iktisadi terakki ve tekâmülüne hatta hayat ve sıhhatine bakacak ve yardımcı olacak ocaklardır.*”⁴⁰³

Mustafa Kemal, yurt gezileri sırasında Türk Ocaklarına uğramayı ihmal etmemişti. İzmir Türk Ocağına ilk ziyareti, eşi Latife Hanım'la beraber 6 Şubat 1924'te yaptı. İkinci ziyaretini ise 13 Ekim 1925'te gerçekleştirdi.⁴⁰⁴

İzmir Türk Ocağı'nın, okuma yazma dersleri açarak cehaletle savaştığı, Millet Mekteplerine destek verdiği ve yeni harfleri halka öğretme konusunda çalışma yaptığı bilinmekteydi. Bundan başka ticaret, musiki, daktilo, biçki, dikiş, sağlık, ziraat, yabancı dil kurslarıyla halkın sosyal, kültürel ve beceri sahasında gelişimine yardımcı olmaktaydı.⁴⁰⁵ Türk dilinin gelişmesi için gönüllü kampanyalar yürütmüş, propagandalar yapmış ve bazı okullarda kurslar açmıştı. Türk kültürünü yayma, tanıtmaya ve geliştirme adına çeşitli konferanslar, çay ziyafetleri ve sergiler düzenlemişti.

1927 yılında üyelerinin tamamına yakını Cumhuriyet Halk Fırkasına kayıtlı olan Ocak, Menemen olayının patlak vermesiyle Genel Merkezin kendini feshetme kararının ardından 1931 yılında kapatılarak CHF'ye katılma yönünde karar aldı.⁴⁰⁶

İzmir Halkevi, 19 Şubat 1932 yılında günümüzde Devlet Tiyatrosu olarak kullanılan eski Türk Ocağı binasında görkemli bir törenle açıldı. Törene Vali Kazım Paşa başta olmak üzere Halk Fırkası İdare Heyeti Başkanı Hacim Muhiddin Bey, okul müdürleri, eğitim camiasının önde gelen yetkilileri ve diğer devlet erkânı katıldı.⁴⁰⁷

⁴⁰² Güneş, **a.g.m.**, s.117.

⁴⁰³ **Anadolu**, 29 Haziran 1340, s.1.

⁴⁰⁴ **Yeni Gün**, 14 Teşrin Evvel 1341, s.1

⁴⁰⁵ Güneş, **a.g.m.**, s.119.

⁴⁰⁶ **Hizmet**, 21 Şubat 1932, s.1.

⁴⁰⁷ **Hizmet**, 21 Şubat 1932, s.1.

İzmir Halkevi kuruluşundan itibaren güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, köycülük, dil-tarih ve edebiyat, halk dersaneleri ve kursları, kütüphane ve yayın, müze ve sergi şubeleri olmak üzere dokuz farklı komisyon çalışmasıyla çeşitli etkinliklerde buluyordu.⁴⁰⁸

İzmir Halkevinin açılması, kamuoyunda coşkuyla karşılandı ve İzmir basınında geniş yankı buldu.⁴⁰⁹ Haber ve yazılarıyla, halkevleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verildi. Hizmet gazetesi başyazarı Asım İsmet, açılışta yaptığı konuşmasında şöyle diyordu: “...Kuracağımız yeni hayat bizim hayatımız olacaktır. Birer kültür ocağı olacak olan halkevleri, Türk cemiyetinin birer zekâ ve enerji ambarı olacak; içtimai varlığa lazım olan gıda buradan gidecek; içtimai varlığın bütün ümit ve ızdırabı, gaye ve çalışması bu mihrakta toplanacak; ferdi kuvvetler, ferdi bilgiler burada birleştikten sonra taşkın bir nehir hâlinde cemiyete akacaktır.”⁴¹⁰

1937 yılında şubelerinin komite seçimi dolayısıyla düzenlenen törende Vali Fazlı Güleç yaptığı konuşmada İzmir Halkevinin açılış gayesi için şunları söylüyordu: “Vatandaşları sınıflaşmaktan kurtarıp kütleleşmek, vatanımızın refahını temin etmek, bünyesini takviye için hariçteki mesleğimiz ne olursa olsun müşterek çatı altında müşterek gayeye doğru yürüme hızını alabilmek ve kendi sahalarımızda o hızın ilhamı altında çalışmak gayesine müstenittir.”⁴¹¹

Diğer taraftan gençleri ve vatandaşları halkevine yönlendirme, ilgi uyarma ve teşvik etme konusunda yerel gazetelerde sıkça çıkan haberlere ve duyurulara rastlanmaktaydı.⁴¹²

1933 yılından itibaren İzmir Halkevinin Sosyal Yardım Şubesi; öğrencilere, gençlere, halka ve okullara yönelik etkinlikler düzenliyordu. Söz konusu çalışmalardan bazıları şöyleydi: 190 fakir çocuğun giydirilmesi, işi olmayan 100’den fazla kişiye iş imkânının sağlanması, kız ve erkek liselerine giden 8 öğrenciye düzenli para yardımında bulunulması, yerli tüccarlar arasında kampanyalar düzenleyerek toplanan 5.000 lira ile kimsesiz 402 çocuğun geçiminin sağlanması, kitabı olmayan 1.500 öğrenciye kitap temin edilmesi, 225 çocuğa ayakkabı ve 200 çocuğa elbise giydirilmiş olmasıydı. Ayrıca ortaokul ve lisede okuyan 758 yoksul ve

⁴⁰⁸ Akyol, a.g.e., s.59-67.

⁴⁰⁹ **Yeni Asır**, 21 Şubat 1932, s.3

⁴¹⁰ **Yeni Asır**, 21 Şubat 1932, s.3.

⁴¹¹ **Yeni Asır**, 19 Kanuni Sâni 1937, s.2.

⁴¹² **Ege**, 29 Mart 1935, s.2.

kimsesiz çocuğun gıda ihtiyaçları giderildi. Bu tür yardım kampanyaları devam eden yıllarda benzer uygulamalarla artarak devam etti. 1939 yılında İstanbul'da okuyan İzmirli öğrenciler için bazı yardımlarda bulunulmuştu. Karşıyaka, Bornova gibi yerlerden araçlarla merkezde eğitimlerini sağlayanlar için paso ve yol paraları karşılanmaya çalışılmıştı.⁴¹³

Aynı şekilde İzmir Halkevinin Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, 1932 yılından başlayarak devam eden yıllarda eğitim çalışmalarında bulundu. Fransızca, Almanca ve İngilizce dil kursları ile lise ve ortaokulların birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarından bütünlemeye kalanlar için parasız kurslar düzenlendi. Riyaziye, tarih, coğrafya, fen bilgisi, hesap ve yurt bilgisi dersleri için tamamlayıcı çeşitli kurslar açıldı. Kurslara sadece öğrenciler değil halktan da 15 yaşını geçenlerden ilk tahsilini tamamlayamayanlardan katılanlar oluyordu. Bundan başka halka yönelik inkılâp konferansları veriliyordu. Yine aynı şubenin öncülüğünde okuryazar olmayan, kültürünü ve bilgisini geliştirmek isteyenlere dersler verilmekteydi. Açılan dershanelerden biri de cezaevinde mahkûmlar için kurulmuştu. Değişik daldaki kurslardan 6176 kişi yararlanmıştı. Kütüphane ve Yayın Şubesi, öğretmenlerle işbirliği yaparak öğrencilerin Halkevi Kütüphanesinden yararlanması sağlandı. Komite başkanının Vali Kazım Dirik olması dolayısıyla köycülük şubesinin etkinlikleri daha yaygındı. Komiteye seçilen doktor, ziraatçı, baytar gibi üyelerle köyler dolaşmış; köylülerin sorunlarıyla ilgilenilmiş; konferanslar tertip edilmiş ve Bornova Ziraat Mektebinde 40 öğretmenin katılımıyla 20 gün devam eden ziraat dersleri düzenlenmişti. Ayrıca Halkevi organizatörlüğünde öğrenciler tarafından köylülere çeşitli piyesler oynanmıştı.⁴¹⁴ Vali Kazım Paşa, köylerdeki çocukların eğitiminde daha etkili olabilmek için Ziraat Mektebi ve Enstitü müdürlerini köycülük şubesine aldı. Kendisi de uzun yıllar köylerle yakından ilgilenerek buraları yakından tanıma imkânı buldu.⁴¹⁵

İzmir Halkevi tarafından, çeşitli dönemlerde Türk kültürünü yaymak ve Türkçe konuşmalarını sağlamak amacıyla gayrimüslim vatandaşlara yönelik dershaneler açıldı. Musevi vatandaşlar için iki adet Keçeciler'de bir adet Karataş'ta

⁴¹³ Akyol, **a.g.e.**, s.110-111.

⁴¹⁴ Akyol, **a.g.e.**, s.112-120.

⁴¹⁵ **Hizmet**, 18 Şubat 1932, s.2.

olmak üzere üç adet dil kursu açılmış ve bu kurslara doksan kişi katılmıştı. İlerleyen yıllarda yoğun talep üzerine bu tür kursların adetleri artırıldı.⁴¹⁶

İzmir'in ilçelerinde de Halkevi etkinlikleri oluyordu. Dönemin Tire Kaymakamı Gafur Soylu'nun başkanlığında Maarif Müdürü, öğretmenler ve ilköğretim müfettişinin de katıldığı toplantıda ilçe merkezi ve köylerin eğitim sorunları tartışıldı. Köylerde eğitimin genişlemesi ve güçlenmesi için alınacak tedbirler konuşuldu. Toplantıda, öğretmenlerin köy halkına ve ihtiyar heyetlerine karşı görevleri hatırlatılarak, öğrencilerin derslere devamları ve öğretmenlerin yaşadıkları zorlukların giderilmesi için önlemler alınacağı belirtildi. Hiçbir çocuğun okulsuz kalmaması için çalışılması gerektiği üzerinde duruldu. Okullardaki ders ihtiyaçlarının temini, oyun alanlarının düzenlenmesi ve okullara bağlı örnek tarla ve bahçelerin iyi bir şekilde sokulması da toplantıda görüşülen konulardandı. Ardından Tire'de açılan Halkevinin Köycülük Şubesinden; köylerde etkin görev yapmaları, köylüler arasında araştırma ve incelemelerde bulunmaları istendi.⁴¹⁷

⁴¹⁶ **Halkın Sesi**, 25 Mayıs 1937, s.4., **Halkın Sesi**, 28 Mayıs 1937, s.4.

⁴¹⁷ **Ege**, 12 Mart 1935, s.2.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları denince akla ilk olarak ilköğrenimin yapıldığı sıbyan mektepleri ve medreseler gelmekteydi. Buralarda daha çok dinî içerikli derslerin verilmesiyle birlikte kız ve erkek çocukları ayrı eğitime tabi tutulmaktaydı. Devletin gerilemeye başladığı dönemde savaşlardaki yenilgilerin artmasının etkisiyle askerî eğitim alanındaki ıslahatlara öncelik verildi. Tanzimat'la beraber Avrupa örnek alınarak ilk kez sivil alanda eğitimde Batılılaşma hamleleri başladı. Ancak bu dönemde yapılan yenilik çabaları cılız kalmış ve sorunlara köklü çözüm getirmemişti. Hâlbuki aynı dönemlerde Avrupa'da eğitimde deney ve gözleme dayalı, fen ve tekniğin öne çıktığı yeni eğitim kurumları açılıyordu. Bu sayede Batı'da eğitim düzeyi hızla yükselmişti. Tanzimat ve II. Abdülhamit devirlerinde azınlık ve gayrimüslimler de kendilerine tanınan daha geniş ayrıcalıklar sayesinde açtıkları okullarda istedikleri gibi hareket ediyorlar ve devlet otoritesini tanımıyorlardı. Bu durum eğitim öğretimde birliğin sağlanmasını engelliyordu. II. Meşrutiyet devrinde eğitimi geliştirmeye yönelik ciddi girişimler olmuşsa da savaşların getirdiği yenilgiler ve yorgunluktan dolayı uygulama imkânı bulunamamıştı.

Mustafa Kemal, daha Milli Mücadele'nin devam ettiği en hararetli yıllarda dahi bir yandan cephede savaşırken diğer taraftan Türk milletinin eğitim problemlerinin çözümü için yeni projeler üzerinde düşünüyordu. TBMM Hükümeti, bir taraftan eğitimde örgütlenmeye çalışırken diğer taraftan da genç kuşakları yetiştirecek donanımlı kadrolar ve halk eğitimi üzerinde duruyordu. Milli Mücadele'nin kazanılmasında önemli faktörlerden olan milli ruh, milli şuur, milli birlik ve beraberlik anlayışı, yeni Türk Devleti'nin de eğitim politikalarının dayanaklarını oluşturmuştu.

Milli Devletin kurulması ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber dıştaki sorunlarını büyük ölçüde çözen Türk Devleti Batı tarzında eğitimin yapılandırılması için zaman kaybetmeden bir dizi inkılâplar gerçekleştirdi. Tevhidi Tedrisat

Kanunu'nun kabul edilmesi ve medreselerin kapatılmasıyla eğitim öğretimde birlik sağlandı. Yabancı ve azınlık okulları kontrol altına alındı. Cumhuriyet Döneminde kadınların eğitimde yer alması için karma eğitime geçildi ve kızların eğitimi için gerekli önlemler alındı. Sadece ilköğretim alanında 1923 yılında 62.954 kız öğrenci eğitim görmekte iken 1941 yılında bu rakam 294.468'e ulaştı.

Yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin eğitim alanındaki uygulamalarının bir sonucu olarak 1923 yılında 341.941 olan ilkokullardaki öğrenci sayısı 1941 yılında 955.747'ye, ortaokullarda ise 5.905'den 95.332'ye, liselerde de 1.241'den 24.862'ye yükselmiştir. Ayrıca devraldığında çok cılız olan mesleki ve teknik alandaki eğitimde gerçekleştirilen hamleler sonucunda 1939 yılında bu alanda eğitim gören 12.352 öğrenci bulunmaktaydı. Yine 1923 yılında 4.894 olan ilkokul sayısı yeni binalar inşa edilerek 10.596'ya, 72 olan ortaokul sayısı ise 252'ye ve 23 olan lise sayısı da 82'ye yükselmiştir.

İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra asayiş ve düzenin sağlanmasıyla birlikte kapanan bazı okullar tekrar açılarak eğitim öğretime yeniden başlandı. İzmir Valiliğinin öncülüğünde modern binalar inşa edilerek başta ilkokullar olmak üzere ortaokul, lise ve mesleki eğitim veren çok sayıda okulun yanı sıra Türk hayırseverlerce yaptırılan özel okullar da açıldı. Valilik aldığı önlemlerle öğretmen kadrosunu güçlendirme yoluna gitmiş ve özellikle öğretmensiz okul kalmaması için yoğun çaba sarf etmişti. Kuşkusuz alınan önlemlerin başında Osmanlı Devleti döneminde az olan vilayet bütçesinin her yıl artırılması olmuştur. Milli Mücadele'de üstün hizmetleri olan Kazım Dirik'in İzmir valiliği döneminde (1926-1935) vilayet meclisince kabul edilen "Beş Yıllık Maarif Programı"na göre yapılan çalışmalar sonucunda okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında önemli artışlar olmuştur. Açılan bu okullardan, sundukları kaliteli eğitimle günümüzde dahi tercih edilen birçok ilköğretim okulunun yanı sıra İzmir Erkek (Atatürk) ve Kız Liseleri gibi birçok müessese önemlerini korumaktadır. Atatürk Dönemi eğitim uygulamalarının sonucu olarak İzmir'de 1923 yılında 205 olan okul sayısı 1940 yılında 345'e, 18.227 olan öğrenci sayısı da 52.982'ye yükselmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin eğitimde Batılılaşmada ele aldığı önemli konulardan biri de yurt dışına öğrenci göndererek Avrupa'daki uygulamalardan yararlanılmasıydı. Bu duruma kayıtsız kalmayan İzmir Maarif Müdürlüğü'nün çok

sayıdaki başarılı öğrenciyi yurt dışına göndermesiyle vilayet genelinde maarifin gelişmesine katkıda bulunuldu.

Türkiye’de Batı tarzı eğitimin geliştirilmesinde izlenen yöntemlerden biri de Avrupalı uzmanlardan yararlanılmasıydı. Bu uzmanlardan bir kısmı İzmir Maarif Eminliğinin daveti üzerine vilayet genelindeki ilkokul, ortaokul ve meslek okulları üzerinde inceleme ve araştırmalar yaparak önerilerde bulundular. Bu önerilerden bir kısmı dikkate alınarak uygulamaya konuldu.

Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yabancılar ve azınlıklar İzmir’de çok sayıda okul açmışlardı. Batılı ülkeler ve gayrimüslim zenginler tarafından finanse edilen bu okullar serbestçe hareket ediyorlar ve merkezi otoriteyi dinlemiyorlardı. Ancak Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun yürürlüğe girmesinin ardından yükümlülüklerini yerine getirmeyen bu okullar eski konumlarını kaybettiler. Milli Eğitim programı dışında hareket eden bu okulların bir kısmı kendiliğinden kapanmış bir kısmı da devlet tarafından kapatılmak zorunda kalmıştır.

Atatürk Döneminde eğitim alanında gerçekleştirilen önemli inkılâplardan biri de Latin harflerinin kabulü olmuştur. Amaç Türk milletinin medeni dünyada yerini alması ve gelişen Avrupa’ya ayak uydurmasıydı. Bu sayede 1923’te Türkiye genelinde % 9 olan okuryazarlık oranı 1938 yılında % 21’e yükselmiştir. Bunda yeni harflerle eğitim yapılmasının etkisi olmuştur. Bu doğrultuda sağlanan diğer önemli bir gelişme de Millet Mektepleri ve Halk Okuma Odalarının devreye sokulması olmuştur. Sadece 1929 yılında açılan Millet Mekteplerinde İzmir’in şehir ve köylerinde 34.342 erkek ve 14.824 kadın eğitimden geçmiş ve okuryazar olmuştur.

Cumhuriyet yönetiminin ele aldığı öncelikli konulardan biri de Türk köylüsünün eğitilmesiydi. Atatürk’e göre ancak köylünün eğitilmesiyle gerçek anlamda eğitimde ilerleme sağlanabilirdi. Çünkü köy nüfusu ülkede % 80’lik çoğunluğu teşkil etmekteydi. Türk köylüsünün eğitilmesinde “köy yatı mekteplerinin” açılmasının yanı sıra “Millet Mektepleri” ve “Okuma Odalarının” katkıları yadsınamaz. Ancak köy eğitimi meselesinde en önemli sorun öğretmen kadrosunun yetersizliğiydi. Bunun için “Köy Eğitim Okulları” ve “Köy Enstitüleri”nin açılmasıyla bu konudaki eksiklikler giderilerek ciddi ilerlemeler sağlanmıştır. İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü’nün açılmasıyla yalnız İzmir için değil, Türkiye sathında “köye göre öğretmen yetiştirme” projesinde önemli bir mesafe

alınmıştır. Ayrıca İzmir Halkevinin “Köycülük Şubesi” başta olmak üzere diğer şubelerinin de katkılarıyla İzmir’in birçok yerinde halk eğitimi ve ücretsiz açılan kurslarla köylerde okuma yazmaya yönelik eğitim faaliyetleri yapılmıştır.

Çalışmamıza konu olan dönemin Türkiye’sinin vizyon ve olanakları çerçevesinde İzmir’de köylere kadar inen bir eğitim seferberliğinin hayata geçirildiğini anlıyoruz. Mercek altına aldığımız Atatürk Dönemi eğitim uygulamalarıyla, İzmir’de genç Cumhuriyet rejiminin öngördüğü ve etkisi günümüze kadar ulaşan kitlesel kültürel değişimin temelleri atılmıştır. Unutulmamalıdır ki Türk Devrimi özde bir kültür devrimi olarak gelişmiştir. Kültürel değişimin de muharrik gücü kuşkusuz eğitimidir. Dolayısıyla uygulanan eğitim politikasının salt bir okuma yazma seferberliğine veya eğitim çıktılarımızın Avrupa standartlarına yükseltilmesine hizmet ettiği söylenemez. Beraberinde Batı medeniyeti seviyesine ulaşma ideali doğrultusunda topluma bir “değerler eğitimi” verilmesi söz konusudur. Atatürk’ün İzmir gezilerinin çokluğundan ve eğitim kurumlarına yaptığı ziyaretlerden İzmir’e özel bir önem verildiği dikkatli bakışlardan kaçmaz. Gerçekten de Atatürk Dönemi Türk eğitim politikasının İzmir’deki yansımalarıyla il, Türkiye’de devrimin hedeflerine en üst düzeyde ulaşan şehirlerden birisi olmuştur.

KAYNAKÇA

A. ZABITLAR

- **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C.I, 9.5.1336, s.241,242.
- **İzmir Vilayeti Meclisi Umumisi 1342 Müzakerat Zabıtnamesi**, 1926, s.236,237.

B. SALNAMELER

- **Salname-i Vilayet-i Aydın**, Vilayet Matbaası, H. 1326.
- **1925-1926 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, İstanbul, Matbaai Amire,1926.
- **1926-1927 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi, 1927.
- **1927-1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi**, Matbuat Müdüriyet-i Umumisi, 1928.

C. İSTATİSTİKLER-RAPORLAR-OKUL YILLIKLARI

1. **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1928-1933 İstatistiği**, Neşriyat No:28, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.
2. **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1933-1934 İstatistiği**, No.68, Devlet Matbaası İstanbul, 1935.
3. **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1933-1934 Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği**, İstanbul, Neşriyat No:60, Devlet Matbaası, 1935.
4. **Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Maarif 1939-1940 İstatistiği**, Ankara, Neşriyat No:187, Ulus Matbaası, 1942.
5. **İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, 1931-1932 İstatistik Yıllığı**, Sayı.17, İzmir, İzmir Matbaası, 1933.

6. **İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü İzmir Vilayeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı**, , Bilgi Matbaası, İzmir, 1930.
7. **İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu 1944-1954 Onuncu Yıl Etkinliği**, İzmir, 1954.
8. **İzmir 1921 Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komitesi Raporu**, Çev; Aykan Candemir, 1.Baskı, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2000.
9. **“İzmir İli Köylerinin Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı”** İzmir, CHP İzmir Halkevi Köycülük Kolu Neşriyatı No:7, Cumhuriyet Basımevi, 1937.
10. **İzmir İli Kültür Direktörlüğü İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı**, İzmir, İzmir Cumhuriyet Matbaası, 1937.
11. **İzmir Erkek Lisesi 50.yılı**, 1888-1938.
12. **İzmir Erkek Muallim Mektebi Mezunları Mecmuası**, İzmir, 1932.
13. **İzmir Kız Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Umumî Nizamnamesi**, İzmir, Cumhuriyet Matbaası, [t.y.].
14. **İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi**, İzmir, 1926.
15. **Maarif İlk Tahsil Çağındaki Çocuklar İstatistiği**, Ankara, 1940.

D. SÜRELİ YAYINLAR

D1. GAZETELER

1. Ceride-i Resmiye, 25 Nisan 1337, 111/21-111/24, No:103.
2. Ahenk (İzmir Yerel Gazete)
3. Anadolu (İzmir Yerel Gazete)
4. Cumhuriyet (Ulusal Gazete)
5. Ege (İzmir Yerel Gazete)
6. Hâkimiyet-i Milliye (Ulusal Gazete)
7. Halkın Sesi (İzmir Yerel Gazete)
8. Hizmet (İzmir Yerel Gazete)

9. Hukuk-u Beşer (İzmir Yerel Gazete)
10. Sadayı Hak (İzmir Yerel Gazete)
11. Türk İli (İzmir Yerel Gazete)
12. Türk Sesi (İzmir Yerel Gazete)
13. Yanık Yurt (İzmir Yerel Gazete)
14. Yeni Asır (İzmir Yerel Gazete)
15. Yeni Gün (İzmir Yerel Gazete)

D2. DERGİLER

1. Fikirler Dergisi (İzmir Yerel Dergisi)
2. Kültür Dergisi (İzmir Yerel Dergisi)
3. Muallimler Mecmuası (İstanbul Yerel Dergisi)
4. Maarif Vekâleti Mecmuası (Ulusal Dergi)

E. ANSİKLOPEDİLER

İpşirli, Mehmet: “Medrese”, Maddesi C.28, Ankara, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 2003.

Tekeli, İlhan: “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C:II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

F. KİTAPLAR

- **Atatürk’ün Maarife Ait Direktifleri**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939.
- **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938)**, C:II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952.
- **İzmir İli Öğretmenleri Yardım Sandığı Yasası**, İzmir, Dereli Basımevi, 1938.
- **İzmir Liselerarası Tarih Yarışması**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003.

- **İsmet İnönü'nün Maarife Ait Direktifleri**, Maarif Bakanlığı, İstanbul, 1939.
- **T.C. Maarif Vekilliği Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul, Maarif Matbaası, 1940.

Akyol, Yaşar: **İzmir Halkevi (1932-1951)**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008.

Akyüz, Yahya: **Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, 1982.

Akyüz, Yahya: **Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)**, Ankara, Doğan Basımevi, 1978.

Arıkan, Zeki: **İzmir Basımından Seçmeler (1872-1922)**, C:I, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001.

Arslan, Ali: **Darülfünun'dan Üniversite'ye**, İstanbul, Bayrak Yayıncılık, 1995.

Arslan, Ali: **Türkiye'de Üniversite ve Siyaset**, İstanbul, Paraf Yayınları, 2011.

Atuf, Nâfi: **Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme**, C.I, Ankara, Milliyet Matbaası, 1930.

Ayas, Nevzad: **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1948.

Baltacı, Cahid: **XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, İrfan Matbaası, 1976.

Binbaşıoğlu, Cavit: **Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2009.

Buysa, Omar: **Teknik Öğretim Hakkında Rapor**, Maarif Bakanlığı, İstanbul, 1939.

Dewey, John: **Türkiye Maarifi Hakkında Rapor**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939.

Dirik, Orhan: **Babam General Kazım Dirik ve Ben**, İstanbul, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayıncılık, 1998.

Ergin, Osman: **Türk Maarif Tarihi**, C: I-II, İstanbul, Eser Matbaası, 1977.

- Ergün, Mustafa: **Atatürk Devri Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1982.
- Gedikoğlu, Şevket: **Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar**, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1978.
- Gedikoğlu, Şevket: **Evreleri, Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri**, Ankara, İş Matbaacılık, 1971.
- Gedikoğlu, Şevket: **Niçin Eğitim Kursları ve Köy Enstitüleri**, Ankara, İdeal Matbaası, 1949.
- İhsanoğlu, E. v.d.,: **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, C:I, İstanbul, Feza Gazetecilik, 1999.
- İnan, M.Rauf: “Yazı Değişimi Çok Kısa Sürede Gerçekleşmiş Bir Devrim ve Gerçekleştirme Yöntemleri”, **Harf Devriminin 50. Yılı Sempozyumundan Ayrı Basım**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Karal, E.Ziya: **Büyük Osmanlı Tarihi**, C:I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.
- Koçer, Hasan Ali: **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu (1773-1923)**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1987.
- Kodaman, Bayram: **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul, Ötiken Yayınları, 1980.
- Kühne: **Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor**, İstanbul, Maarif Bakanlığı, 1939.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, 4.Baskı, Ankara, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Lütfi, M. Ziya: **İzmir Mıntıkası Ticaret ve İktisadiyatı**, İzmir, 1929.
- Moralı, N., Serçe E.: **Mütarekede İzmir**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2002.
- Nezihi, Raif: **İzmir’in Tarihi**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001.
- Öztürk, Cemil: **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.

- Sakaoğlu, Necdet: **Osmanlıdan Günümeze Eğitim Tarihi**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Saray, Mehmet: **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Sayı: A.12, Ankara, 1987.
- Serçe, Erkan v.d.: **Küllerinden Doğan Şehir**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2003.
- Serçe, Erkan: **1923 Senesi İzmir Vilayeti İstatistiği**, İzmir, C:I, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001.
- Sezer, Ayten: **Atatürk Döneminde Yabancı Okullar (1923-1938)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Su, Kamil: **Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Şenel, Ünal: **M. Kamil Dursun İzmir Hatıraları**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1994.
- Tonguç, İ.Hakkı: **Canlandırılacak Köy**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1939.
- Turhan, Oğuzkan: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Halk Eğitimi**, Ankara, Maarif Basımevi, 1956.
- Tutsak, Sadiye: **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Unat, Faik Reşit: **Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Wilson, H.E., Başgöz., İlhan: **Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk**, Dost Yayınları, 1968.
- Yarar, İsmal: "Gazi Alfabesi", **Harf Devriminin 50.Yılı Sempozyumundan Ayırbasım**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Yurdkoru, S., v.d : **İzmir Şehri Rehberi**, İzmir, İzmir Belediyesi, Meşher Matbaası, 1941.
- Yücel, Hasan Ali: **Türkiye'de Orta Öğretim**, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938.

G. MAKALELER

- Alp, Hayrünisa: “Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim ve İlköğretime Genel Bir bakış (1923-1924)”, **Türkoloji Kültürü**, C:IV, No:7, Erzurum Kış 2011, s.95-105.
- Ata, Bahri: “1924 Türk Basını Işığında Amerikalı Eğitimci John Dewey’in Türkiye Seyahati”, Gazi Üniversitesi, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.3, 2001, s.193-207.
- Çakan, Işıl: “Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması”, İstanbul, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi, S.2, 1/2002.s.85-128.
- Derman, M.T.,
H.A.Başel: “Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Türkiye’de Okul  ncesi Eğitim ve İlköğretimde Niceliksel ve Niteliksel Gelişmeler” Bursa, **Uludağ Üniversitesi Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Kasım 2010, s.560-561.
- Güneş, Günver: “Türk Devrimi ve İzmir Türk Ocağı”, **ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C:III, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkıl p Tarihi Enstitüsü, S.8, 1998, s.116-119.
- Karagözoğlu, Galip: “Atatürk’ n Eğitim Savaşı,” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C:II, Sayı 4’ten Ayrı Basım, 1985, s.198.
- Tinal, Melih: “Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına”, Muğla, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Eğitim Dergisi**, S.21, G z 2008, s.195.
- Tinal, Melih: “Mekteb-i İdadiden Günümüze İzmir Atatürk Lisesi”, İzmir, **Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi**, S.24, 2008, s.133.
-  r k, Yaşar: “İşgal İle Kurtuluş Arasında İzmir Kubbesi’nde Baki Kalan Hoş Sedalar”, **İşgalden Kurtuluşa İzmir**, İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Cumhuriyet Gazetesinin İmecesi, 9 Eylül 2007, İzmir, 2007, s.122-123.

H. SEMPOZYUMLAR-BİLDİRİLER

- Aytaç, Kemal: **“Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar”**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1984.
- Huyugüzel, Ö.F. :Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Geçişte İzmir’de Kültür Kurumları, **21.Yüzyıl Eşiğinde İzmir Uluslararası Sempozyumu**, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2001.
- İzgi, Özkan: **“Atatürk’ün Eğitim politikası ve Yabancı Okullar Sorunu,” III. Uluslararası Atatürk Sempozyumu**, Ankara, 1998.
- Köknel, Özcan: **“Atatürk ve Eğitim”**, IV. Bildiri, **Türk Eğitim Derneği V. Eğitim Toplantısı (4-5-6 Kasım)**, 1981.
- Uysal, Şefik: **“Atatürk ve çağdaş Eğitim”**, **Türk Eğitim Derneği V.Eğitim Toplantısı**, (4.5.6) Kasım 1981.

I. İNTERNET KAYNAKLARI

- <http://www.meb.gov.tr/meb/tarihçe.html>

J. BASILMAMIŞ TEZLER

- Alp, Hayrünisa: **Tevhidi Tedrisattan Harf İnkılabına İlköğretim (1924-1928)** Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2009.
- Nizamoğlu, Yüksel: **Osmanlı Eğitim Sisteminin Atatürkçü Eğitim Sistemi İle Karşılaştırılması**, İstanbul, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1995.